

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**BOSNA HERSEK'İN AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK
SÜRECİNİN AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME
POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba ÇAKMAK

BURSA-2018

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**BOSNA HERSEK'İN AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK
SÜRECİNİN AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME
POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba ÇAKMAK

Danışman:

Doç. Dr. Çiğdem Aydın KOYUNCU

BURSA-2018

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

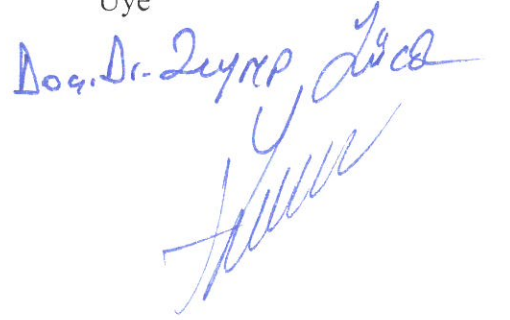
Uluslararası İlişkiler Anabilim / Ana sanat Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 701516015 numaralı Tuba ÇAKMAK'ın hazırladığı "Bosna Hersek'in Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinin Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası Çerçevesinde Analizi" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 08.../06./2018 günü ...09.30-10.30...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı / başarısız) olduğuna.... oy birliği (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Çiğdem Aydın KOYUNCU

Uludağ Üniversitesi

Üye

Üye

Prof. Dr. Barış Özdemir

08.../06./2018

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29./05./2018

Tez Başlığı / Konusu: *Bosna Hersek'in Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinin Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası Çerçevesinde Analizi*

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 100 sayfalık kısmına ilişkin, 29./05./2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15. 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

29./05./2018

Adı Soyadı:

Tuba ÇAKMAK

Öğrenci No:

701516015

Anabilim Dalı:

Uluslararası İlişkiler

Programı:

Uluslararası İlişkiler

Statüsü:

Y.Lisans Doktora

Danışman

.../.../2018

Doç. Dr. Çiğdem Aydın KOYUNCU

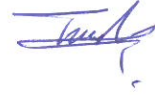

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bosna Hersek’in Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinin Avrupa Birliği’nin Genişleme Politikası Çerçevesinde Analizi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

25.09.2018

Adı Soyadı : Tuba ÇAKMAK

Öğrenci No : 701516015

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Programı : Uluslararası İlişkiler

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Tuba ÇAKMAK
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xi + 122
Mezuniyet Tarihi : .. / .. / 2018
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU

BOSNA HERSEK'İN AVRUPA BİRLİĞİ 'NE TAM ÜYELİK SÜRECİNİN AVRUPA BİRLİĞİ 'NİN GENİŞLEME POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaşların son bulması için devletler bir araya gelerek Avrupa entegrasyonunun temellerini atmışlardır. Üye ülkeler arasında barış ortamını büyük oranda sağlayan Avrupa Birliği, maalesef Avrupa'nın göbeğinde 1992 yılında Bosna Savaşı'nın yaşanmasına engel olamamış ve bu savaş sırasında istenilen desteği verememiştir. Bu savaş Avrupa Birliği'nin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bosna Savaşı Avrupa Birliği'nin güvenlik politikası geliştirmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği, Balkan politikası geliştirmiş ve genişleme politikasına Balkanları da dâhil etmiştir. Bu ülkelerden biri olan Bosna Hersek'te hem barış ortamının devam etmesi hem de ekonomik gelişimine katkı sağlamak amacıyla dış politikasında Avrupa Birliği üyeliğini amaç edinmiştir. Günümüzde ülkede çatışma riski bulunmakta ve bu riskin giderilmesi için Avrupa Birliği'nin çözüm olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler:

Bosna-Hersek, Avrupa Birliği, Entegrasyon, Barış, Genişleme Politikası

ABSTRACT

Name and Surname : Tuba ÇAKMAK
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : xi + 122
Degree Date : / / 2018
Supervisor (s) : Assoc. Prof. Dr. Çiğdem Aydın KOYUNCU

ANALYSIS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA'S PERIOD OF FULL MEMBERSHIP IN THE EUROPEAN UNION WITH CONTEXT OF EUROPEAN ENLARGEMENT POLICY

For Europe to end wars after the Second World War, states came together and laid the foundations for European integration. Unfortunately, the EU, which provided a peaceful environment among the member states in great measure, could not prevent the Bosnian War in 1992 from happening and failed to provide the desired support during this war. This war is the legitimacy of the EU. The Bosnian War has influenced the development of the EU's security policy. In addition, the EU has developed Balkan policy and has included the Balkans in its enlargement policy. BiH, one of these countries, aims at EU membership in foreign policy in order to continue the peace environment and contribute to economic development. Today, there is a risk of conflict in the country and it is thought that the EU will be the solution to eliminate this risk.

Keywords:

Bosnia and Herzegovina, European Union, Integration, Peace, Enlargement Policy

ÖNSÖZ

Avrupa'da barışı sağlamak amacıyla Belçika, Federal Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın 18 Nisan 1951'de Paris Antlaşmasını imzalamasıyla başlayan ve her geçen gün bünyesine dâhil olan ülke sayısını artıran Avrupa Birliği süreci günümüzde genişlemeye ve derinleşmeye devam etmektedir. Avrupa Birliği'nin bu genişleme sürecine Balkan Devletlerinin katılımıyla devam etmesi ve son olarak Bosna-Hersek'in adaylık başvurusunun kabul edilmesi bu çalışmayı yapmam da etkili olmuştur. Bana bu çalışmanın seçim aşamasından başlayarak tamamlanmasına kadar fikir, uyarı ve yönlendirmeleriyle destek tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Çiğdem Aydın KOYUNCU'ya ve bu süreçte göstermiş oldukları özveri ve desteklerinden dolayı da aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Tuba ÇAKMAK

BURSA-2018

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE:

ENTEGRASYON KAVRAMI VE ULUSLARARASI ENTEGRASYON

KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ENTEGRASYON NEDİR?.....	5
1.1. ENTEGRASYON TÜRLERİ.....	7
1.1.1. Ekonomik Entegrasyon	7
1.1.2. Sosyal Entegrasyon	10
1.1.3. Siyasal Entegrasyon	11
1.2. ENTEGRASYONUN AMAÇLARI	13
2. KURAMSAL ÇERÇEVE: ENTEGRASYON KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ	15
2.1.FEDERALİZM VE GENİŞLEMESİNE BAKIŞI.....	17
2.2.FONKSİYONALİZM (İŞLEVSELCİLİK) ve GENİŞLEMESİNE BAKIŞI.....	20
2.3.NEO-FONKSİYONALİZM (YENİ İŞLEVSELCİLİK) ve GENİŞLEMESİNE BAKIŞI	22
2.4.HÜKÜMETLERARASICILIK ve GENİŞLEMESİNE BAKIŞI.....	25

2.5.LİBERAL HÜKÜMETLERARASICILIK ve GENİŞLEMeye BAKIŞI.....	26
2.5.1.Ulusal Tercihler.....	28
2.5.2.Devletler Arası Pazarlıklar.....	31
2.5.3.Kurumsal Yetkilendirme.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ VE BOSNA-HERSEK'İN

GENİŞLEMEDEKİ YERİ

1.TARİHSEL ÇERÇEVE: AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİ.....	37
1.1.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN FİKRİ TEMELLERİ ve KURULUŞ SÜRECİ.....	37
1.2.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELİŞİM SÜRECİ: EKONOMİK ENTEGRASYONDAN SİYASAL ENTEGRASYONA DEĞİŞİM.....	40
2.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ.....	42
2.1.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME POLİTİKASI.....	51
2.1.1.Coğrafi Koşul.....	53
2.1.2.Siyasi Koşul.....	54
2.1.3.Güvenlik Koşulu.....	55
2.2.AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİNDE KURUMLARIN ROLÜ.....	57
2.2.1.Avrupa Parlamentosu.....	57
2.2.2.Avrupa Birliği Konseyi.....	58
2.2.3.Avrupa Komisyonu.....	59
2.2.4.Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite.....	60
2.2.5. Bölgeler Komitesi.....	61
2.2.6. Avrupa Yatırım Bankası.....	62
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN BALKANLARIN ÖNEMİ ve AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1. BOSNA- HERSEK'İN COĞRAFİ VE DEMOGRAFİK YAPISI.....	69
2.BOSNA-HERSEK'İN TARİHSEL GEÇMİŞİ.....	71
2.1. BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ BOSNA-HERSEK TARİHİ.....	71

2.2. BOSNA-HERSEK'İN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI VE SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELERİN ANALİZİ	75
2.2.1. Bosna-Hersek'in Bağımsızlık İlanı	75
2.2.2. <i>Avrupa'nın Sessizliği: Bosna Savaşı</i>	76
2.2.3. Dayton Barış Antlaşması Süreci ve Avrupa Birliği	79
3.BOSNA-HERSEK-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN LİBERAL HÜKÜMETLERARASICILIK ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ	86
3.1.BOSNA-HERSEK- AB İLİŞKİLERİ SÜRECİ	86
3.2.BOSNA-HERSEK AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDEKİ TEMEL PARAMETRELERİN LİBERAL HÜKÜMETLERARASICILIK ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	90
3.2.1.Ekonomi ve İşbirliği.....	90
3.2.2. Bosna-Hersek-Avrupa Birliği İlişkilerinde Etnik Unsurların Etkisi.....	92
3.2.3. Bosna-Hersek- Avrupa Birliği İlişkilerinin Güvenlik Boyutu	96
3.3.BOSNA-HERSEK AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDAKİ DİYALOĞUN KURUMSAL ARACI: YÜKSEK TEMSİLCİLİK	98
4. BOSNA-HERSEK'İN AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYONUNA TARAFLARIN GENEL BAKIŞI VE BOSNA- HERSEK'İN GELECEĞİ.....	99
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	108

KISALTMALAR

Açılımı	Kısaltma
Amerika Birleşik Devletleri	ABD
Adı geçen eser	a.g.e.
Aynı yer	a.yer
Avrupa Birliği	AB
Avrupa Ekonomik Topluluğu	AET
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu	AKÇT
Avrupa Parlamentosu	AP
Avrupa Topluluğu	AT
Bakınız	Bkz.
Birleşmiş Milletler	BM
Bosna-Hersek	BH
Bosna-Hersek Federasyonu	BHF
Çeviren	çev.
Editör-Editörler	Ed.
Ekonomik ve Sosyal Komite	EESC
Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi	EFTA
Avrupa Birliği Barış Gücü	EUFOR
Dayton Barış Antlaşması	DBA
Derleyen-Derleyenler	Der.
Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması	GATT
Uygulama Gücü	IFOR
Uluslararası Göç Örgütü	IOM
Yugoslav Federal Ordusu	JNA
Liberal Hükümetlerarasıcılık	LH
Merkez ve Doğu Avrupa	MDA
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü	NATO
Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	ODGP
Yüksek Temsilcilik Ofisi	OHR
Barış Uygulama Konseyi	PIC
Sırp Cumhuriyeti	RS
Sayfa	s.
İstikrar Gücü	SFOR
BM Koruma Gücü	UNPROFOR

GİRİŞ

Avrupa iki dünya savaşına ev sahipliği yapmış bir kıtadır. Bu savaşlar devletler arasında güvensiz bir ortamın doğmasına neden olmuştur. Bunun üzerine İkinci Dünya Savaşından sonra Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg bir araya gelerek işbirliği ortamının sağlanmasını amaçlamışlar ve 18 Nisan 1951 tarihinde Paris Antlaşmasını imzalayarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu (AKÇT) kurmuşlardır. Bu antlaşmayla entegrasyon sürecinin temeli atılmıştır.

Avrupa Birliği (AB) başlangıçta ekonomik işbirliği üzerine kurulmuştur. Ancak bu süreç ilerleyen dönemlerde sosyal-siyasal işbirliğini sağlamaya yönelik gelişmelerle devam etmiştir. Ekonomik entegrasyonun devletlerin çıkarlarının kesiştiği bir alan olması ve egemenliklerini üst bir otoriteye devretmede sınırlı ölçüde kalması nedeniyle devletler kendilerini ileriye dönük bir tehdit altında görmemişlerdir. Ekonomik entegrasyonun gerçekleşmesini sağlayan bu düşünce, topluluğun gelişmesini ve derinleşmesini de kolaylaştırmıştır. Ayrıca birçok farklı milletin temsilcilerinin tek çatı altında toplanarak ortak payda da buluşması sosyal bütünleşmeyi de ilerletmektedir. Entegrasyon sürecinin devam etmesi devletlerin birbirine karşı güç kullanırken daha temkinli davranmasına neden olmakta bu da savaş ihtimalini azaltmaktadır. Savaşların yaşanmaması, barış ortamının sağlanması amacıyla başlatılan entegrasyonun böylece başarılı olduğu görülmektedir. Ekonomik entegrasyonun başarılı bir şekilde ilerlemesine rağmen devletler egemenlik haklarını tam anlamıyla başka bir otoriteye devretmeye yanaşmadıklarından ve bu konuda endişeler taşıdıklarından dolayı siyasi entegrasyon konusunda henüz istenen sonuca varılamamıştır. Buna rağmen beklenen ölçüde olmasa da siyasi alanda da bir entegrasyonun varlığı söz konusudur.

Avrupa'da entegrasyonun zaman geçtikçe ileri bir boyuta taşınması AB'nin genişleyerek dünya politikasında gittikçe etkili bir güç olmasına neden olmaktadır. AB, bünyesine yeni üyeleri dahil ederek ekonomik, siyasi ve jeopolitik açıdan çok daha güçlü bir Birlik haline gelmektedir. AB, Altılılar Avrupa'sından (Almanya, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, İtalya) başlayıp genişleme politikası çerçevesinde yeni üyelerin katılımıyla 28 üyeli supranasyonel bir yapı haline gelmiştir. Roma Antlaşmasının genişlemeyle ilgili maddelerinde her Avrupa ülkesinin topluluğa üyelik için başvurabileceği ve bütünleşme ile genişlemenin limitsiz bir süreç olduğu

belirtilmektedir. AB'nin en güçlü politik aracı olan genişleme, Avrupa için büyük öneme sahip olup, enerji ve ulaşım yollarının güvenliğinin sağlanmasında da etkili olmaktadır. AB, Batı Avrupa'yı büyük ölçüde bünyesine katmış daha sonra ise Orta Avrupa ve Baltık ülkeleriyle birlikte Balkan ülkelerinin bir kaçını da Birliğe dâhil etmiştir.

AB, 1990'lı yıllarda Balkanlarda yaşanan krizlerin ilk döneminde hem hazırlıksız yakalanması hem de üye devletler arasında yaşanan sorunlarla ilgili ortak bir politika geliştirememesi nedeniyle müdahale etmede geç kalmıştır. Ancak ilerleyen süreçte Balkanlarda yaşanan istikrarsızlığın Avrupa'nın diğer bölgelerine de sıçraması ihtimalini gören AB, bir yandan sorunlara müdahale etmeye yönelik girişimlerde bulunmuş diğer yandan da Balkan ülkelerinin AB'ne dâhil edilmesi yönünde adımlar atmıştır. Balkanlarda büyük sorun potansiyeli taşıyarak AB'ni de tedirgin eden ve AB genişleme sürecinde yer alan bu ülkelerden biri de Bosna-Hersek (BH)'tir.

Bir Balkan ülkesi olan BH 1992 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. BH; temelde Boşnaklar, Sırp, Hırvatlar olmak üzere 3 büyük etnik grubun bir arada yaşadığı bir ülkedir. Çok etnikli yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle gelişmesi aksamakta, ülke vatandaşlarının toplumsal refah düzeyi ilerlememektedir. Bu durumda ülkenin sürekli göç vermesine, genç dinamik nüfusunu kaybetmesine neden olmaktadır. Her şeyden önemlisi de ülkenin yaşanabilecek bir krizde bölünebilme ihtimalini her an saklı tutmaktadır. Bu çerçevede çalışmada BH'nin AB'ne üyelik süreci tarafların bu yöndeki adım ve politikaları çerçevesinde değerlendirilecektir. Üyeliğin AB'ne sağlayacağı yararın yanı sıra ilerleyen süreçte BH'te yaşanabilecek bir çatışma ihtimalini azaltıp azaltmayacağı tarafların söylemleri, oluşturdukları ortak kurum ve politikalar ve attıkları diğer adımlar bağlamında analiz edilmeye çalışılacaktır.

Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde uzun vadede BH'nin AB'ne üyeliğinin gerçekleşebileceği ve bu üyelik sürecinin Bosna'da olası bir çatışma riskini azaltacağı veya ortadan kaldıracabileceği yönündeki çalışmanın ana savunusu LH'nin varsayımları çerçevesinde değerlendirilecek olup bu tezin ilk bölümünde, öncelikle entegrasyon kavramının anlamı üzerinde durularak, çeşitleri ve amaçları belirtilecektir. Sonrasında Avrupa entegrasyonuna dair çalışmalarda yer alan federalizm, fonksiyonalizm, neo-fonksiyonalizm, hükümetlerarasıcılık yaklaşımları açıklanarak bunların AB

genişlemesine ne yönde baktıkları ortaya konulacaktır. Daha sonra ise bu çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan liberal hükümetlerarasıcılık (LH) yaklaşımının temel varsayımları, genişlemeye bakışı ele alınacaktır.

İkinci bölümde, AB'nin fikirsel ve tarihsel oluşum süreci ele alınarak, genişleme süreçlerine ve genişleme politikasına değinilecektir. Genişlemenin adım adım ilerleyen bir süreç olması itibarıyla de AB kurumlarının rolü kaçınılmaz olduğundan genişlemede etkili olan AB kurumlarının görevleri açıklanacaktır. AB'nin son genişleme süreçlerinde Balkan ülkelerine ağırlık vermesi dolayısıyla da Balkanların önemine ve AB'nin Balkan politikasına yer verilecektir. Böylece Balkanların önemli bir ülkesi olan BH'ye de AB'nin genel çerçevede bakışı ortaya konulmuş olacaktır.

Üçüncü bölümde ise öncelikle BH'nin tarihsel geçmişine, bağımsızlığını kazanma sürecine ve bağımsızlık sonrası yaşanan önemli gelişmelere değinilerek AB'nin yaşananlara karşı takındığı tutuma dair değerlendirmelerde bulunulacaktır. Teorik çerçevede ise BH AB süreci anlatılarak, bu ilişkileri şekillendiren temel dinamiklerin –etnik unsur, ekonomi, güvenlik- LH çerçevesinde analizi yapılacaktır. LH'nin ele aldığı önemli bir etken olan kurumsal yetkilendirme çerçevesinde Bosna da görev yapan Yüksek Temsilciliğin ülkedeki etkisine bakılacaktır. Son olarak da AB-BH tam üyelik sürecine tarafların bakışı ve Bosna'nın geleceğine dair değerlendirme yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE:

ENTEGRASYON KAVRAMI VE ULUSLARARASI ENTEGRASYON

KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ

BH, sahip olduğu çok etnikli ve kültürlü yapısı ile Avrupa açısından hem bir zenginlik unsuru hem de bir güvenlik problemi niteliğindeki bir devlettir. Bölgede barış ortamının oluşması için birbirine entegre olan ve bunu başarıyla sürdüren AB¹ ülkeleri de sulhun bozulmaması için BH'in ve diğer Balkan ülkelerinin AB'ye entegrasyonunu savunmaktadır. Entegrasyon, topluluğa üye ülkeleri barışın korunması amacıyla bir araya getirebilme etkisine sahiptir. Ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda gerçekleştirilebilecek olan entegrasyon genellikle ekonomik alanda başlayarak diğer alanlara doğru evrilmektedir. Bunun en önemli örneğini de AB oluşturmaktadır. AB, entegrasyonun tek örneği olmamakla birlikte, bütünleşme sürecinin en sistematik ve kapsamlı örneği olması nedeniyle, entegrasyon çalışmalarının odak noktasıdır.

AB, Avrupa ülkelerini birbirine entegre ederek barış ortamını sağlamaya çalışmaktadır. Ekonomik çıkarlar üzerinden başlayan sürecin zamanla askeri ve siyasi çıkarları da kapsadığı görülmektedir. Birçok etnik yapının bir arada uyum içinde yaşaması amaçlanarak, çeşitlilikte birlik ilkesi üzerinden hareket edilmiştir. 2004 Macaristan'ın Avrupa Komisyon'u üyesi Peter Balazs'ın da dediği gibi “*Avrupa Entegrasyonunu daha ileri taşımak için en önemli şey, heterojenliğin idaresidir.*”² Bu doğrultuda da AB, genişleme sürecine devam etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde entegrasyon kavramına, türlerine ve bütünleşmeye dair fikirler ortaya koyan entegrasyon teorilerine değinilecektir. Bunları anlatarak bu çalışma da savunulacak olan AB'nin, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı BH'i

¹ Avrupa Birliği'nin kuruluş tarihi 1993'tür. Bu tarihten önce Birliğin oluşum süreci AKÇT ve sonrasında AAET ve AET'nin kuruluşları ile başlamış ve devamında Avrupa Topluluğu'na dönüşümleri ile devam etmiştir. Ancak Bosna-Hersek ile gelişen ilişkiler büyük oranda AB'nin kuruluşundan sonraki sürece dayanmaktadır. Bu nedenle çalışmada sadece AB teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

² Olli Rehn, *Avrupa'nın Gelecek Sınırları*, çev. Hasan Kaya, Onur Şen, 1.baskı, İstanbul: 1001 kitap,2007,s.58.

genişleme politikası çerçevesinde uzun vade de bünyesine katacağı ve BH'in AB'ye tam üyelik sürecinin de BH'de olası bir çatışmanın yaşanmasını engelleme de etkili olacağı savının kavramsal ve teorik bağı oluşturulacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ENTEGRASYON NEDİR?

Entegrasyon kelimesi Latince “integutio” kelimesinden gelmekte olup³ parçaları birleştirmek, uyum anlamına gelmektedir. Entegrasyon kavramı, uluslararası sistemde gerçekleşen gelişmelere bağlı olarak uluslararası ilişkiler alanında da önem kazanmıştır. Entegrasyonun ne anlama geldiğine dair bilim insanları tarafından görüşler ortaya konmakla birlikte ortak bir tanım konusunda uzlaşmamıştır. Uzlaşımın sağlanamamasının nedeni, entegrasyon kavramının durağan olmamasıdır. Entegrasyon, anlamı ve ulaşılma yolları sürekli değişip gelişen, içinde bulunduğu toplumun tarihi, siyasi, sosyal ve hukuki yapılarına göre şekillenen siyasi bir toplumsal proje olarak ifade edilen bir kavramdır.⁴ Bu da farklı entegrasyon tanımlamalarına yol açmaktadır.

Entegrasyon; kimine göre bir durumu, kimine göre bir süreci, kimine göre de hem durum hem süreci ifade etmektedir. Amitai Etzioni, entegrasyonu, bir duruma ulaşma süreci⁵olarak nitelemiştir. Etzioni'ye göre entegrasyon, farklı devletlerden meydana gelen bir kurumun, zorlama araçlarını kullanma yetkisini elinde bulundurması, bu devletlerin vatandaşları için siyasi kimlik oluşturabilmesi ve karar verme mekanizmasına sahip olması durumudur.⁶ Ernst Haas ise entegrasyonu bir süreç olarak nitelemiştir ve siyasal aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini, siyasal eylemlerini, kurumlar aracılığıyla yeni bir merkeze devrederken ikna edilmeleri süreci olarak tanımlamıştır.⁷

³ TUIÇ Akademi, Bütünleşme-Entegrasyon, 4 Şubat 2014, <http://www.tuicakademi.org/butunlesme-entegrasyon>, (25.12.2016).

⁴ Mehmet Şamil Şensoy, Entegrasyon Kavramı ve İngiltere,4 Temmuz 2014, <https://www.linkedin.com/pulse/20140704151617-291742968-entegrasyon-kavrami-ve-ingiltere>, (11.03.2018).

⁵ Hannu Heinonen, Roihuvuori, April 2006, s.5. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/21770/regional.pdf?sequence=2>, (20.12.2016).

⁶ Merve İrem Yapıcı, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, *İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı:3, 2007,s.132.(130-157)

⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma-Hegemonya-İşbirliği*, 8.baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013,s.348.

Keohane ve Nye ise entegrasyon ile karşılıklı bağımlılık (interdependence)⁸ kavramı arasında bir bağ kurarak, iki kavramın birbiriyle doğrudan ilişkili olduğu üzerinde dururlar ve devletler arasında işbirliğinin sağlanmasında önemli bir bağ olduğunu belirtirler. Entegrasyon ve karşılıklı bağımlılık birbirlerini tamamlamaktadır. Uluslararası konjonktürel gerçekliğin bir yansıması olarak devletlerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılığının artması, entegrasyon sağlanmasını kolaylaştırıcı bir etkidir. Entegrasyonun gerçekleşmesi sonucunda da devletlerin birbirine bağımlılığının artacağı aşikârdır. Keohane ve Nye bu iki kavram arasındaki paralel gidişatın işbirliğini artırmanın yanı sıra barışı korumada da etkili olabileceğini ancak bu olgular arasında devamlılık arz edecek bir ilişki sağlamanın zor olmasından dolayı tam anlamıyla mümkün olamayacağını savunmaktadırlar.⁹

Entegrasyonun ne olduğuna dair düşüncelerini belirten Hopkins ve Mansbach'ın söylemleri de Keohane ve Nye'ı destekler niteliktedir. Hopkins ve Mansbach'a göre entegrasyon, değişimle ilgili kavramdır ve bir siyasal topluluğu veya bütünleşmiş toplumu belirtmek için kullanılmaktadır. Entegrasyonun gerçekleşme aşamalarında taraflar arasında karşılıklı bağımlılık, ortak fayda ve işbirliğinin artmasıyla şiddet unsurları azalmaktadır.¹⁰

Entegrasyon genel bir ifadeyle, devletlerin tek başlarına bir çözüme ulaştıramayacaklarına inandıkları konularda sahip oldukları egemen yetkilerini, kendi rızalarıyla bir merkezi kuruma devretmesi ve bu kurum aracılığıyla beklentilerini yerine getirilebilmesine olanak tanıyan bir süreç olarak tanımlanabilir. Entegrasyonun zamanla ilerlemesiyle devletler arasında şiddete neden olan öğeler azalmakta ve bunun yerini karşılıklı bağımlılık, ortak menfaat ve işbirliği almaktadır.

Entegrasyon, birçok alanın birbirine tam entegre olabilmesini ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Entegrasyon tanımlamaları genel olarak siyasal çerçevede ele

⁸ Karşılıklı Bağımlılık, “Dünya siyasetinde karşılıklı bağımlılık, ülkeler arasında veya farklı ülkelerdeki aktörler arasındaki karşılıklı etkiler ile karakterize edilen durumları ifade eder.” Bkz. Waheeda Rana, *Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts*, *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 6, No. 2; February 2015, s.291.

Karşılıklı bağımlılık kavramı; uluslararası gelişmelerin dünya politikasına etkisiyle ortaya çıkmış, Keohane ve Nye'nin çalışmalarıyla daha da derinleşmiştir.

⁹ Muharrem Gürkaynak, Serhan Yalçiner, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), s.77(73-92)

¹⁰ Arı, a.g.e., s.342.

alınrsa da toplumsal ve ekonomik alanda da gerçekleşebilmektedir. Bu da uluslararası alanda farklı entegrasyon türlerinin doğmasına neden olmaktadır.

1.1. ENTEGRASYON TÜRLERİ

Entegrasyon, bütünleşmenin ve uyumun sağlanmasını ifade eden bir kavramdır. Bu uyum ve bütünleşme de devletlerin arasındaki ilişkilere bağlı olarak gerçekleşmektedir. AB örneğinde de görüldüğü üzere başlangıçta ekonomik odaklı olarak başlayan ilişkiler, zamanla uluslararası sistemin yarattığı gereksinimler nedeniyle sosyal, siyasal alanları da kapsar şekilde genişlemiştir.

Ayrı ayrı olan parçaların bir bütünü oluşturmaları olan entegrasyon, devletlerin işbirliği alanlarına göre farklı işlevlere dayalı olarak çeşitlenmektedir. Devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinin en önemli argümanlarının ekonomi, siyaset ve toplum olması nedeniyle de entegrasyonun çeşitleri ekonomik entegrasyon, sosyal entegrasyon, siyasal entegrasyon olarak ayrılmaktadır.

1.1.1. Ekonomik Entegrasyon

Ekonomik entegrasyon denilince akla ilk gelen ulusal piyasaların bir araya gelerek bütünleştirilmesidir.¹¹ Ekonomik entegrasyon, bölgesel bir yapılanma içerisinde bir araya gelen ülkelerin ticareti serbestleştirmeye dayalı politikalar izleyerek ekonomik birlikler meydana getirmeleridir.¹²

Günümüzde uluslararası sistem bir devletin başka bir devlete bağımlı olmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü devletler tek başlarına bütün ihtiyaçlarını giderememektedir. Bu da başka bir devletle işbirliği kurulmasına olanak sağlamaktadır. Devletler de iki taraflı olan işbirliklerini bir merkez etrafında toplayarak artırmayı hedeflemişlerdir. Bunun sonucunda da uluslararası düzeyde birçok yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu yapılanmaların gerçekleşmesinde de genelde ekonomik konular ön plana çıkmakta ve devletler arasında bir bütünleşmenin sağlanmasında ön adım olmaktadır.

¹¹ Neslihan Özeler, “Siyasal Entegrasyon ve Avrupa Birliği Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü”, *Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, Yıl 7, Sayı 27, Temmuz, 2016, s.797. (793-814)

¹² Bahar Şanlı, “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği”, *İstanbul: Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, Ocak, 2008, s.14.

Ekonomik entegrasyon sosyal-siyasal liberalizasyonu hakim kılmak şartıyla üretim faktörlerinin serbest dolaşımını içermektedir. Ekonomik unsurların bütünleştirilerek uyumlaştırılmasını amaçlayan ekonomik entegrasyon iki farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlar; negatif entegrasyon ve pozitif entegrasyondur. Negatif entegrasyon, temel amaçların andlaşmalarla ortaya konarak üretim faktörlerinin serbest dolaşımına engel olabilecek problemlerin ortadan kaldırılması süreci iken, pozitif entegrasyon, girift bir kurumsal yapı niteliğinde olup ortak hukuk ve ortak siyasa meydana getirmeyi içermektedir.¹³

Dünyada küresel olarak gerçekleştirilen birleşmeler iki boyutta ele alınmaktadır. Birincisi, evrensel yaklaşım olarak nitelenen uluslararası ticaretin bütün ülkeleri kapsamasını ifade eden Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) iken ikincisi ise ekonomik entegrasyon olarak nitelenen farklı ülkelerin bir araya gelmesi ve ticareti serbestleştirici politikalar izlemesiyle bölgesel bir blok içerisinde ekonomik birlikler oluşturmalarıdır.¹⁴

Ülkeler, ekonomik bütünleşmeler içerisinde yer alarak belirli hedeflere ulaşmaya çalışmaktadırlar. Ülkelerin ekonomik bütünleşmeler içinde bulunmasına sebebiyet veren hedefler; üretim kapasitelerini artırmak, toplumsal refah düzeyini yükseltmek, kendisine tehdit oluşturabilecek başka bir ülkeye karşı güç potansiyeli kazanmak, politik alanda daha etkili olmak, bölgesel olarak birbirine komşu olan ülkelerin güçlerini bir araya getirerek çatışma ihtimalini azaltmak şeklindedir.

Entegrasyon belirli aşamalarda gerçekleşmektedir. Siyasal bir entegrasyonun oluşabilmesi için önce ekonomik ve toplumsal entegrasyonun gerçekleşmesi gerektiği ve bu aşamadan sonra siyasi entegrasyona evrilebileceği savunulur. Bu savunu, daha ileride değinilecek olan neo-fonşiyonalizm teorisinin spill-over (yayılma etkisi) görüşünü doğrular niteliktedir. Ekonomik entegrasyon bu anlamda bir ön adımdır. Ekonomik entegrasyon da kendi içerisinde çeşitli aşamalarda gerçekleşmektedir. Bunlar; Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birlikleri, Ortak Pazar ve en nihayetinde

¹³ Yusuf Karakaş, *Avrupa Birliğinde Siyasal Entegrasyon*, 1.baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.9.

¹⁴ Şanlı, a.g.e.,s.14

Ekonomik Birlik şeklinde oluşmaktadır.¹⁵ Bu aşamalar da zorlu bir süreç sonrasında gerçekleşebilmektedir.

Ekonomik entegrasyon, Bela Balassa¹⁶ tarafından da ayrıntılı olarak tanımlanmış ve kategorilere ayrılmıştır. Ekonomik bütünleşmeyi, farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığın kaldırılması olarak tanımlayan Balassa "Serbest Ticaret Bölgesi"nden "Toplam Ekonomik Entegrasyona" kadar beş kategori belirlemiştir ve her kategori, içinde buldukları üyeler arasındaki ayrımcılığın bastırılmasına dair bir başka tür içermektedir. Bu beş kategori Tablo.1 de verilmektedir.¹⁷

	Tarife ve Kota Yok	Ortak Dış Tarifeler	Faktörlerin Serbest Akışı	Ekonomik Politikaların Uyumlaştırılması	Politikaların Birleşmesi, Siyasal İnsiyatif
Serbest Ticari Alan	X				
Gümrük Birliği	X	X			
Ortak Pazar	X	X	X		
Ekonomik Birlik	X	X	X	X	
Toplam Ekonomik Bütünleşme	X	X	X	X	X

Tablo.1 Kaynak: J.S Nye, Peace in parts; integration and conflict in regional organization, Little, Brown and Company Boston, 1971 p.48

¹⁵ Aydın Sarı, "Bölgelerarası Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Ödemeler Bilançosuna Etkileri", *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt 10, Sayı 1,2005,s.119. (117-130)

¹⁶ Bela Balassa, 1966'da Dünya Bankası danışmanı olarak görev yapmış Macar ekonomisttir. Ekonomik entegrasyon konusunda çalışmalar yaparak literatüre katkıda bulunmuştur. http://www.worldwizzy.com/library/Bela_Balassa ,(16.05.2017).

¹⁷ J.S Nye, Peace in Parts; *Integration and Conflict in Regional Organization*, Little, Brown and Company Boston, 1971, p.48.

Balassa'nın ekonomik bütünleşme aşamalarını ortaya koyduğu bu tabloya baktığımızda gerçekleşen her aşamanın bir sonraki aşamaya zemin hazırladığını görmekteyiz. Ülkelerin birbirine olan ekonomik bağımlılığı her aşamada artmakta olup, zamanla siyasi açıdan bağımlılığı da artırmaktadır. Bu yüzden ülkeler ekonomi politikalarını üye olduğu birliğin kuralları dahilinde oluşturmaktadır.

1.1.2. Sosyal Entegrasyon

Bütün insanlara eşit hak ve fırsatların verilmesini, bireylerin yaşam standartlarının daha iyi hale getirilmesini amaçlayan sosyal entegrasyon, farklı kültürlerin bir araya getirilerek entegre olması anlamına gelmektedir. Sosyal bütünleşme olarak da ifade edilen sosyal entegrasyon, barışçıl toplumsal ilişkilerin kurulmasını ve devam etmesini sağlamak için katılımın sağlandığı etkin bir süreçtir.¹⁸Sosyal bütünleşme sayesinde birbirinden farklı ögeler arasında bir dayanışma sağlanmaktadır. Bu dayanışma da taraflar birbirine üstünlük kurmak amacıyla hareket etmemekte, karşılıklı kültür alışverişi yapmaktadırlar. Ülkelerin rızaya dayalı bir ilişki kurması sosyal entegrasyonu diğer entegrasyonlardan ayıran en önemli özelliktir.¹⁹ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), mültecilerin yeni bir ülkeye yerleştirilmesi, kendi rızaları ile geri dönmek isteyenlere yardım, göçmen sağlığı, para gönderme ve yasal göç konularının desteklenmesini içeren uluslararası bir örgüt olup sosyal entegrasyona örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte eğitim, öğretim, gençlik ve spor başlıklı bir AB programı olan Erasmus+, değişik ülkelere gençleri bir araya getirmekte ve kültürlerin kaynaşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan Erasmus+ programı, AB'de gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal bütünleşmenin bir örneğidir.

Entegrasyon üzerine çalışmalar yapan Lockwood, entegrasyonu sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon ayrımı yaparak açıklamıştır.²⁰ Lockwood'un bu ayrımında sosyal entegrasyon iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, sivil entegrasyondur. Sivil entegrasyon makro ve kurumsal düzeyde bütünleşmeyi anlatmaktadır. İkincisi ise mikro ve sosyal düzeyde kaynaşmayı ifade etmektedir.

¹⁸ Nuray Gökçek Karaca, "Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinde Sosyal Entegrasyon", *International Conference On Eurasian Economies*, 2014. s.1.

¹⁹ Özeler, a.g.e. ,s.797

²⁰ Birsen Şahin, "Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme", Ankara: *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)* , güz 2010,Sayı 55, s.106.(103- 134),

Sosyal düzeyde bir kaynaşma, bir toplumdaki kişilerin birbirlerine ne kadar güçlü bağlarla bağlandığının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bir toplumdaki bireylerin sosyal dışlanma ile karşılaşmaması ve toplumsal birliğin bozulmaması yönünde olumlu davranışların gerçekleşmesi halinde sosyal kaynaşmanın sağlanacağı kabul edilmektedir.²¹

Sosyal bütünleşme toplumsal yapıdaki önem derecesine göre iki şekilde olabilmektedir. İlki fonksiyonel bağlamda bir bütünleşme olup kültür öğelerinin ayrı ayrı bir işlevi yerine getirip, topluluğu bir bütün haline getirerek iş bölümüne dayalı bir uyumken, ikincisi kültürel anlamda bir bütünleşmeyi belirtmektedir. Kültürel birleşme de toplumun her kesiminden olan sosyal grupları, organizasyonları ve kurumları bir araya getirme esastır.²²

Sosyal entegrasyon sayısal verilerle sunulabildiği için ölçüm olanağı sağlamaktadır ve bu özelliği ile ekonomik entegrasyona benzemektedir.²³ Örneğin; yukarıda verilen Erasmus+ programında kaç öğrencinin biraraya gelerek kültür alışverişinde bulunduğu öğrenilebilmektedir. Sosyal ve ekonomik entegrasyonun etkisi de devletler arası siyasi istikrara bağlı olarak değişmektedir.

1.1.3. Siyasal Entegrasyon

Entegrasyon türleri içerisinde gerçekleştirilmesi en zor olan siyasal entegrasyon, bir araya gelen ülkelerin amaçladığı nihai hedeftir. Siyasi birliğin gerçekleşmesi için de ülkeler önce ekonomik ve sosyal boyutta bir bütünleşme yoluna girerler. Zira ekonomik ve sosyal düzeyde bütünleşme siyasal bütünleşmeyi sağlamanın ilk basamağı olarak görülür. Çünkü sosyal alanda başlayan bütünleşme faaliyetleri devletlerin birbiriyle etkileşimi hızlandırmaktadır. Bu da siyasi alanda yapılacak gelişmelere vesile olmaktadır.

Siyasal entegrasyon belirtileri, vatandaşlık sayılarının oranları, mesleki sendikalara ve profesyonel derneklere iştirak, diğer derneklere iştirak, siyasal partilere katılım, oy kullanmak, yerel- bölgesel ve ulusal yönetimlere seçilerek buralarda görev

²¹ *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1,2010, s.103-128.

²² Karaca, a.g.e.,s.1.

²³ S. İbrahim Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslar üstü Sistemle Ortaklık*, 5.baskı, Bursa: Alfa Aktüel yayıncılık, 2011,s.123.

almak olarak sıralanmaktadır.²⁴ AB'ye katılan üyelerin AB Parlamentosu'nda nüfuslarıyla doğru orantılı olarak temsil edilmesi, AB Konseyi'nin üye devletlerin devlet veya hükümet başkanlarından oluşması, Konsey'de üye devletlerin hükümetlerinin temsil edilmesi ve Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nde işverenler, sendikalar ve sosyal çıkar grupları gibi sivil toplum gruplarının temsil edilmesi²⁵AB'nin siyasi entegrasyona evrildiğinin kanıtı niteliğindedir. Tüm bunlara rağmen AB'nde siyasi entegrasyonun tam anlamıyla gerçekleşmemesinin nedeni ise ülkelerin egemenlik haklarından tam anlamıyla vazgeçememesinden kaynaklanmaktadır.

Siyasi entegrasyon Leon Lindberg'e göre devletler arasında ortak karar alma sisteminin oluşmasıdır.²⁶ Devletlerin kendi egemenliklerini tamamen kaybetme olasılığının fazla olması siyasi entegrasyonun gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Siyasi entegrasyon dört farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlar; kurumsal entegrasyon, yönetsel entegrasyon, davranışsal entegrasyon ve güvenlik entegrasyonudur. Kurumsal entegrasyon, ortak karar vermeyi geliştirmeye yönelik olup tüm ögelerin karar verme sürecinden doğrudan etkilenmeleri esaslıdır.²⁷ Lindberg'in siyasi iş bölümü²⁸ olarak adlandırdığı yönetsel entegrasyon, ilk aşamada karar almada kullanılacak yöntemleri değil, iç ve dış politika hakkında karar alınırken faal olacak ülkeler grubunun kapsamı ve ülkelerin söz sahibi olma derecesiyle ilgilidir. Davranışsal entegrasyon, özel ve kamu kesiminin bütünleşmeye destek olmalarına yöneliktir ve amacı, ortak kimlik altında toplanmayı gerçekleştirmektir²⁹. Güvenlik entegrasyonu ise ulus üstü bir yapılanma ile düzen oluşturulma endişelerinin giderilmesine yönelik bir bütünleşmedir.³⁰

Siyasi entegrasyon, devletlerin birlikte karar verme süreci olup, tek başına gerçekleşmesi zordur. Entegrasyon türleri zincirleme olarak ilerlemektedir. Siyasi

²⁴ Mehmet Şamil Şensoy, Entegrasyon Kavramı ve İngiltere, 2014.

<https://www.linkedin.com/pulse/20140704151617-291742968-entegrasyon-kavrami-ve-ingiltere> (27.12.2016).

²⁵ Açıklamalarla Avrupa Birliği: Avrupa Birliği Nasıl Çalışır? , *Avrupa Birliği Yayın Ofisi*, çev. Avrupa Komisyonu Kıbrıs Temsilciği, 2014, <https://ec.europa.eu/cyprus/sites/cyprus/files/je0115325trc.pdf> (19.05.2017).

²⁶ Heinonen, a.g.e. ,s.6.

²⁷ Karakaş, a.g.e.,s. 11

²⁸ J.S.Nye, a.g.e. , s.41.

²⁹ Yapıcı, a.g.e. , s.135

³⁰ Karakaş, a.yer.

entegrasyonun gerçekleşmesinin de bir ön aşaması ekonomik entegrasyon olmakla birlikte ekonomik entegrasyonun yoğunluğu da siyasi kararlılığa bağlıdır. Siyasi irade, ekonomik bütünleşmenin gerçekleşmesinde önemli olup, devletler arası pazarlık da önemli rol oynamaktadır.³¹

1.2. ENTEGRASYONUN AMAÇLARI

Devletler belirli amaçlar için bütünleşme projelerine destek vermekte ve bu projelerin içerisinde yer almaktadır. Ünlü düşünür Montaigne’ın de dediği gibi, “*amacı olmayan gemiye hiçbir rüzgar yardım etmez.*” Ekonomik, siyasi, toplumsal işlevleri yerine getirme amaçlı kurulan entegrasyonlara katılan ülkeler de kendi çıkarları doğrultusunda amaçlar belirlemektedir.

Entegrasyonların genel çerçevede amaçları barışın kalıcı olmasını sağlamak, savaşların çıkma olasılığını azaltmak ve bir araya gelen ülkeler arasında işbirliğini sağlamaktır. Bununla birlikte özele inildiğinde, kurulan entegre yapının amaçları kurulduğu işleve göre de farklılık göstermektedir. Örneğin; AB, bugünkü yapısına ulaşmaya kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Üye ülkeler arasında ekonomik bütünleşmeyi sağlayarak barış ortamını oluşturma amacıyla kurulan AB, bugün ekonomik bütünleşmenin yanı sıra siyasi bütünleşmeyi de hedeflemektedir.

Entegre yapıya katılan ülkeler ise yine kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Her katılan ülkenin kendi politikalarına göre bir amaçları bulunmaktadır. Örneğin; AB’nin bünyesine ilk aşamalarda (1973) katılan Birleşik Krallık, 2016’da birlikten çıkmak için referanduma gitmiştir. Birleşik Krallık’ın politikasındaki bu değişiklik kendi elde ettiği yarar çerçevesinde şekillenmiştir. Birleşik Krallık AB’ye girerken, Avrupa içerisinde yer alarak kıtanın geleceğinde söz sahibi olmak ve ekonomik kazanımlar elde etmek amacıyla hareket etmiş bir yandan da egemenlik haklarını korumaya çalışmıştır. Bunu kanıtlayan iki gelişmede entegrasyonun önemli iki kolu olan Euro ve Schengen alanlarına girmemesi olmuştur. AB de Birleşik Krallık’ın katılımıyla elde edeceği kazanımları düşünerek Birleşik Krallık’a karşı daha taviz veren bir tavır takınmıştır. Böylece Birleşik Krallık’ın üyeliği gerçekleşmiştir. Son dönemde ise Birleşik Krallık’ın serbest dolaşım ve yerleşim hakkı konusunda endişeleri

³¹ Andres Rodriges-Pose, *The European Union: Economy, Society and Polity*, United States: Oxford University Press, 2004, s.9.

artmış ve bu endişeleri mülteci krizi ile birlikte son seviyeye ulaşmıştır.³² Birleşik Krallık'ta birçok kişi, göçün iş başına, daha fazla rekabet nedeniyle doğan ücret ve iş şansını azaltacağından endişe duymaya başlamıştır.³³ Bu gerekçeler de, Birleşik Krallık'ın AB'den çıkma kararı almasına neden olmuştur. Bu çalışmada entegrasyonun, BH için olumlu olacağı savunulurken, AB entegrasyonundan ayrılmak isteyen bir ülkenin burada ele alınmasında ki amaç ise entegrasyonun, devletlerin çıkarları doğrultusunda belirlendiğini ortaya koymaktır. Birleşik Krallık da ki muhalif muhafazakârlar tarafından AB'nin ayak bağı olarak görülmesi, AB hukuku ve düzenlemeleri ile İngiltere'nin manevra alanını sınırlandırıldığının düşünülmesi ve göçmenlere karşı sınırlarını kontrol edemiyor olması gibi etkenler Brexit³⁴ kararının alınmasında etkili olmuştur.³⁵ Bu kararın Birleşik Krallık için olumlu olup olmayacağı ise başka bir çalışmanın konusu teşkil etmektedir. Ancak entegrasyondan ayrılmanın İngiltere'nin ticaret hacmini düşüreceği, işsizlik oranının artıracığı ve hatta bölünmelere yol açacağı konusunda endişeler mevcuttur.

Karl W. Deutsch entegrasyonun amaçlarını dört ana başlık altında toplamıştır. Deutsch bu amaçları şöyle sıralamıştır: barışı korumak, daha geniş kapsamlı hedeflere yönelik kapasiteye sahip olmak, belirli özel görevleri inşa etmek, yeni bir imaj ve kimliğe sahip olmaktır.³⁶ Bu dört ana başlık çerçevesinde AB'yi değerlendirdiğimizde Avrupa barışını büyük ölçüde sağlamış olması, ekonomik hedeflerin ötesinde sosyal ve siyasi hedeflere yönelik politikalar geliştirmesi, dünya siyasetinde etkin rol oynayabilmesi ve üye olan ülkelere AB vatandaşlığı kazandırması gibi gerekçelerden dolayı entegrasyonun amaçlarını gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

Entegrasyon ile uluslararası aktörler, genel itibarıyla barış ortamını oluşturmayı ve devam ettirmeyi, devletler arası işbirliğini sağlayarak çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır. Bu amaçları yerine getiren ve bu konuda çalışmalarına devam eden en önemli yapı da AB'dir. AB'nin başarısı da entegrasyon çalışmalarına ilham kaynağı

³² Emre, Ataç, *Brexit Tartışmaları ve AB'nin Geleceği*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=1469> ,(20.05.2017).

³³ Jonathan Wadsworth, Swati Dhingra, Gianmarco Ottaviano and John Van Reenen, *Cep Brexit Analysis*, No.5.s.1. <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit05.pdf> ,(22.05.2017).

³⁴ Brexit kelimesi, "Britanya" ve "exit" sözcüklerinden türetilmiş olup Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasını ifade etmektedir.

³⁵ Mustafa Kutlay, "'Brexit' Sonrası İngiltere ve AB Bütünleşmesinin Geleceği", *Ankara: Liberal Perspektif Analiz, Özgürlük Araştırmaları Derneği*, Sayı: 4, Ocak 2017, s.8.

³⁶ Arı, a.g.e., s.347.

olmuştur. Bugün uluslararası entegrasyon teorileri olarak nitelendirilen bu çalışmalar AB özelinde bütünleşmeye dair fikirleri ortaya koymaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: ENTEGRASYON KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİ

Entegrasyon, devletler arasında ki uyumun ekonomik, sosyal, siyasi boyutlarda sağlanmasıdır. Entegrasyonun ne olduğu, hangi amaçlarla gerçekleştirildiği, tam anlamıyla bir entegrasyonun sağlanıp sağlanamayacağı, Avrupa da gerçekleşen entegrasyonun nasıl olması gerektiğine yönelik fikirler uluslararası entegrasyon teorilerini ortaya çıkarmıştır. Uluslararası entegrasyon teorileri, devletlerin bir araya gelerek barış ve güvenliği tesis edebilecek bir düzen oluşturulabileceğini belirtir.³⁷ Avrupa entegrasyonu da iki büyük savaş yaşayan bölgenin siyasi ve ekonomik gücünü arttırarak barışı sağlamak ve iki kutuplu sistemin son bulması için başlatılan bir harekettir. Avrupa’da bütünleşmenin sağlanması, istikrarsız ortamın giderilmesi yönünde Saint Pierre, Victor Hugo, Ernst Haas, David Mitrany, Moravcsik gibi birçok düşünür fikirler sunmuştur. Bu fikirlerin ortak paydası ise uluslararası sistemin değişken bir yapıya sahip olması sonucu devletler, çıkarlarına dayalı olarak birbirleriyle çatışmaktadır. Bu çatışmayı önlemenin yolu da Avrupa’da bütünleşmenin sağlanmasıdır.

Bu başlık altında sırasıyla ele alınacak olan entegrasyon teorileri, zamanla gelişmeye başlamış ve genelde Avrupa bütünleşmesini ele almışlardır. Öncelikle, entegrasyon teorileri her ne kadar 1950’li yıllarda yükselişe geçmiş olsa da akademik çalışmalar da etkisi görülen ve Avrupa bütünleşmesine dair ilk fikirleri ortaya koyan kuram olarak federalizm ele alınacaktır. Daha sonra ise 1940’lı yıllarda David Mitrany’in savunucusu olduğu fonksiyonalizm, 1950’li yıllarda fonksiyonalizme karşı olarak ortaya çıkan Ernst Haas’ın geliştirdiği neo-fonksiyonalizm ve 1960’lı yıllarda neo-fonksiyonalizme karşı çıkan Stanley Hoffmann’ın savunduğu hükümetlerarasıcılık anlatılacaktır. Bu teorilerin burada anlatılmasının nedeni AB entegrasyonu ile ilgili görüşlerin birbirlerine karşı görüş olarak gelişmesidir. Federalizm, fonksiyonalizm, neo-fonksiyonalizm, hükümetlerarasıcılık olarak ilerleyen

³⁷ Atilla Sandıklı, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam yayınları,2012,s.141.

süreci LH takip etmiştir. Dolayısıyla bu başlığın son aşamasında da bu çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan LH anlatılacaktır. 1965’de yaşanan boş sandalye krizi nedeniyle statik bir hal almış olan entegrasyon çalışmalarının artık devam ettiğini gösterir nitelikte LH’nin yaklaşımlarıyla devam etmiştir. Dönemin gelişmelerini açıklayabilme yeteneğine sahip olan 1980’li yıllarda ortaya çıkan, Andrew Moravcsik’in savunucusu olduğu LH kuramının, baskı çıkar grupları ve hükümet dışı aktörleri tercihlerinin de etkili olduğunu savunması, devletin ulusal tercihlerini ortaya koyarken jeopolitik ve güvenlik unsurlarına yer vermesi, uluslararası konjonktürün de bir gerçeği olan karşılıklı bağımlılık söylemini Moravcsik’in LH ile eklemesi ve kuramsal bir sentez niteliği taşıması gibi nedenler LH’ı diğer teorilerden ayırmaktadır. Bu nedenler de LH’nin bu çalışmada kullanılmasında etkili olmuştur.

Entegrasyon kuramları sadece yukarıda belirtilenler olmayıp çok düzeyli yönetim, yeni kurumsalcılık ve sosyal inşacılık gibi kuramlarının da AB entegrasyon ve genişleme süreçlerini değerlendirdikleri görülmektedir. Ancak bu çalışmada tarihsel gelişim süreci sıralamasıyla ilerlenip tezde de LH’nin kullanılması planlandığından bu diğer teoriler ayrı başlıklar halinde ele alınmayacaktır. Ancak kısaca bunlarla ilgili de bilgi verilecek olursa Çok düzeyli yönetim yaklaşımı, AB’nin gün geçtikçe genişlediğini ve sınırlı sayıda olan aktör sayısının arttığını, çeşitlendiğini, bundan dolayı da devlet merkezli bütünleşme anlayışının açıklayıcı etkisinin azaldığını savunmaktadır.³⁸ Ancak genişlemenin boyutu ve zamanlamasıyla ilgili hükümetler arasındaki kararları incelemediğinden çalışmada tercih edilmemiştir. Yeni kurumsalcılık yaklaşımı ise rasyonalistler ve tarihsel ve sosyolojik kurumsalcılık gibi birden fazla kurumsalcılığı içeren bir teori olması nedeniyle çalışmada tercih edilebilirdi.³⁹ Fakat çalışmada sosyolojik ve tarihsel kurumsalcılıktan öte devletlerin ve ülke içi çıkar gruplarının rasyonel tutumları ön plana çıkarılmaktadır. Bu yüzden LH çalışmaya daha uygun bir teorik yaklaşım olmuştur. Sosyal inşacılık ise genişleme politikalarının fikinsel ve kültürel faktörler ile şekilleneceğini ileri sürerek Birlik içindeki ve dışındaki aktörlerin ortak kimlik, norm ve temel inançları paylaşma derecesinin genişlemenin belirleyicisi olduğunu savunmaktadır.⁴⁰ Bu kuram bütünleşmede sadece Avrupalı olma

³⁸ Hüseyin Kutay Aytuğ, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:15, Sayı:1,2008, s.155.

³⁹ a.g.e.,s.156.

⁴⁰ a.g.e., s.157.

niteliği üzerinden bir açıklama getirdiğinden de bu çalışmanın savunusunu açıklamada yetersiz kalacaktır.

2.1.FEDERALİZM VE GENİŞLEMELERE BAKIŞI

AB, bütünleşme tarihinin başlangıcından itibaren varlığını sürdüren bir kavram olan federalizm, uluslararası ilişkiler teorileri arasında bulunsa da, bazı uzmanlar federalizmi; bir teori olarak kabul etmemiştir. Bunun sebebi ise federalizmin bir devlet sistemi⁴¹ olarak kendisine mevzuatlarda yer bulmasıdır. Federalizm ideolojik olarak, belli bir hedef için tarafların rıza ve işbirliği ile bir birlik oluşturmalarıdır. Federalizm, karşılıklı bir araya gelen taraflar arasındaki farklılıkları korunmasını savunmakta ve aşağıdan yukarıya doğru yapılan bir sistemi belirtmektedir. Bu sistem dinamikdir.⁴² Ulus-devletler, kurucu metinlerine -Anayasa veya toplum sözleşmesi- bu tabiri koyarak, kendi niteliklerini ortaya koymaktadır. AB için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Her ne kadar 2004 yılında imzalanan Anayasal Antlaşma⁴³ taslağının metnin de federalizm ismi geçirilmeyip, sonuçları itibariyle federal olsa da⁴⁴ bu metin Fransa ve Hollanda referandumlarında reddedilmiş ve federalizm, Birlik için bir sistem olmamıştır.

Federalizm, Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde ele alındığında İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen gelişmelere bakmak gerekir. Avrupa bütünleşmesi gerçekleşmeden önce birçok düşünür bu konu hakkında fikirler ortaya koymuştur. Avrupa'da bulunan birçok krallık bu bölgede barış ortamını sağlamak için çaba

⁴¹ Devlet sistemi olarak federalizm; devletler arası (inter-state) ve devlet-içi (intra-state) şeklinde olabilmektedir. Devletler arası federalizm; güçlerin bölüştürülmesine odaklanan sorunlarla meşguldür. Amacı devletler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü için etkin mekanizmalar sağlayarak savaşı engellemektir. Devlet içi federalizm ise, yürütme, yasama, yargı organları, düzenleyici kurullar, kamu kuruluşları vb. merkezi hükümetleri oluşturan bazı kurumların tasarımı ile meşguldür. Amacı ise bu kurumlar arasındaki uyumu sağlayarak devlet içinde oluşabilecek sorunları çözebilmektir. Bkz. Albert Breton, *Competitive Governments: An Economic Theory of Politics and Public Finance*, <https://books.google.com.tr/books?id=o0XN1QCub1cC&pg=PA260&lpg=PA260&dq=intra+state+federalism&source=bl&ots=Lhfl66EASa&sig=i49qSDc-hPifbekIRfAHAETpcBc&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwiTwsyxLPUAhWE1hQKHUSFAKYQ6AEIYjAI#v=onepage&q=intra%20state%20federalism&f=false> (07.06.2017).

⁴² Alper Arısoy, "Avrupa'da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar", *İzmir: Ege Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:4,Ekim,2010,s.1196.(ss.1195-1206)

⁴³ 2004 yılında imzalanan 2005 yılında yürürlüğe giren AB Anayasal Antlaşmasına daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.europarl.europa.eu/Europe2004/textes/2005-01-10-brochure-constitution-en-v02.pdf>

⁴⁴ S. Sinan Kocaoğlu, "Avrupa Anayasası", *Ankara Barosu Dergisi*, cilt:62 sayı:4, 2004,s.1.

göstermiştir. Rönenans ve Reform hareketlerinin gerçekleştirilmesi sırasında ve sonrasında mezhep savaşları yaşanmış ve birliktelik sağlanamamıştır.⁴⁵ 1648 Vestfalya Antlaşmasıyla ulus-devletlerin ortaya çıkmasına kadar devam eden karışıklık (30 yıl savaşları⁴⁶ nedeniyle yaşanan süreç), bu seferde ulus-devletler arasında üstünlük mücadelesi kurma şeklinde gerçekleşmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı, ulus devletlerin uluslararası sistemdeki problemleri çözme noktasında yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yaşananlar, düşünürlerin ulus-devletlerin üstünde bir yapılanmanın olması gerektiği yönünde fikir sunmalarına yol açmıştır. Victor Hugo, Saint Simon, Dante gibi birçok ünlü düşünür görüşlerinde, Avrupa Meclisi, federalizm gibi ifadeleri kullanarak, Avrupa devletlerinin diğer düşmanlara karşı bir ideolojik yapı oluşturması yönünde fikrîsel zemin oluşturmuştur.⁴⁷ İki savaş arası dönemde, Briand-Kellog Paketi'yle oluşturulmaya çalışılan ortak bir yapı ve Kalergi'nin çabaları, sonuçlarını somut anlamda İkinci Dünya Savaşı yıllarında vermiştir. Richard Coudenhove Kalergi⁴⁸, 15 Kasım 1922'de Berlin'de "Pan Europa - bir öneri" başlıklı makalede siyasi, ekonomik ve askeri açıdan birleşmiş bir Avrupa vizyonunu ilk kez formüle etmiştir. 1923 yılında, "büyük bir siyasi hareketin" başlangıç sinyali olarak nitelendirdiği programlı "Pan-Europa" kitabını yazmıştır. Kalergi'nin önerisi birçok insan tarafından da desteklenmiş ve 1926'da, ilk Pan-Europa Kongresi, Avrupa'nın siyasal birleşimi ile eşanlamlı hale gelen genç hareketin toplu atılımı olarak 24 ülkeden 2000 katılımcı ile Viyana'da gerçekleşmiştir.⁴⁹ Federalist çabalar, özellikle 1941 yılında Altiero Spinelli önderliğinde oluşturulan 'Avrupa Federalistler Hareketi' ile de son noktaya ulaşmıştır.⁵⁰

Federalizm, barışı sağlama ve savaşı önleme amacıyla ortaya çıkan bir teoridir. Federalizme göre uluslararası ilişkilerin temelinde birçok siyasal problem

⁴⁵ Michael Burgess, "Federalism", *European Integration Theory*, der. A. Wiener, T. Diez, Oxford University Press, 2008, s.28.

⁴⁶ Alman prenslikleri ve Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu arasında yaşanan dini zıtlıklar ve savaşların son bulması için 1555 Augsburg Barışı imzalanmıştır. Augsburg Barışının istikrar düzeni getirmemesi üzerine de din üzerinden siyasi çıkarların korunmaya çalışıldığı, 1618-1648 yılları arasında gerçekleştiği için 30 yıl savaşları olarak adlandırılan dönem başlamıştır.

⁴⁷ Erhan Akdemir, "Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi", *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Ankara: Seçkin yayınları, 2012, s.39.

⁴⁸ Richard Coudenhove Kalergi, 1894-1972 arası yaşamış Avrupa birliği fikrinin temelini ortaya koyan Avusturyalı filozoftur. Avusturya-Macaristan imparatorluğu diplomatı olan bir Kont ile Japon bir annenin çocuğudur.

⁴⁹ <http://www.paneuropa.org/> (01.01.2017).

⁵⁰ Akdemir, a.g.e., s.40.

bulunmaktadır. Federalizm bu siyasal problemlere yönelik bir çözüm bulunması gerektiğini, bunun da ancak ulus-devletin sonlanmasıyla gerçekleşeceğini savunmaktadır.⁵¹ Federalizmin öngördüğü yapıda, dış politika ve güvenlik politikasını tek başına yöneten, seçilmiş ulusal idari birim söz konusudur. Bunun yanı sıra federalist bir devlette, yerel düzeyde idari birimler de mevcuttur. Bu birimler birbirleriyle tamamen eşit olup aralarında hiyerarşi yoktur. Ancak yerel birimlerin anlaşmalara imza atma, bağımsız askerî güç oluşturma gibi yetkileri yoktur. Federal devlette tek bir para birimi, tek bir ortak anayasa, hem yerel hem de ulusal düzeylerde yasama organları bulunmaktadır.⁵² AB federalizmin bu varsayımlarını zamanla kazanmış olsa da egemenliğin bir merkeze devrini nitelediği için tam anlamıyla Avrupa federasyonundan bahsetmek mümkün değildir. Federalizm bütünleşme sürecini açıklamaktan daha çok amaçlanan son aşama olarak nitelendirilmektedir. Buda AB'nin gelişim sürecini açıklarken eksikliğe neden olmaktadır.⁵³

Genişleme politikası açısından, federalizm, AB politikaları ve kurumlarında birlik ve çeşitliliğin korunması konusundaki zorluğu vurgulamaktadır. Bu çeşitliliğin aşırı ölçüde yoğunlaşması ihtimalinin de müktesebatin korunması ve Birlik kurumlarında yeterli değişimin yapılmasıyla dengelenebileceğini belirtmektedir.⁵⁴ Federalist bakış açısına göre, genişleme politikasında öncelikli hedef, müktesebata ciddi şekilde zarar vermeden başvuranların uyum sağlamalarını ve hali hazırda mevcut olan ama 1989-90'dan bu yana çok daha acil hale gelen geniş kapsamlı reformun sürekliliğini sağlamaktır. Federalistlerin genel odağı ise AB'nin bölgedeki kurumsal ve politik seviyelerde sergilediği federal ve konfederal unsurları ilerletmektir.⁵⁵ Federalizmin dış politika ve güvenlik politikalarının tek başına seçilmiş bir idari birim tarafından yönetileceği fikri, devletlerin egemenliklerini tam anlamıyla devretmek istemeyecekleri alanları kapsamaması nedeniyle devletlerin üyeliğini de engelleyecek bir özelliktir. Bu nedenle yeni bir ülkenin Birliğe katılımının, bu teorinin perspektifi ile ele alınması, katılımı tam anlamıyla açıklayamayacaktır. Avrupa Topluluğu'nun oluşum fikrini

⁵¹ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", İstanbul: *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 Bahar 2004, s.5 (1-32.)

⁵² Deniz Altınbaş, "Avrupa ve Federalizm", *Ankara: Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Eylül,2012s.1.

⁵³ Arısoy, a.g.e., s.1198.

⁵⁴ Julian Bergmann and Arne Niemann, *Theories of European Integration and Their Contribution to the Study of European Foreign*, Johannes Gutenberg University Mainz, Paper prepared for the 8th Pan-European Conference on International Relations, Warsaw 2013.

⁵⁵ Burgess, a.g.e., s.39.

ortaya koyarken Avrupa federasyonu şeklinde olması gerektiğine ve bugün de AB'nin federal bir yapı olma yolunda ilerlediğine dair fikirlerin olmasından dolayı burada federalizmi anlatmak gerekli görülmüştür.

Avrupa federalizmi, bir dünya hükümetinin kurulmasını savunmakta olup geniş bir perspektife sahiptir. Avrupa federalizminde amaç, barış düzenini tesis etmek, savaşlardan kaçınmaktır.⁵⁶ Federalizm, entegrasyonun nihai sonucu üzerinde yoğunlaşmakta fakat o sonuca nasıl ulaşılacağı konusunda açıklama yapmakta yetersiz kalmaktadır. Federalizmin yetersiz kalması da uzmanları yeni çalışmalar yapmaya yöneltmiştir. Bunun üzerine 1940'lı yıllarda David Mitrany'in savunduğu Fonksiyonalizm kuramı ortaya çıkmıştır.

2.2.FONKSİYONALİZM (İŞLEVSELÇİLİK) ve GENİŞLEMeye BAKIŞI

Fonksiyonalizm, devletlerin ortak gereksinimleri çerçevesinde uluslararası yapılanmaların araya girmesiyle, barışı tesis edebilecek sürecin başlayabileceğini belirtmektedir. David Mitrany, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsız devlet sayısının artmasıyla ortak gereksinimlerin de artacağını öngörmüştür.⁵⁷ Bu gereksinimler devletler arasında işbirliğini artıracak, böylece devletler kendi aralarında bir bütünleşme yoluna gidecektir. Teknik alanda gerçekleşecek bir bütünleşme başka bir teknik alanda bütünleşmeyi de tetikleyecektir. Bu yaklaşıma 'Dallanma' (ramification)⁵⁸ adı verilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yayınlanan(1943) 'A Working Peace System' adlı eseri ile David Mitrany fonksiyonalizmin amacını belirtmiştir. Mitrany'e göre fonksiyonalizmin amacı, insani çatışmanın son bulması için gerekli olan koşulları oluşturmaktır. Mitrany, dünyadaki savaşların, siyasal ve ekonomik istikrarın sağlanamamasından dolayı meydana geldiğini oysaki barışın ön şartının da ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanmasından geçtiğini ifade etmektedir. Mitrany, ulus-devlet yapılanması ve milliyetçilik akımının siyasal istikrarsızlıkları tetiklediğini belirtmektedir. Buna rağmen ticaretin yayılması ile birlikte belli alanlarda başlayan

⁵⁶ Çağrı Ulu, Avrupa Birliği Üyeliliğinin Polonya ve Macaristan Ekonomileri Üzerindeki Etkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, 2014,s.10.

⁵⁷ Sandıklı, a.g.e.,s.142.

⁵⁸ Arı, a.g.e. , s.344.

işbirliği, uluslararası örgütlerin oluşumuna neden olacaktır. Uluslararası örgütler arasında ortak çıkara dayanan işbirliği, milliyetçiliği zayıflatacak ve çatışma ortamının ortadan kalkmasını sağlayacaktır.⁵⁹ Mitrany, ekonomik dağılımın ve uluslar arasındaki sürekli genişleyen ilişkilerin nihai sonucunun bir dünya federasyonu olduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle, yeni ulusalcılık için bir argüman olarak gördüğü bölgesel federalizm fikrini reddetmekte ve gerçek güvenlik meselesinin, ayrı uluslar arasındaki barışın korunması olmadığından, daha çok işbirliği yapma konusunda ikna edilme biçimi olduğunun altını çizmektedir.⁶⁰

Fonksiyonalizm, Avrupa da entegrasyonu sağlamayı ulusal sınırları aşan uzmanlaşmış teknik örgütlerin gelişimiyle açıklamıştır. Fonksiyonalistler, devletlerin bir ülkeden başka bir ülkeye posta gönderiminin, ulusal sınırları aşan nehirlerin kullanımını sağlamak gibi fonksiyonların kolay yolunu ararken, artan teknolojik ve ekonomik ilerlemeler, gittikçe artan ulus-üstü yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da devletler arasındaki işbirliğini artırmaktadır. Fonksiyonalizm de artan bu işbirliğinin güçlü ekonomik bütünleşmeler içinde bir araya gelmesini öngörmektedir.⁶¹ Fonksiyonalizm, entegrasyon aşamasındaki ülkelerin belirli yönetim fonksiyonlarının Avrupa bürokrasisine devredilmesini belirtir.⁶² Avrupa bürokrasisi böylece belirlenen konularda özerk hareket edecektir.

Schmitter'e göre fonksiyonalizm ve neo-fonksiyonalizm birliğin genişlemesiyle ilgili açıklamalarda sessiz kalmaktadır.⁶³ Fonksiyonalizm, ulus-devletlerden aktarılan işlevlere sahip olan uluslararası örgütlerin yeni katılan ülkelerle genişlemesi, yani bölgesel genişleme üzerine yoğunlaşmamaktadır.⁶⁴ Fonksiyonalizm teknik alanda yayılmayı ele alırken siyasi boyutu göz ardı etmiştir. Siyasi boyutu göz ardı etmesi de bu yaklaşımı siyasi nitelik taşıyan genişleme hareketlerini, tam üyeliğe aday ülkelerin

⁵⁹ Abdulkadir Develi, AB için Entegrasyon Aracı Olarak Enerji ve Türkiye'nin Rolü, ,(Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, 2010,s.30.

⁶⁰ Mihai Alexandrescu, *David Mitrany: From Federalism to Functionalism*, Transylvanian Review, Vol. 16, No.1, Spring, 2007.

⁶¹ Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, 1.baskı, Ankara: BB101 yayımları, 2015, Eylül, s.457-459.

⁶² Goldstein, a.g.y.

⁶³ Gönül Oğuz, "EU Enlargement: From a Success Story to Fatigue", *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:28, Sayı:1, Yıl:2013, s.85.(ss.81-117)

⁶⁴ S. Sezgin Mercan, "Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi", *Ankara: Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:10, No:1, 2011, s.70 (s.s.67-83)

kabul şartlarını ve süreçlerini açıklamakta yetersiz kalmıştır. İşlevsellik üzerine kurulan bu yaklaşım ulusların birlikte var olmasını -bütünleşmesini- değil birlikte hareket etmelerini sağlamaya odaklanmıştır.⁶⁵ Barış ortamının oluşturulması nihai hedeftir. Oysaki Birliğin genişlemesi zamanla teknik alanda yapılacak gelişmeleri aksatacaktır. Bu aksamalarda uluslararası yaşanabilecek bir çıkar çatışmasına ve barış ortamının bozulmasına neden olacaktır. Fonksiyonalizmin teknik alanda yapılan işbirlikleri sayesinde milliyetçiliğin azalacağını öngörmesi, bu çalışmayı açıklamada kullanılabilir olsa da, sadece teknik alanda bir işbirliğini savunması, BH'nin AB'ye katılımını açıklarken yetersiz kalacaktır.

Fonksiyonalizm, AB'nin ilk aşaması olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasını açıklamada önemli bir teoridir. Mitrany'nin, barışın sağlanması için eşit temsilciliğin ilkeleri öncülüğünde bir uluslar birliği kurulması gerektiği fikrini savunduğu fonksiyonalizm yaklaşımı, 20. yüzyılın ortalarında uluslararası sistemin yeniden düzenlenmesine ilişkin teorik tartışmalara damgasını vurmuştur. Fonksiyonalizmin bütünleşmeyi açıklamada yetersiz kaldığını düşünenler de neo-fonksiyonalizm yaklaşımını geliştirmiştir.

2.3.NEO-FONKSİYONALİZM (YENİ İŞLEVSELÇİLİK) ve GENİŞLEMeye BAKIŞI

Fonksiyonalizm yaklaşımının sadece teknik alanda işbirliğini savunup diğer alanlarda yaşanacak gelişmeleri göz ardı etmesine bir eleştiri olarak doğan neo-fonksiyonalizm, Avrupa entegrasyonuna dair önemli katkılar da bulunmuştur. Neo-fonksiyonalizm, ulus-devletlerin tamamen “egemen” olma özelliğinden vazgeçerek, kendi iradeleriyle karar verip, komşularıyla “bütünleşme” tercihinde bulunmalarını konu alır.⁶⁶ Bu tercihte bulunan siyasi aktörler, isteklerini ulusal otorite yerine; kurumları, ulus devletin üzerinde olduğu düşünülen, egemenliklerini paylaştıkları ortak merkeze yöneltirler. Neo fonksiyonalizmin en önemli savunucuları Ernst Haas, Philippe Schmitter, Robert Keohane, Leon Lindberg ve Joseph Nye'dir.

⁶⁵ Bilge Ercan -Arda Ercan, “Avrupa Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Avrupa Vatandaşlığı İlişkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8,Sayı: 41,Aralık 2015,s.411.(407-420)

⁶⁶ Neo-Fonksiyonalizm:Demokrasiler Savaşmaz, 9 Nisan 2012, <http://vbreviz.tumblr.com/post/20738456566/neo-fonksiyonalizm-demokrasiler-sava%C5%9Fmaz> (4.01.2017).

Neo-fonksiyonalizmin en önemli temsilcisi olan Ernst Haas, “The Uniting of Europe: Political, Social, Economic Forces 1950-1957” başlıklı eserinde Neo-fonksiyonalizmin temelini ortaya koymaya çalışır. ‘Spill-over’ (yayılma etkisi) kavramı üzerinde duran Haas, bu kavramla bir politika alanında gerçekleşen işbirliğinin diğer politika alanlarında da işbirliğini başlatacağını belirtmektedir. Ulus-üstü kurumların politikaları zamanla ulusal çıkarlarla belirlenen politikalara baskın olacaktır.⁶⁷ Avrupa Parlamentosu’nun üye devletlerin vatandaşları tarafından seçilen parlamenterlerden oluşan bir yapısının olmasına karşın parlamenterlerin, temsil ettiği ülkeye göre değil siyasi eğilimleri doğrultusunda çalışmalarını ulus-üstü kurumların baskın olacağına örnek verir.⁶⁸

Ernst B. Haas’a göre devletlerin bütünleşmeye yönelmesindeki neden, ulus-aşırı gereksinimlerinden daha çok karar alıcıların işbirliğinin yarar getireceğini düşünmeleridir.⁶⁹ Devletlerin güç mücadelesi yerine kendi isteklerini savunmaları ve işbirliğini gerekli gördüklerinde işbirliği yapmaları beklenmektedir. Devletin çıkarları sabit olmadığından devlet tercihleri, güç elde etmek için değişkenlik gösterir. Neo-fonksiyonalizm, demokratik çoğulculuk önermelerini, devletin aktör unsurlarına ayırarak uluslararası konulardaki politik yöntemlere uyarlanır.⁷⁰ Böylece farklı tercihlerin bulunduğu bir ortak yönetimde bu tercihlerin başarıya ulaştırılması sağlanmaya çalışılır.

Schmitter, neo-fonksiyonalizm ve fonksiyonalizmin genişleme hakkında çok fazla şey söylemediğini belirtmektedir. Neo-fonksiyonalizm, işlevsel sorumluluktaki genişlemelere olumlu bakarken, yeni ülkelerin Birliğe dahil olmasına olumsuz bakmaktadır. Çok zaman geçmeden neo-fonksiyonalizmin bu bakış açısının yanlış olduğu kanıtlanmıştır. Neo-fonksiyonalizme göre, işlevsel anlamda üstün özelliklere sahip olan İsviçre, Birliğe dahil olmalı, iktisadi ve siyasi anlamda Avrupa’ya daha uzak olan Yunanistan, AB’ye dahil olmamalıydı. Oysaki bu durumun tam tersi

⁶⁷ Hakan Yavuz Erdoğan, *Lizbon Antlaşması’nın Avrupa Birliği Bütünleşmesine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli: Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2009.

⁶⁸ Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 1.Baskı, Bursa: Dora yayınları, Temmuz 2012,s.281.

⁶⁹ Sandıklı, a.g.e..s.142.

⁷⁰ Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Social, Economic Forces 1950-1957*, Indiana: University of Notre Dame Press,2004.

gerçekleşmiştir.⁷¹ AB'nin genişlemesi durumunda, neo-fonksiyonalizmin en çok üzerinde durduğu yayılma etkisinin zorlaşacağı ve ilerlemeyi geciktireceği fikri hakimdir. Bu fikri bertaraf etmenin yolu da tam üyelik öncesindeki müzakere sürecinde yayılma etkisinin bir amaç olarak ortaya konulmasıdır.⁷² İşlevsel anlamda üstün olan ülkelerin AB'ye katılımını savunan bu teorinin, BH gibi zayıf bir devletin üyeliğini açıklamada kullanılması olmayacaktır.

Neo-fonksiyonalistler, başarılı bir müzakerenin nihayetinde, Birliğe dahil olan ülkenin tam uyumunun gerçekleşip gerçekleşmediğine, gerekli yetki devrini geri dönüşümsüz olarak yapmaya niyetli olup olmadıklarına ve genişlemenin uzun dönemli sonuçlarının Birliğe nasıl etki edeceğine odaklanırlar.⁷³

Neo-fonksiyonalizm, 1950'li ve 1960'lı yıllarda revaçta olup, ulus-devletin ve milliyetçiliğin zamanla önemini azalacağını ve devletlerin ortak çıkar doğrultusunda hareket edeceğini öngörmektedir. İşlevselliğin yanında siyasi yönü de ön plana çıkaran neo-fonksiyonalizme göre, yayılma otomatik olarak gerçekleşmemekte ve düzenlemeleri yapacak bir otoriteye yani kurumlara gereksinim duymaktadır. Kurumları yöneten seçkinlerin kendi devletlerine olan bağlılıkları, entegrasyonu yöneten devletler üstü bir kuruma kayacaktır.⁷⁴ Bunlar da fonksiyonalizmin eksik yanının tamamlanması olarak yorumlanmaktadır. Fonksiyonalizmi tamamlar nitelikte olan neo-fonksiyonalizm de bazı noktalarda eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden biri de, bölgesel bütünleşme için genel bir kuram olmadığı yönündedir.⁷⁵ Neo-fonksiyonalizmin ulus-devletlerin önemini azalacağını savunan görüşüne, karşı bir fikir olarak da hükümetlerarasıcılık yaklaşımı doğmuştur. Hükümetlerarasıcılık yaklaşımı, ulus-devletlerin bütünleşme sürecinde ana unsur olduğunu savunmuş ve bu yaklaşımıyla da uluslararası entegrasyon çalışmalarının tekrar devlet odaklı hale gelmesine neden olmuştur.

⁷¹ Philippe C.Schmitter, "Neo-functionalism", *European Integration Theory*, der. A. Wiener, T. Diez, Oxford University Press, 2008, s.70.

⁷² Ayтуğ, a.g.e., s.152.

⁷³ Schmitter, a.yer.

⁷⁴ Lerna K. Yanık, "Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 46, s.35-55.

⁷⁵ Jasmina Guberinic, "Batı Balkanların Entegrasyonunun Karşılaştırmalı Analizi: Karadağ ve Sırbistan Örnekleri", *Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, 2015, s.78.

2.4.HÜKÜMETLERARASICILIK ve GENİŞLEMeye BAKIŞI

Hükümetlerarasıcılık, Avrupa bütünleşmesini açıklamak için 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve neo-fonksiyonalizme bir eleştiri olarak ortaya çıkan bir teoridir. Avrupa da bütünleşme hareketinin Soğuk Savaş şartları nedeniyle gerçekleştiğini savunan hükümetlerarası yaklaşım, ulus-devletlerin çıkarlarının ön planda olduğunu ve bütünleşme sürecinde de ülkelerin ve hükümetlerin ana unsur olduğunu belirtmektedir. Ülkelerin bütünleşme sırasında kendi aralarında sağladıkları uluslararası işbirliği sayesinde bir düzen yaratılabileceğini savunmaktadır. Ancak sağlanan bu işbirliği devletlerin ortak çıkarları söz konusuysa sağlanır. Hükümetlerarasıcılık da kararlar oybirliği ile alınır ve uluslararası örgütün üyeler üzerindeki etkisi sınırlıdır.⁷⁶ Bu nedenle hükümetlerarasıcılık yaklaşımı; AB'nin, BH'de var olan etnik sorunlara bir çözüm olabileceği, dengeyi, düzeni, barışı sağlayabileceği savunulan bu çalışmayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Hükümetlerarasıcılık da realizm ve neorealizm etkisi görülmekte olup, realizm de olduğu gibi devletler bilardo topu olarak görülür.⁷⁷ Bilardo topu modelinde devletlerin dış politika hareketlerinin şekillenmesinde esas olan kendi iç yapılarında yaşanan olaylar değil, devletlerin birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimidir.⁷⁸ Hükümetlerarasıcılığı bu noktada realizmden ayıran ise realizmin uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğu ve bu nedenle de devletlerin bir araya gelemeyeceği fikrini benimsememesidir. Hükümetlerarasıcılığa göre devletler birbirleriyle ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya gelip bütünleşmeyi kendi egemenliklerini kaybetmeden gerçekleştirebilirler.⁷⁹

Realizmin önde gelen isimlerinden biri olan Stanley Hoffman, Avrupa'da 1970'li yıllarda izlenen milliyetçi politikalardan etkilenmiştir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'ün de izlediği 'boş sandalye' politikasının etkisiyle Hoffman, yaşanan gelişmelerin sistematik analizini yapmış ve neo-fonksiyonalizme bir

⁷⁶ Ayşegül Gökalp, "Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış", der. Hasret Çomak, 1.baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, Şubat, 2009,s.157.(s147-164).

⁷⁷ Armağan Emre Çakır, *Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları*,1.baskı, İstanbul: Beta yayınları, Eylül 2001, s.19.

⁷⁸ Fulya Ereker, "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu", Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 9, Sayı 36,Kış 2013, s. 45-71.

⁷⁹ Çakır, a.g.e. s.20.

eleştiri olarak hükümetlerarasıcılığı ortaya atmıştır.⁸⁰ Hükümetlerarasıcılık yaklaşımını ortaya koyan Stanley Hoffman, entegrasyon sürecini bir pazarlık dizisi olarak görür ve devletin gücüne vurgu yaparak, devletin egemenliğinin erozyona uğradığı vurgusu ile yeni işlevselciliğe teorik bir karşıtlık önermektedir.⁸¹

Hükümetlerarası yaklaşım, Avrupa da bütünleşme hareketinin Soğuk Savaş şartları nedeniyle gerçekleştiğini savunmaktadır. Soğuk Savaş döneminin şartlarına göre değerlendirme yaptığı için sonraki dönemlerde gerçekleşen veya gerçekleşecek genişlemeyi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle hükümetlerarasıcılık teorisi, BH'in AB'ye katılımını açıklamakta yetersizdir. Hükümetlerarasıcılık Avrupa bütünleşme fikri üzerine açıklamalarda bulunarak, Avrupa'da yaşanan kargaşanın giderilmesi için çözümler sunmaya çalışmış ve bunun için de devletlerin kendi egemenliklerini kaybetmeden kendi aralarında gelişmiş hükümetlerarası düzenekler kurması gerektiğini savunmuştur. Hükümetlerarasıcılık zaman içerisinde geliştirilmiş ve yeni fikirler ortaya atılmıştır. LH başlığı altında değerlendirilecek olan bu fikirler, Hükümetlerarasıcılık yaklaşımının bazı düşüncelerine eleştiri şeklinde ortaya çıkmıştır.

2.5.LİBERAL HÜKÜMETLERARASICILIK ve GENİŞLEMeye BAKIŞI

1960'larda yaşanan boş sandalye krizi Avrupa entegrasyon çalışmalarının duraksamasına yol açmıştır. Bu süreçte ulus-devletler yükselişe geçerken supranasyonalizmin (uluslar-üstüçülük) de buna direnişi söz konusu olmuştur. Devlet merkezli kuramların tekrar gündeme gelmesiyle, AB çalışmaları, daha yumuşak bir hal almış ve 1980'li yıllardan itibaren liberal hükümetlerarası bakış açısı ile yapılmaya başlamıştır.⁸²

LH, hükümetlerarasıcılık yaklaşımından etkilenerek ortaya çıkmıştır. LH yaklaşımı öğrencisi olmayan, tek öğretmene sahip bir okul olarak nitelendirilmekte olup bu okulun tek öğretmeni de Andrew Moravcsik'tir. Andrew Moravcsik'in bu yaklaşımı, yeni teorik iddiaları kontrol eden ve Avrupa bütünleşmesindeki yeni gelişmeleri

⁸⁰ Ulu, a.g.e., s.14.

⁸¹ Stanley Hoffmann, "Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe," *Daedalus*, Cilt 95, No 3, 1966, s. 862-915.

⁸² Sevilay Kahraman, "Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası" *Avrupa Birliği Tarihçe-Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, 3.baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, Eylül 2016,s.140.

açıklayan 'ilk kesim' olarak temel bir teori statüsünü hızla elde etmiştir.⁸³ Bütünleşmeyi tek bir faktörle değil bütünleşme yolundaki önemli adımlara (tercihler, pazarlıklar, jeopolitik, kurumsalcılık, vb.) değinerek tutarlı bir biçimde açıklaması da ilk kesim olarak adlandırılmasında etkili olmuştur.⁸⁴

1990'lardan itibaren bütünleşme teorileri arasında en fazla etki yaratan LH, uluslararası sistemdeki temel aktörü, hükümetlerarasıcılık yaklaşımı gibi devlet olarak görse de baskı ve çıkar gruplarını, hükümet dışı aktörleri de ele almıştır. Çalışmanın konusu olan BH'de de etnik grupların isteklerinin dikkate alınmasında bu teorinin baskı ve çıkar gruplarını, hükümet dışı aktörleri ön plana çıkartması tezin açıklanmasında önemli bir unsurdur. Moravcsik, bütünleşmenin gelişme hızının devletlerin kontrolünde gerçekleştiğini ve devletlerin davranışlarının şekillenmesinde de ulusal çıkarlarının ön planda olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Moravcsik, bütünleşmenin sadece ortak çıkar alanlarında sağlanacağı yönündeki hükümetlerarasıcılık yaklaşımının fikrini kabul etmemektedir.⁸⁵ Devletler ortak çıkar konuları olmasa da kendi sağlayacakları çıkarı düşünerek işbirliğine gidebilirler.

Moravcsik, neo-fonksiyonalizm teorisini, bütünleşmeyi açıklayabilecek nitelikte bir genel kuram olmadığı yönünde eleştirmektedir.⁸⁶ Neo fonksiyonalizmin topluluğun ileriki zamanlarda izleyeceği politikayı öngörememesi ve topluluğun dönüşümünün öbür süreçlerinin aşamalı olarak, insanın doğrudan katılması olmadan da başarılabilirliğini –özdevinimli (servo-assisted)- savunmasını eleştirmiştir. Zira Birliğin ilerleyen dönemlerinde hükümetlerarası pazarlıklar öne çıkmış ve Birliğin ilerlemesi 'boş sandalye krizi' ile statik bir hal almıştır.⁸⁷

LH yaklaşımı Donald Puchala'nın Avrupa bütünleşmesini açıklarken kör insan ve fil benzetmesinin⁸⁸ aksine birden çok faktörü ele almakta ve bütünleşmenin

⁸³ Schimmelfennig, "Liberal İntergovernmentalism", *European Integration Theory*, der. A. Wiener , T. Diez , Oxford Üniversty Press, 4. published, 2008, s.75.

⁸⁴ Kahraman, a.g.e., s.141

⁸⁵ Gökalp, a.g.e. , s.160-161.

⁸⁶ Çakır, a.g.e. , s.46-53.

⁸⁷ Seçil Öraz, "Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem ile Avrupa Bütünleşmesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/1 Winter 2011, p.1611-1624.

⁸⁸ Donald Puchala, Avrupa bütünleşmesinin teoriye oturtulmasına ilişkin yapılan çalışmalara dair 1972'de "Journal of Common Market Studies" dergisinde yayınlanan 'Körler, Fiiler ve Uluslararası Entegrasyon' Hakkında isimli makalesinde bu yorumda bulunmuştur. Puchala bütünleşme olgusunu

açıklanmasına yol gösteren kuramsal bir sentez niteliği taşımaktadır. Tercih oluşumu, pazarlık ve kurumsal seçim önermelerini rasyonel tercih kuramı, pazarlık kuramı, karşılıklı bağımlılık gibi yaklaşımlar üzerinden açıklayarak teorinin açıklama gücünü artırmakta ve bu özelliği ile de diğerlerinden ayrılmaktadır. Ulusal tercih ve kurumsal yetkilendirmede liberalizmin, uluslararası pazarlıklarda realizmin görüşlerini yansıtan LH, bu önermeleri arz-talep üzerinden açıklamaktadır. Ulusal tercihleri talep, devletler arası pazarlıkları arz, iki unsurun kesişme noktasını ise kurumsal yetkilendirme olarak nitelemektedir.⁸⁹ Hepsi birbirine bağlı olarak gelişmekte olan bu önermeler de bu çalışmanın açıklama kapasitesini genişletmektedir. LH yaklaşımı aslında entegrasyonun ekonomik temelli başlayıp siyasi boyutu da kapsayan bir hâl almasına benzemektedir. LH yaklaşımı, temelde ekonomik olarak ele alınmakla birlikte güvenlik, jeopolitik gibi ekonomi dışındaki diğer ulusal tercihler ve kurumsal yetkilendirme ile de siyasi bir boyut kazanmaktadır. Bu bağlamda LH, bu çalışmada AB'nin ve Bosna'nın amaçlarını ortaya koymada ve AB üyelik sürecinin BH'nin bölünme tehlikesini azaltacağını açıklamada teorik bir çerçeve olarak alınmaktadır. Bu teorik çerçevenin başlangıcını bir devletin ekonomik, jeopolitik, siyasi çıkarlarını kapsayan ulusal tercihler, ikinci kısmını devletin kendi çıkarları doğrultusunda diğer devletler ile yaptığı pazarlıklar ve nihai kısmını ise diğer aktörlerin kurumsal yetkilendirmesi doğrultusunda meydana gelecek gelişmeler oluşturmaktadır.

2.5.1.Ulusal Tercihler

LH'nin temel çalışma alanı genişleme olmamakla birlikte genişleme konusunda da açıklama kapasitesine sahiptir. Moravcsik, 1960'lardaki İngiltere'nin AB'ye üyelik sürecini incelemiş ve ulusal tercihlerin etkisini ortaya koymuştur. İngiltere'nin üyelik talebine De Gaulle Fransası başlangıçta itiraz etmiştir. Bu itirazın asıl sebebinin ekonomik çıkarlar olduğunu belirtmiştir. O dönemde, İngiltere'nin ekonomik çıkarları Birliğin dışında kaldığında zarar görürken, Fransa ise düşük fiyatlı ticari rekabetten ve

file, kuramları ve kuramcılarını da kör insana benzetmiştir. Doğuştan kör bir insanın filin yalnızca bir noktasına dokunarak fili tanımlaması gibi kuramcılarının da bütünleşmeyi tek bir noktayı ele alarak tanımladığını belirtmiştir. Bkz. Mehmet Eren, *Avrupa Birliği Dış Politikasına Teorik Bakış*, 17 Aralık 2012 <http://politiksoylem.com/avrupa-birligi-dis-politikasina-teorik-bakis/>

⁸⁹ Andrew Moravcsik, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach", *Journal of Common Market Studies*, Volume 31, No. 4, December 1993, s.481.

İngiltere'nin, ortak tarım politikasına engel olmasından tedirgin oluyordu. Fransa ortak tarım politikasının oluşturulmasından sonra İngiltere'nin üyeliğine itiraz etmemiştir.⁹⁰

Andrew Moravcsik, liberal hükümetlerarasıcılık yaklaşımını "İki aşamalı oyun" (two level games) yaklaşımı üzerinden açıklamıştır. Uluslararası İlişkiler literatüründe "iki aşamalı oyun" yaklaşımı, ulusal yöneticilerin uluslararası politika da, ulusal ve uluslararası seviyede aynı anda strateji belirlemesini belirtmektedir. Uluslararası işbirliğinden yarar sağlamak için diplomatik müzakerecilerin yabancı meslektaşlarıyla pazarlık yapabilmeleri gerekir. Bunun yanında bir de uluslararası anlaşmaları onaylamaları ve uygulayabilmeleri gerekir. Bunları yapabilme yeteneği yerli seçmenlerin tercihlerine ve yerli kurumların özellikle de yasama organlarının usullerine bağlıdır. Ulusal ve uluslararası politikaların etkileşimi, "iki aşamalı bir oyun" haline gelir, çünkü ulusal liderler uluslararası anlaşmayı sadece uluslararası işbirliğini sağlamak için değil, aksi bir durum söz konusu olduğunda yerel hedeflere ulaşmak ve kendi iç siyasi sonuçlarını değiştirmek için kullanabilirler.⁹¹

LH, ulusal tercihleri rasyonel tercih kuramı üzerinden açıklamaktadır. Rasyonel tercih kuramı; karar vericilerin, tercihlerin sonuçlarını analiz ederek en iyi seçeneğe ulaşmaya çalışmasını ifade etmektedir. Rasyonel aktörler dış politika tercihlerini belirlerken, dış politika araçları ile amaçlarını birleştirmekte, hedeflerin hayata geçirilmesi için kar-zarar hesabı yapmaktadırlar.⁹² Rasyonel aktör, sırasıyla sorunu tanımlama, hedefleri belirleyip seçenekleri ortaya koyma ve kar zarar hesabı yaparak en iyi seçeneği belirleme yolunu izlemektedir.⁹³ Rasyonel aktörlerin rasyonel tercihleri ile de ulusal çıkarların maksimize edilmesi sağlanmaktadır.

LH, bütünleşme sürecinde hükümetlerin ulusal tercihlerinin ülke içi çıkar grupları⁹⁴ yoluyla belirleneceğini, hükümetlerarası pazarlıklarda da bu tercihlerin etkili olacağını söylemektedir. Ulusal tercihlerin genel jeopolitik düşünce ve çıkarlar

⁹⁰ Aytuğ, a.g.e., s.153

⁹¹ William Phelan, "The European Union Strengthen the State? Democracy, Executive Power and International Cooperation", *Center for European Studies Working Paper*, No. 95 https://ces.fas.harvard.edu/uploads/files/Working-Papers/CES_WP95.pdf (28.01.2017).

⁹² Ertan Efegil, *Dış Politika Analiz Ders Notları*, Ankara: Nobel Yayınları,2012,s.75.

⁹³ Efegil, a.g.e. , s.77.

⁹⁴ Çıkar grupları, ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal, endüstriyel, ekolojik, dini, entelektüel ve etnik gruplar olarak farklı biçimlerde sınıflandırılabilir. <http://www.canaktan.org/politika/cikar-grup/cikar-grup.pdf> Bu kapsamda Bosna-Hersek içerisindeki etnik gruplar, çıkar grupları olarak değerlendirilip analiz edilecektir.

tarafından yürütüldüğünü düşünen Moravcsik, Avrupa entegrasyonunun genel olarak küreselleşen uluslararası bir ekonomideki ekonomik kazanımlardan karşılıklı yarar sağlamak için işbirliği yapılmasını içerdiğini ancak bununla beraber jeopolitik endişelerinde bu süreçte önemli rol oynadığını savunmaktadır.⁹⁵ Ülkelerin ulusal tercihlerini belirlerken, coğrafi yakınlığın, sınır ticareti ve sermaye akışlarının olmasına imkan tanıdığını belirtmektedir.⁹⁶

Entegrasyonun ticari avantaj sağlamak için bir araç olarak görülmesinin yanında jeopolitik endişelerin olması da jeopolitik çıkarı ön plana çıkarmaktadır. Andrew Moravcsik jeopolitik çıkarı, devletlerin egemenlik ve güvenlik endişelerinden kaynaklanan tercihleri ile açıklamaktadır. Uluslararası sistemdeki aktörlerin politika oluşturmalarını etkileyen en önemli faktörler olan egemenliğin-devlet bütünlüğünün-korunması ve güvenlidir. Jeopolitik de bu faktörlere bağlı olarak yürütülen politikaların belirleyicisidir.

Genişleme tercihlerinin belirlenmesinde jeopolitik⁹⁷ çıkarlar da etkili olmaktadır. Jeopolitik kelime anlamı olarak devletlerin coğrafi özellikleriyle politikaları arasındaki ilişkiyi ifade etmekte ve birtakım unsurlardan oluşmaktadır. Bunlar; devletin bulunduğu coğrafi konumu ve etkilerini belirten değişmeyen unsurlar ve devletin nüfusunu, sosyo-kültürel değerlerini, siyasi ve askeri değerlerini belirten değişebilen unsurlardır. Moravcsik, jeopolitiğin önemini rasyonel değerler üzerinden vurgulamakta ve devletlerin sahip olduğu jeopolitik unsurlar sayesinde kazanımlar elde edeceğini savunmaktadır. AB'nin de genişleme politikası izlerken jeopolitiği göz önünde bulundurduğunu ve bu yönde politikasına yön verdiğini belirtmektedir. AB'ye üye olacak ülkelerin AB sınırlarına coğrafi yakınlığı ve (asimetrik) karşılıklı bağımlılığı ülkelere sadece ekonomik kazanım sağlamamakta aynı zamanda güç kazanmayı da beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı üye olacak ülkeye daha uzak üye devletler, üye olacak ülkenin sınırlarına daha yakın olan sınır ülkeleriyle birlikte hareket etmelerinden tedirgin olmaktadır.⁹⁸ Jeopolitiğin bir başka unsuru olan sosyo-kültürel değerler, siyasi ve askeri değerler AB'nin genişleme politikasını etkileyen diğer

⁹⁵ Schimmelfennig, a.g.e. , s.79

⁹⁶ Aktuğ, a.g.e., s.154.

⁹⁷ Jeopolitik terimi ilk kez 1916 yılında Rudolf Kjellen tarafından kullanılmıştır.

⁹⁸ Schimmelfennig, a.g.e., s.89.

etmenlerdir. Bu unsurlar AB'nin ve üye olacak ülkenin güvenliğini, ekonomik çıkarını artırmada ele alınması gereken önemli unsurlardır. Bu çalışmanın savunusunu ortaya koyarken AB'nin neden BH'yi bünyesine katmak isteyeceği sorusunu açıklamada önemli bir unsur olan jeopolitik, LH yaklaşımının ortaya koyduğu ulusal tercihlerin belirlenmesinde etkili olması bakımından önemlidir. Burada jeopolitik teorilerin tercih edilmeme nedeni ise genişlemeye olan bakış açısından kaynaklanmaktadır. Jeopolitik teorilerin emperyalist genişleme ve yayılcılığı doğal kabul etmesi⁹⁹ buna karşılık LH'nin ise emperyalist bir yayılmayı değil hükümetlerarası bir bütünleşmeyi savunması bu çalışmada LH'nin seçilmesinde etkilidir.

LH, ulusal tercihlerin kaynağının hem ekonomik hem de jeopolitik çıkarlar olduğunu, ulusal tercihlerin de verili ulusal çıkarlar üzerinden belirlendiğini belirtmekte ve belirlenen ulusal çıkarların devletler arası pazarlıkla ulaşılan sonuçlarını da asimetrik karşılıklı bağımlılık çerçevesinde açıklamaktadır. Devletler rasyonel tercihler yaparak hareket etmektedirler. Bu yaklaşım da genişlemeyi açıklarken daha çok Avrupa bütünleşmesine uyum sağlamaya çalışan ülkelerin ve bu ülkelerin üyeliklerini gözden geçiren AB ülkelerinin rasyonel tercihlerini ve bu tercihler doğrultusunda belirlenen davranışlarını, belirlediği modele değinerek analiz etmektedir.¹⁰⁰

2.5.2.Devletler Arası Pazarlıklar

Moravcsik'e göre baskı ve çıkar gruplarının talepleri, uluslararası işbirliği doğrultusunda gerçekleşmektedir. Devletler arası işbirliği de devletlerin pazarlık yapmalarına vesile olmakta ve bütünleşmeye yönelten arzı meydana getirmektedir.¹⁰¹ AB'ye başvuran ülkeler sürekli olarak AB ortaklarına karşı kendilerini zayıf bir müzakere pozisyonunda bulmuştur. Bu nedenle üyelik karşılığında çokça imtiyaz vermişlerdir. Bunun altında yatan nedeni anlamak için, temel pazarlık teorisine bakmak gerekir. Pazarlık teorisine göre, uluslararası müzakereler, aktörlerin göreceli pazarlık gücüne bağlı olarak şekillenmektedir. Uluslararası ilişkiler literatüründe, eyaletler arası pazarlık sonuçları "asimetrik karşılıklı bağımlılık" kurallarını yansıtır; daha "bağımlı" ülkeler daha liberalleşen pazarlardan daha fazla fayda sağlama eğilimi gösterirler. Bu

⁹⁹ Arı, a.g.e., s.193.

¹⁰⁰ Mercan, a.g.e., s.74.

¹⁰¹ Mehmet Şahin, "Bütünleşme (Entegrasyon) Teorileri", *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar*, Ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara: Kripto Yayınları, 1.baskı,2004, s.121.

yüzden taviz vermeye razıdırlar.¹⁰²Örneğin AB'nin doğu genişlemesini kapsayan devletler, AB'nin sağlayacağı ekonomik, siyasal, toplumsal getirileri düşünerek daha tavizkâr tutum sergilemişlerdir.

Moravcsik, Doğu Avrupa genişlemesi üzerinden genişlemeyi açıklamıştır. Bu dönemde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için batıdan doğuya doğru olan sermaye akışı büyük bir öneme sahipken, doğudan batıya doğru olan sermaye akışı çok düşük bir seviyede kalmıştır.¹⁰³Karşılıklı bağımlılığın yol açtığı zorunluluklar, sınır ötesi ticaret ve sermaye hareketleri olanaklarının artması devletlerin ulusal tercihlerini belirlemede etkili olan unsurlardır. Uluslararası karşılıklı bağımlılığın seviyesi coğrafi yakınlığa bağlı olarak değişmektedir. AB'nin Doğu sınırındaki üye ülkeler Orta ve Doğu Avrupa'daki gelişmelere karşı daha hassas olup bu bölgeyle daha uzaktaki üye ülkelere göre daha fazla ticaret yapabilme avantajına sahiptirler. LH'nin bu görüşü; Fransa, İtalya ve Yunanistan başta olmak üzere tüm güney ülkelerinin Bulgaristan, Romanya ve Güneydoğu Avrupa ülkelerine neden destek verdiğini açıklamaya yardımcı olmaktadır¹⁰⁴

Moravcsik'e göre, AB çerçevesinde devam eden hükümetler arası pazarlıklar, devletleri iç politika da daha özgür ve güçlü konuma getirmektedir.¹⁰⁵ Çıkarların korunmasına yönelik olan bu sürecin sonuçları da aktörlerin pazarlık gücüne ve uluslararası kurumların etkisine bağlı olarak değişmektedir.¹⁰⁶Pazarlık gücünün daha iyi anlaşılabilmesi içinde Siyaset Bilimi Profesörü Steve Chan, büyük devletlerin Orta Doğu petrollerine duydukları ihtiyaç bağlamında şekillenen ilişkilerini örnek göstermektedir. Orta Doğu petrolüne karşı duyarlılıkları birbirine yakın olan devletlerin, bölgedeki petrol ile ilgili gerçekleşmesi olası olumsuz gelişmelerden etkilenme dereceleri aynı olmamaktadır. Bu da Orta Doğu ülkelerinin bu ülkelerle pazarlık gücü farklılaştırmaktadır. Bu durumda Orta Doğu ülkelerinin, ilişkilerinde en kuvvetli pazarlık gücüne sahip olan ülke, Orta Doğu petrolüne en fazla gereksinim duyardır. ¹⁰⁷

¹⁰² Andrew Moravcsik, Milada Anna Vachudova, "National Interests, State Power, and EU Enlargement" ,*Center for European Studies Working Paper* No. 97.

¹⁰³ Aytuğ, a.g.m., s.154.

¹⁰⁴ Schimmelfennig, a.g.e..s.88.

¹⁰⁵ Öraz, a.g.m. s.1619.

¹⁰⁶ Efe Çaman, *Uluslararası İlişkiler: Giriş Kavram ve Teorileri*, Ed. Haydar Çakmak, İstanbul: Doğu Kitabevi,2014, s.166-174.

¹⁰⁷ Gürkaynak, a.g.e., s.76.

Pazarlık gücünün kullanımının en etkili biçimde gerçekleşmesi de iki devlet arasındaki diplomasiyi sağlayan kişinin etkinliğine bağlıdır. Uluslararası bir örgütle olan ilişkide de bu diplomasi kurumlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu anlamda kurumların etkisi LH'in varsayımları doğrultusunda ele alınacaktır.

2.5.3.Kurumsal Yetkilendirme

LH yaklaşımının arz ve talep eğrileri üzerinden bütünleşme ve genişlemeye yönelik olarak sunduğu önermeler de arz (devletler arası pazarlıklar) ve talebin (ulusal tercihler) kesişme noktası da kurumsal yetkilendirmeyi ifade etmektedir.¹⁰⁸ Moravcsik, kurumların hükümetler arası pazarlıkları kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğunu, iç siyasal kaynaklar üzerindeki kontrolün yeniden tahsis edilmesini sağladığını savunmaktadır.¹⁰⁹

LH; denetim, yaptırım, tamamlanmamış sözleşmelerin uygulanması ve itibarlı taahhütler sağlanması adına kurumların devreye sokulduğunu savunmaktadır.¹¹⁰ LH, kurumsal yetkilendirme de liberalizmin görüşlerini yansıtmaktadır.¹¹¹ Liberalizme göre kurumsallaşma, hem korkuyu, belirsizliği hem de uluslararası eğitim ve etkileşim konusunda ki yanlış bilgilenme ve algılamadan kaynaklanan endişeyi, hasımlığı azaltarak işbirliği olanaklarını artırmaktadır.¹¹² İşbirliğinin güvenlik ortamını artıracığını savunan liberalizm, barış ortamının sağlanmasında ekonomik karşılıklı bağımlılık ve ortak kurumlar düşüncesiyle hareket etmektedir.¹¹³ Moravcsik'in uluslar-üstü kurumların rolüne yönelik görüşleri, uzmanlar tarafından hükümetlerarasıcılıkla çatıştığı konusunda eleştirilmiştir. Ancak, Moravcsik uluslar-üstü kurumlar ve hükümetlerarasılık arasında bir çatışma görmediğini, AB kurumlarının ulusal hükümetlerin özerkliğini azaltmadığını, aksine artırdığını savunmaktadır. Bunu da iki yönden açıklamaktadır. Birincisi bu kurumlar, hükümetlerarası pazarlık verimliliğini arttıran bir tartışma ortamı oluşturmaktadır. İkincisi de kurumlar, ortak politikaları

¹⁰⁸ Şahin, a.g.e., s.122.

¹⁰⁹ Filippo Andreatta, "The European Union's International Relations: A Theoretical View", *International Relations and the European Union*, Christopher Hill, Michael Smith, United States of America: Oxford University Press, 2.baskı,2011, s.33.

¹¹⁰ Kahraman, a.g.e., s.142.

¹¹¹ Şahin, a.g.e., s.122.

¹¹² Arı,a.g.e., s.305.

¹¹³ Moravcsik, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach", s,484.

meşrulaştırarak üye devletlerin yerel gruplar üzerindeki özerkliklerini geliştirmektedir. Bu nedenle de devletler, yetkilerinin bir kısmını uluslar-üstü kurumlara devretmektedir. Bu kurumlar da hükümetlerin oybirliği ile çizdiği uzun vadeli hedefler altında hareket etmektedir.¹¹⁴ Ayrıca, hükümetlere bazı kısıtlayıcı mekanizmalar uygulayarak bunlar üzerinde kontrol uygulamaktadırlar (Bu durum ileride üzerinde duracağımız BH’de görev yapan Yüksek Temsilcilikte görülmektedir). Böylece, bu ulus-üstü kurumlar, üye devletlerin yetkili kurumları olarak görülmeye başlar.¹¹⁵ İnsanlar, yaşadıkları toplumun uzun vadede refahını artırmak için kısa vadeli bireysel çıkarlarından vazgeçebilmektedir. Bunun temelinde de bireylerin dolaylı olarak kendi refah düzeylerini artıracaklarını düşünmesi yatmaktadır. Karşılıklılık temel ilkesini yansıtan bu düşünce devletler arası ilişkilerde de söz konusudur. Çünkü uluslararası kurumlar eşit üyelerin karşılıklı katkı ve tavizleriyle işlemektedir.¹¹⁶ Uluslararası kurumlar, devletlerin istenmeyen, tahmin edilemeyen ya da planlanmayan durumlarla baş edebilmek için kendi istekleriyle başvurdukları, güçlü ve uzun süreli işbirliği sağlama aracı olarak görülür.¹¹⁷ Bunun en önemli örneği olan AB’ de çeşitli kurumları aracılığıyla hem üyelerin tercihlerini yansıtmakta hem de Birliğe yeni katılacak üyelerin AB müktesebatına uyumunu, ulusal kurumların revize edilmesini sağlayarak kurumlar arası ahengin oluşturulmasına katkı sunmaktadır.

LH’a göre supranasyonal kurumların güçlü olması üye devletlerin gücünü de artırmaktadır. Kurumlar, üye devlet için dış temsili kolaylaştırmanın yanı sıra sahip olduğu yaptırım gücü ile üye devletlerin sorumluluklarını yerine getirmesine etki etmektedir. Ayrıca devletlerin iç politikada muhalefetle baş edebilmesine yardımcı olan kurumlar bu sayede ülkede meşruiyet sağlamaktadır.¹¹⁸ Bu çalışmada ele alınan BH’in de ülke içerisinde etnik grupların birbirine muhalefeti ile mücadele etmesinde bu ulus-üstü kurumların olumlu katkısı olacaktır.

Genel anlamda LH, bütünleşmenin gerçekleşme nedenlerini İngiltere ve Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin örnekleme üzerinden analiz etmiştir. Eklektik bir

¹¹⁴ a.g.e., s.507-511.

¹¹⁵ a.g.e.,s.511-516.

¹¹⁶ Goldstein, a.g.e., s.135.

¹¹⁷ Şahin,a.g.e.,s.122.

¹¹⁸ Sinem Kocamaz, *Tony Blair Döneminde İngiltere’nin Transatlantik İlişkilerinin Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011,s.16.

yaklaşım olması itibariyle diğer teorilere göre geniş bir açıklama kapasitesine imkan sağlayan LH, hükümetlerarasıcılık yaklaşımının devleti temel aktör olarak ele almasını kabullenmekle birlikte devlet içi çıkar grupları ve etnisitelerin de ulusal tercihlerin belirlenmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Ulusal tercihler hükümetlerarası pazarlıklarda ortaya konacak ve uluslararası kurumların kolaylaştırıcı katkısıyla da bütünleşme gerçekleştirilecektir. İlerleyen bölümlerde analiz edeceğimiz BH'nin AB'ye tam üyelik sürecinde de ilişkilerin, her iki tarafın rasyonel tercihleri doğrultusunda şekillenmekte olduğunu, taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılığın tıpkı AB'nin Doğu genişlemesinin de olduğu gibi asimetrik karşılıklı bağımlılık şeklinde olduğunu gözlemlemekteyiz. BH'nin AB'ye katılımının ilerleyen süreçte gerçekleşeceği ve bununla Bosna- Hersek'in bölünme riskini azaltacağı savunulan bu çalışmanın, LH yaklaşımı üzerinden açıklanma nedeni ise bu yaklaşımın ülkelerin Birliğe dâhil olmasında karşılıklı ekonomik kazanım elde etmenin etkili olmasının yanında jeopolitik çıkarlarında belirleyici olduğunu savunmasıdır. Moravcsik'in LH yaklaşımının kuramsal bir sentez olması da bu çalışmanın açıklama kapasitesini artırmaktadır. Ulusal tercih, devletler arası pazarlıklar ve kurumsal yetkilendirme önermeleri ile bütünleşmenin açıklandığı LH'da ulusal tercihler, ekonomik ve jeopolitik çıkarları da içermektedir. Bu çıkarlar hem AB hem de BH'nin amaçlarını yansıtmaktadır. Bu çalışmadaki iki temel aktörden birinin(BH) diğerinden daha fazla taviz veren durumda olmayı kabul etmesi devletler arası pazarlıklar önermesinin de cevap bulmaktadır. Devletler arası pazarlıklar da ulusal tercihlerin belirlenmesinde ülke içi grupların etkilidir. Bu da BH'de etnik grupların tercihlerini yansıtmasında önemli bir unsurdur. Ülkedeki grupların AB üyeliğini bir fırsat olarak görmesi, uzun vade de kazanacakları kazanımları düşünerek hareket etmeleri bu üyeliğin gerçekleşmesini sağlayacaktır. BH içindeki etnik yapılanmadan kaynaklı oluşabilecek bölünme ihtimalinin AB çatısı altında azalacağı savunusu da hem uzun vadede sağlanacak ulusal çıkarların düşünülmesinde hem de kurumsal yetkilendirmenin sağladığı güçle iç muhalefetle baş etme düşüncesinde cevap bulmaktadır. BH, gelecek de oluşabilecek bir çatışma veya bölünmeye karşı AB üyeliğini sigorta olarak görmektedir. Bu çerçevede ikinci bölümde AB'nin oluşum sürecine değinilerek, AB genişleme politikası, bu genişlemede Balkanların yerinin ne olduğu ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ VE BOSNA-HERSEK'İN

GENİŞLEMEDEKİ YERİ

Entegrasyonun en önemli örneklerinden biri olan AB ekonomik temeller üzerine kurulu olarak başlamıştır. Ekonomik temeller üzerine kurulan GATT evrensel boyutta iken, AB, daha sınırlı çerçevede ele alınan bölgesel nitelikli bir topluluk olarak kurulmuştur ve kurulduktan sonra genişlemeye başlamıştır. AB'nin devamlılığı, yola devam etmek için pedalı çevirmek gerektiğini belirten bisiklet teorisine benzetilmektedir.¹¹⁹ Bisikletten düşmemek içinde genişlemenin ve derinleşmenin devam etmesi gerektiği belirtilmektedir.

AB'nin oluşumunda Avrupa'daki istikrarsız sürecin etkisi büyüktür. Bu sürecin en son noktası İkinci Dünya Savaşı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'da yaşanan savaşların sona erdirilmesi için birlik kurulması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Avrupa bu süreçte ABD'nin Marshall yardımları ile ayağa kalkmaya çalışmıştır. ABD'nin bu yardımlarla Avrupa'da etki alanını artırması da Avrupa'da birlik kurulmasına etki etmiştir. Bu yaşananlar bardağı taşıran son damla olsa da Avrupa'da birlik oluşturma fikri çok daha öncelere dayanmaktadır.

Saint Pierre'nin Barış Projesinde, “*İnsan aklını, bütün Avrupa halkları arasında sonsuz bir barışın sağlanabilmesinden daha asil, daha güzel ve daha yarar sağlayan bir proje uğraşturmamıştır*”¹²⁰ şeklinde bahsedilen Avrupa bütünleşmesi bugünün en önemli aktörlerinden biri konumundadır. AB, bugünkü konumunu daha ileriye taşımak, nüfuzunu artırmak ve güvenliğini sağlamak için de genişlemeye devam etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle Avrupa'da bir birlik kurma fikrinin bu bölgede barışı sağlayacağını savunan düşünceler, AB oluşum süreci ve genişleme politikası, genişleme politikasında AB kurumlarının etkisi ve üyelerin genişlemeye

¹¹⁹ Sanem Baykal, “Birliğin Siyasi Dinamikleri”, *Avrupa Birliği'nde Değişen Dinamikler*, ed. İpek Aydın, Cihan Dizdaroğlu, Ankara: TEPAV Ortak Çalıştay Raporu, Kasım,(2006),s.9.

¹²⁰ Faruk Yalvaç, *Rousseau ve Uluslararası İlişkiler*, 3.baskı, Ankara: Phoneix Yayınevi,2008, s.91.

bakışı ele alınacaktır. Daha sonra ise BH'nin bir Balkan ülkesi olması nedeniyle AB'nin genişleme politikasında Balkanların yeri analiz edilecektir.

1.TARİHSEL ÇERÇEVE: AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİ

Avrupa'nın birçok savaşa ev sahipliği yapması ve istikrarsız bir ortamın devam etmesi üzerine Avrupa devletleri bir araya gelmiştir. 9 Mayıs 1950 tarihinde dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın Fransa ve Almanya arasındaki kömür ve çelik kaynaklarının birleştirilmesini, savaş sanayinin temel ürünleri olan bu maddelerin üretim ve kullanımının supranasyonel bir organın sorumluluğuna bırakılmasını önermesiyle AB'nin oluşum süreci başlamıştır. Bu süreçle iki devlet arasında ki sorunların savaşa dönüşmesi engellenmiştir. AB'nin kuruluş süreci her ne kadar 1950'li yıllara dayansa da Avrupa'da Birlik kurmaya yönelik düşünceler çok daha öncelere dayanmaktadır.

1.1.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN FİKRİ TEMELLERİ ve KURULUŞ SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşı, savaşların son bulması ve Avrupa'da bir bütünleşmenin oluşması gerektiğine dair son nokta olsa da düşünsel anlamda birlik kurulması gerektiği fikri Ortaçağ dönemine dayanmaktadır. Ortaçağ döneminde Avrupa'da, birlik kurma fikrinde iki temel istek etkili olmuştur. Birincisi; savaşların sona ermesini sağlayarak Avrupalı devletlerin ortak inancı olan Hristiyanlık çatısı altında bir siyasi bütünlük oluşturma isteği İkincisi ise Hristiyanlık açısından kutsal kabul edilen yerleri koruma altına alma isteğidir.¹²¹ Ortaçağda Avrupa bütünleşmesini savunan en önemli isimlerden biri Dante Alighieri'dir. Dante, 'De Monarchia' adlı eserinde Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Avrupa'nın karşılaştığı pek çok sorunun temelini Avrupa'da birliğin sağlanamamasına bağlamıştır.¹²² Bundan sonraki yüzyıllarda da bu fikri savunan ve geliştiren düşünürler olmuştur. İngiliz filozof William Penn 1693 yılında yayımladığı "Essay Toward the Present and Future Peace of Europe" eserinde Avrupa'da barışı sağlamak amacıyla Avrupa'nın egemen prenslerinden oluşan bir

¹²¹ Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, 1.baskı, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, Ocak 2013,s.33.

¹²² Emre Yıldırım, *Avrupa Bütünleşmesinin Düşünsel Temelleri*,(Yüksek lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,2007,s.46.

Parlamentonun kurulması gerektiğini savunmuştur.¹²³ 18. Yüzyıl düşünürlerinden Abbe de Saint Pierre de, 1713 ve 1717 yılında yayınladığı Avrupa'da Kalıcı Barışa Dair Proje adlı çalışmalarında Hristiyan devletler arasında barışı sağlamak için bir federasyon kurulmasını önermiştir.¹²⁴ Alman filozof Immanuel Kant 1795'de yayımlanan 'Ebedi Barış' adlı yapıtında savaşların meydana gelmesini engellemenin yollarını aramıştır. Kant, Avrupa Birleşik Devletlerinin, esnek yapıda bir devletler federasyonu ile gerçekleşeceğini belirtmiştir.¹²⁵ Avrupa bütünleşmesine dair fikirler diğer yüzyıllarda da devam etmiş,19.yy'da ise en yoğun seviyeye ulaşmıştır. 19.yy'da Avrupa'da sanayi devriminin ilerlemesi, milliyetçilik akımının yayılması gibi gelişmeler bu artışta etkili olmuştur. Bu yüzyılda Avrupa barışı konusunda fikirlerini beyan eden iki önemli isim, J. J. Rousseau ve Victor Hugo'dur. J.J. Rousseau, devletlerin mutlak bağımsızlıklarını korudukları sürece savaşların engellenemeyeceğini bu nedenle de devletler arasında bir federasyon kurulması gerektiğini savunmuştur.¹²⁶ Avrupa bütünleşmesini savunan düşünürlerden en önemlilerinden biri olan Victor Hugo da, barışın sağlanması için 'Avrupa Birleşik Devletleri' kurulması gerektiğini savunmuştur.¹²⁷

20.yy'da ise Avrupa bütünleşmesi hakkında en etkili düşünce Winston Churchill'a aittir. Winston Churchill'ın 1946 da Zürih Üniversitesinde verdiği bir konferansta yaptığı konuşma etkili olmuş ve Churchill bu konuşmasında Avrupa Birleşik Devletlerinin kurulmasının Avrupa'daki sorunlara çözüm olacağını dile getirmiştir.¹²⁸ Avrupa'nın barış içerisinde yaşamasına dair bu fikirler Avrupa Topluluğu'nun kurulmasının düşünsel zeminini oluşturmuştur.

AB'nin günümüzdeki aşamaya gelmesi yüzyıllar öncesindeki fikirlere dayanmaktadır. Avrupa'da yıllarca devam eden savaşlara çözüm bulmak adına ortaya konan bu düşünceler, AT'nin kurulmasında temel oluşturması açısından önemlidir. AT, kurulduktan sonra uluslararası sistemin ve dönemin şartlarının da etkisiyle daha da

¹²³ Europe's Human Rights Watchdog, <http://www.europewatchdog.info/en/council-of-europe/united-europe/william-penn/> (23.04.2018)

¹²⁴ Meral Uğur Çınar, "Rousseau ve Kant ile Avrupa'da Kalıcı Barışa ve Avrupa Birliği'ne Dair", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* Cilt:16, No:1 (Yıl: 2017),s.63. (s.61-80)

¹²⁵ Adis İmamoviç, *Avrupa Birliği Genişleme Politikaları Çerçevesinde Norveç'in Konumu*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,2007.

¹²⁶ Reçber, a.g.e. s.8.

¹²⁷ Beril Dedeoğlu, *Adım Adım Avrupa Birliği*, 1.baskı, İstanbul: Çınar yayınları,1996,s.66.

¹²⁸ Serkan Gürlük, Özlem Turan, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Türkiye Tarımı ve Ortak Tarım Politikası*, 1.baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım,2013,s.3.

gelişmiştir. Ekonomik entegrasyon olarak başlayan süreç bugün siyasal entegrasyonu da kapsar hale gelmiştir. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar imparatorlukların birbirlerine karşı üstünlük mücadelelerine tanık olan Avrupa, istikrarsız birçok savaşa ev sahipliği yapmıştır. Yaşanan savaş ortamından zarar gören Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren kalıcı bir barış ortamını bir araya gelerek sağlamaya çalışmıştır. Avrupa bütünleşmesine dair ilk somut adımı, 9 Mayıs 1950'de Jean Monnet'in hazırladığı planı açıklayan Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman atmıştır. Schuman Planı olarak geçen bu belge, Batı Almanya ve Fransa'nın kömür ve demir kaynaklarını bir araya getirmeyi amaçlayan bir topluluk kurma fikrini ortaya koymakta ve Avrupa devletlerinin de bu topluluğa katılabileceğini belirtmektedir.¹²⁹ Bu plan doğrultusunda başta Almanya ve Fransa daha sonra da bu iki ülkenin karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olduğu Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Komünist tehdidine karşı güvence altında olmak isteyen İtalya bir araya gelerek 18 Nisan 1951'de Paris Antlaşmasını imzalamışlardır.¹³⁰ Bu Antlaşma sonucunda da Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Böylece AB mimarisinin temelleri atılmıştır. Bu anlaşma sonucu taraflar arasında kömür, çelik ve sanayii konusundaki hükümler, bağımsız ve devletler üstü bir kurum olan Yüksek Otorite'ye devredilmiştir. Bu kurumun başına da AKÇT'nin ilham kaynağı olan Jean Monnet getirilmiştir. AKÇT, teknik anlamda bir bütünleşmeyi amaçlayan bir topluluk olmuştur. Bu yönüyle Avrupa bütünleşmesine dair fikirler ortaya koyan fonksiyonalizm, neo-fonksiyonalizm gibi teorilere dayanak oluşturmuştur. AKÇT'nin kurulduğu dönemde Avrupa'nın içinde bulunduğu durum ve ülkelerin birbirine olan güvensizliğinin azami boyutta olması gibi nedenler, bu topluluğun başlangıçta sınırlı süreliğine kurulmasına sebep olmuştur. AKÇT kurulmasından önce Avrupa'da güvenlik bağlamında Avrupa Savunma Topluluğu (AST) ve Avrupa Siyasal Birliği (ASB) oluşturma yönünde çabalanılmış ancak sonuç başarısız olmuştur.¹³¹ Bu nedenle bütünleşme sürecinin ilk olarak ekonomik temellere dayalı olarak sürdürülmesi daha sonra sosyal ve siyasal anlamda devam etmesi doğrultusunda adımlar atılmıştır.

¹²⁹ Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgüt, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgöl, *Avrupa Birliğine Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, 1.baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011, s.3.

¹³⁰ A.g.e., s.4.

¹³¹ Barış Özdal, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, 1.baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2013, s.68.

1.2.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELİŞİM SÜRECİ: EKONOMİK ENTEGRASYONDAN SİYASAL ENTEGRASYONA DEĞİŞİM

Ağır sanayinin iki önemli ham maddesi olan kömür ve çelik sektörlerinde başlayan birleşme girişimi, altı ülkenin 25 Mart 1957 yılında Roma'da imzaladıkları Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (European Atomic Energy Community-EURATOM) Antlaşmalarıyla yeni bir ivme kazanmıştır. AET ile Ortak Pazar süreci başlarken, EURATOM ile Fonksiyonlizmin 'dallanma' kavramıyla ileri sürülen teknik alanda yayılmanın başka alanlara da yayılacağı tespiti nükleer enerji alanında da bir bütünleşme sağlanarak doğrulanmıştır. 8 Nisan 1965'de Füzyon Antlaşması, diğer bir adıyla Birleşme Antlaşması yapılmış, AKÇT, AET ve EURATOM'un karar alma mekanizmaları birleştirilerek 1967'de Avrupa Topluluğu (AT) oluşturulmuştur. Uluslararası alanda bölgesel bir aktör olarak yerini alan AT, Avrupa bütünleşmesini tek çatı altında toplamıştır.¹³² Sorunların tek elden çözümlenmesi sağlanmış ve bu doğrultuda da AKÇT'nin yürütme organı olan Yüksek Otorite, yerini her üç topluluk için görev yapacak olan Komisyona bırakmıştır.¹³³ AB, bu sırada derinleşme hareketlerini sürdürürken bir yandan da ilk üç genişlemesini gerçekleştirmiştir. Böylece işbirliği alanı genişlemiştir. 28 Şubat 1986'de imzalanan Tek Avrupa Senediyle de Avrupa'da işbirliğinin sağlanması yönünde düzenlemeler yapılmış ve ortak pazar oluşturulmuştur. Tek Avrupa Senedi, tek pazarın yaratılmasını kolaylaştırmak için AT antlaşmalarını 1987'de değiştirmiş ve kurumsal reformları başlatmıştır. Böylece yeni kurulan Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri artmıştır. Ekonomik alanda bütünleşmeyi sağlayarak bir barış ortamı sağlamayı amaçlayan AB, Macar ekonomist Belassa'nın beş gruba ayırdığı aşamaları¹³⁴ zamanla gerçekleştirmiştir. Ülkelerin üye olmasıyla serbest ticari alan içerisinde hareket etmesi sağlanmış ve 1 Temmuz 1968 tarihinden itibaren de ulusların, üçüncü ülkelere karşı uygulanacak gümrük tarifelerini belirleme kararını uluslar üstü bir yapıya bırakmasını ifade eden Gümrük Birliği tam anlamıyla sağlanmıştır. Üçüncü aşama olan Ortak Pazar ise 1987'de Tek Avrupa Senedi ile başlamış ve 1993 yılı itibariyle tamamlanmıştır.

¹³² Gökhan Akşemsettinoglu, "Avrupa Bütünleşme Sürecinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 10, No:1 (Yıl: 2011), s.4. (s.1-18)

¹³³ İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslar-üstü Sistemle Ortaklık*, 5.baskı, Bursa: Alfa Aktüel yayınları,2011,s.129.

¹³⁴ Bkz.Tablo.1. (1.bölümde gösterilmiştir.)

Ortak pazar, serbest dolaşımı engelleyen bütün unsurların ortadan kaldırılmasını ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulanmasını içermektedir. AB, Ortak Pazar oluşturarak üye devlet ekonomilerini birbirine yakınlaştırmayı, istikrar ortamının yayılmasını ve dengeli bir gelişme sürecinin yaşanmasını amaçlamıştır.¹³⁵ Dördüncü ve beşinci aşamalar ise Maastricht Antlaşması sonrasında belirlenen üç sütundan ilki olan ekonomik ve parasal birlik sütunuyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

7 Şubat 1992 yılında yapılan Maastricht Antlaşmasıyla AT'nin adı AB olarak değiştirilmiştir. Bunun yanı sıra bu antlaşmayla parasal ve ekonomik birlik hususunda önemli düzenlemeler yapılmış, Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri artırılmıştır. 1992 yılına kadar devam eden oluşum evresinde ekonomik bütünleşme dolayısıyla derinleşme geliştirilmeye çalışılırken, Maastricht Antlaşmasıyla siyasi ve askeri alanda bütünleşmeye yönelim yazılı hale getirilmiştir.¹³⁶ Bu Antlaşma ile AB'nin üç temel sütunu belirlenmiştir. Bu sütunlar, Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Güvenlik ve Dış Politika (ODGP), Adalet ve İçişleri olup, bu alanlarda işbirliği ele alınmaktadır. Ekonomik ve Parasal Birlik ile ekonomik entegrasyon aşamalarının gerçekleşmesi, ODGP ile Avrupa'da ortak bir savunma politikası oluşturma, Adalet ve İçişleri ile de göç ve siyasi iltica alanlarındaki sorunların çözümü amaçlanmıştır. Ayrıca Adalet ve İçişleri sütunu çerçevesinde Avrupa Polis Ofisi kurulmuştur.

Maastricht Anlaşmasını izleyen süreçte 2 Şubat 1997'de AB liderleri, Maastricht Antlaşmasını gözden geçirmek, Avrupa entegrasyonunun geleceğini düşünmek üzere bir araya gelmişler ve 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşmasını imzalamışlardır. Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Parlamentosu'nun yasama yetkileri artırılmış, AB'nin dış politikası güçlendirilmeye çalışılmış ve AB politikalarını iç güvenlik politikalarına daha da entegre etme amaçlanmıştır. Bundan sonra 26 Şubat 2001 tarihinde Nice Antlaşması yapılmıştır. Nice Antlaşması, 2003 yılında yürürlüğe girdikten sonra, Birliğin yeni üyeleri kabul etmesine ve hala üye olabilmesine olanak sağlayan dahili ve kurumsal reformları başlatmıştır. Özellikle, daha önce oybirliği gerektiren üyelik durumlarını temsil eden bir takım ek politika alanlarına dair AB Bakanlar Kurulu'nda çoğunluk oy sistemini genişletmiş ve AB yürütme organı olan

¹³⁵ H. Vedat Atacan, *Türkiye-Avrupa Birliği*, Bursa: MBA, Kasım, 2009, s.4.

¹³⁶ Ümit Özdağ, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri-Jeopolitik İnceleme", *Ankara: Asam yayınları*, No:41, Avrupa Araştırma Dizisi:4, 2002, s.9.

Avrupa Komisyonu'nu yeniden yapılandırmıştır.¹³⁷ Ancak Nice Antlaşmasıyla başlayan reform süreci yeterli olmamıştır. Avrupa'yı bütünleştirme yolunda ki gelişmelere 21.yy da da devam eden AB, yeni düzenlemelere gereksinim duymuştur.13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan Lizbon Antlaşması bu düzenlemelerin gerçekleştirilmesi amacıyla imzalanmıştır. Birliğin birçok yönden düzenlenmesine yönelik kararlar içeren Lizbon Antlaşması AB'nin genişleme politikası ile ilgili düzenlemeler de yapmıştır.¹³⁸ Üyelik başvuru şartını ele alan AB Antlaşmasının 49. Maddesine ek olarak 2. Madde eklenerek AB'nin ortak değerlerine uyum ön koşul olarak getirilmiştir.¹³⁹ AB'nin ortak değerlerine uyum şartının konulması da sosyal entegrasyonun gerçekleştirilmesi adına önemli bir adım olmuştur. Ayrıca Lizbon Antlaşmasıyla Eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'ın "*Avrupayı aramak istediğimde kimi arayacağım*" sorusuna cevap niteliğinde sayılabilen AB'nin dış politikasının yönetimiyle ilgili değişiklikler yapılmıştır.¹⁴⁰

Bugün 28 üyeli uluslar üstü bir yapı olan AB uluslararası konjonktürün getirdiği gerçekler doğrultusunda genişleme ve derinleşmesine devam etmiştir. Bu genişleme AB'nin Birleşmiş Avrupa Vizyonu ve AB'nin küresel rolü felsefesine dayanmakta olup her genişleme süreci AB'nin politikalarına yön vermektedir.¹⁴¹ Genişlerken devletlerin uyması istenen kriterlerin ne olduğu ve AB'nin hangi koşulları göz önünde bulundurarak genişlemeye devam ettiği önemlidir. Bu çerçevede öncelikle AB'nin genişleme sürecinin nasıl geliştiğine bakılacak sonrasında ise bu sürece üye ülkelerin bakışı değerlendirilecektir.

2.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ

AB kurulduğu günden beri sürekli genişleme sürecini devam ettirerek kapılarını tüm Avrupa ülkelerine açık bırakmıştır. AB'nin Kurucu Antlaşması olan Roma Antlaşmasınının 237.Maddesinde "*herhangi bir Avrupa Devletinin Topluluğa üye olmak*

¹³⁷ Kristin Archick, Vincent L. Morelli, "European Union Enlargement", *Congressional Research Service*, February,2014,s.3. <https://fas.org/sgp/crs/row/RS21344.pdf>

¹³⁸ Zeynep Özler, "Lizbon Antlaşması", *İstanbul: İktisadi kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, No:9,Ekim, 2008.

¹³⁹ Hakan Keskin, *Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği El Kitabı: Lizbon antlaşması ve Hırvatistan'ın katılımı ile değişen AB*, Ankara: Seçkin yayınları,2014, s.196.

¹⁴⁰ Müge Kınacıoğlu, "AB Dış Politikasında Akdeniz Havzası ve Orta Doğu: Bölgedeki Son Gelişmeler Işığında AB Dış Politikasına Genel Bir Bakış", *Ankara:21.yy dergisi*, sayı:60, Aralık 2013, s.17.

¹⁴¹ M. Hakan Keskin, *Doğru Sanılan Yanlılarla: Avrupa Birliği*, 2.baskı, Ankara: Ofset Fotomat, 2010,s.29.

için başvurabileceği" belirtilmiştir. Ayrıca Antlaşmayı imzalayan ülkeler, giriş bölümünde, "Avrupa halkları arasında daha yakın bir birliğin temellerini atmaya kararlı olduklarını" beyan etmişlerdir. Bu beyanlar doğrultusunda da AB'nin ilk dört genişlemesi gerçekleştirilmiştir.¹⁴²

Ocak 1973 yılında ilk genişleme süreci yaşanmıştır. İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın AT bünyesine katılmasıyla Dokuzlar Avrupası kurulmuştur. European Free Trade Association (EFTA-Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi)¹⁴³ kurucu üyelerinin EFTA'dan bekledikleri ekonomik kazançları sağlayamamaları onları AT'ye yönlendirmiştir. AT, bu doğrultuda EFTA ülkeleri ile olan bağlantılarını tekrar düzenlemiştir. Ekim 1973'te gerçekleşen Arap-İsrail savaşının, Avrupa'da bir enerji krizine ve ekonomik sorunlara yol açması AB'nin EFTA ülkeleri ile ilişkilerini düzeltmesinde önemli bir neden olmuştur.

1981 yılında da Fransa'nın desteğiyle Yunanistan, Birliğe dâhil olmuştur. Yunanistan 1967 yılında yönetimi devralan cunta hareketinden sonra sivillere geçen yeni kurduğu demokrasiyi AT demokrasisi çatısı altında koruma altına almak istemiştir. Yunanistan'ın Birliğe ekonomik ve sosyal yük getireceği bilindiği halde üyeliğinin gerçekleşmesinin nedeni ise AB'nin nüfuzunun Güneydoğu Avrupa'ya uzanacak olması ve o dönemde mevcut olan Doğu Bloğuna karşı Batı Bloğunu güçlendirecek olmasıdır. Fransa'nın Yunanistan üyeliğini daha çok destekleyen taraf olmasını ise o dönemin Fransa cumhurbaşkanı Valeri Giscard D'Estaing, 'Avrupa uygarlığının beşiği kabul edilen Yunanistan'ın Avrupa bütünleşme sürecinin içinde olmaması kabul edilemez' diyerek açıklamıştır.¹⁴⁴

1986 yılında AT'nin üçüncü genişlemesi gerçekleşmiştir. AT bünyesine katılan Portekiz ve İspanya diktatörlükten demokrasiye geçişleri¹⁴⁵ sonrası, demokrasilerinin

¹⁴² S. Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Yayınları, 8. Baskı, 2005, s.524.

¹⁴³ EFTA; İngiltere, Norveç, Danimarka, Avusturya, Portekiz, İzlanda, İsviçre tarafından İsveç'in başkenti Stockholm'de 4 Ocak 1960 tarihinde imzalanmış, 3 Mart 1969 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na alternatif olarak kurulan bu topluluğun amacı kendi aralarında sanayi malları alanında gümrük duvarlarını kaldırarak serbest ticaret bölgesi oluşturmaktır. İngiltere, Danimarka daha sonra ise Portekiz EFTA'dan ayrılarak AT'ye üye olmuştur.

¹⁴⁴ Damla Cihangir, "Yunanistan-AB İlişkileri: Yunanistan Avrupa Birliği'nin 'Şımarık Çocuğu' Olmaya Devam mı Ediyor?", *İktisadi Kalkınma Vakfı*, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu, Nisan,2010,s.3.

¹⁴⁵ İspanya'da Franco Rejimi(1939-1975), Portakiz'de Salazar Rejimi(1932-1968) sonrası demokrasiye geçiş yaşanmıştır.

kalıcılığını sağlamak istemişlerdir. AT’de bu konuda İspanya ve Portekiz’e mali yardımda bulunmuş, işçilerin dolaşımını kolaylaştırmış ve tarım alanında imtiyazlar sağlamıştır. İkinci ve üçüncü genişleme, daha çok siyasi gerekçelerle gerçekleştirilmiş bunun yanında da ekonomik kazanç sağlanmıştır.

Üçüncü genişlemenin gerçekleşmesinin ardından meydana gelen 9 Kasım 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması olayı AT’de de-facto bir genişlemenin olmasına neden olmuştur. Doğu Almanya ile Batı Almanya arasındaki sınır ortadan kalkmış ve Almanya’nın AT’deki etkisi artmıştır. Bu olayla birlikte AT’nin politikalarında değişimler yaşanmıştır. AT, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. Bununla birlikte AT’nin genişleyen topluluk karşısında işlevini yeterince devam ettirememesi genişleme sürecine ara verilmesine neden olmuştur.¹⁴⁶

1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya’nın AB’ye katılımıyla dördüncü genişleme süreci yaşanmıştır. Ekonomik açıdan daha gelişmiş ve demokrasinin daha iyi işlediği bu ülkelerin AB’ye dahil olması topluluğu sosyo-ekonomik açıdan güçlendirmiştir.¹⁴⁷ Bunun yanı sıra gerçekleşen genişlemelerden sonra 15 üyeli hale gelen AB’nin kurumlarının çalışması giderek yavaşlamıştır. Buda AB’ye katılma koşullarının ağırlaştırılmasına ve AB Anlaşmasına madde 49’un değiştirilmesine neden olmuştur. AB Kurucu Antlaşması’nın 49. Maddesi’ne göre:

“Madde 2’de belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Parlamentosu’na ve ulusal parlamentolara bildirilir. Başvuruda bulunan devlet, Komisyon’a danıştıktan ve üye tam sayısının çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu’nun muvafakatini aldıktan sonra oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey’e başvurusunu yapar. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterleri dikkate alınır.”

AB Antlaşması’nın 2. Maddesi’nde, AB’nin ortak değerlerinden bahsedilmekte ve her üye devlet de bulunması gerektiği vurgulanmaktadır.

¹⁴⁶ Enis Coşkun, *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Cem yayınevi, Kasım,2001,s.55.

¹⁴⁷ Gürlük, a.g.e.,s.9.

“Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.”

Dördüncü genişlemeden sonra Doğu Bloğunun çökmesi ve Demir Perde ülkelerinin bloktan ayrılması sonrasında Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri, batı dünyası ile ilişki kurmaya başlamıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerin planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine ve komünist rejimden çoğulcu demokrasiye geçişlerini sağlayabilme yönünde destek veren AB, MDA ülkelerine dair ilk önemli kararını 14-15 Aralık 1990 tarihinde Roma Zirvesi’nde vermiştir.¹⁴⁸TACIS Programı’nın¹⁴⁹ başlamasına ön ayak olan bu zirve de AB Konseyi, MDA ülkelerine yönelik bir mali yardım paketi ortaya koymuştur. AB bu zirveyle bu ülkelerin başka bir yöne yönelmelerinin bölgede daha büyük istikrarsızlıklara neden olacağını ve AB'nin bu ülkelerle olan işbirliğini artırması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁰ 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Danimarka Dönem Başkanlığı sonunda yapılan Kopenhag Zirvesi ile de AB ve MDA ülkeleri arasındaki ilişki yeni bir döneme girmiştir. Bu zirvede MDA ülkelerinin AB üyeliğine aday olabilecekleri ilk kez ve en üst düzeyde vurgulanmış ve AB üyesi olmak isteyen bu ülkelerin, gerekli ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirmeleri durumunda AB üyesi olabilecekleri belirtilmiştir. 1995 Madrid Zirvesiyle genişlemenin koşulları değerlendirilmiş ve ne ifade ettiği analiz edilerek “Gündem 2000” raporu sunulmuştur. Üyelik koşullarını yeniden tanımlayan Gündem 2000 raporunda, üyeliğin sadece AB müktesebatı ile sınırlandırılmayacağı belirtilerek, on MDA ülkesi ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta’nın genişleme sürecine dahil edilmesi öngörülmüştür.¹⁵¹ Gündem 2000 belgesiyle Komisyon tarafından hazırlanan AB’nin genişlemesiyle ilgili görüşler, Aralık 1997’de yapılan Lüksemburg Zirvesiyle

¹⁴⁸ Fuad Hüseyinov, “Avrupa Birliği - BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 2, 2011.

¹⁴⁹ TACIS programı; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan 12 BDT üyesi ile (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Moldova ve Beyaz Rusya) Moğolistan'daki siyasi ve ekonomik dönüşüm sürecini desteklemek amacıyla 1991 yılından beri yürütülmekte olan bir yardım programıdır. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/290/2638.pdf>

¹⁵⁰ Avrupa Birliği Genişleme Politikası, http://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=32

¹⁵¹ Kavalalı, a.g.e., s.s.20-21.

karar haline getirilmiştir. Zirvede ilk aşamada Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Kıbrıs Rum Yönetimi üye olacak ülkeler olarak belirlenmiştir. Lüksemburg Zirvesi AB'nin ileriye yönelik politikalarını belirlemede tarihi bir öneme sahiptir.¹⁵² Beş MDA ile Kıbrıs Rum Yönetimine üyelik şablonu belirlenmiş, 1999 Helsinki Zirvesiyle de diğer beş MDA ülkesi (Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya, Slovakya) ile Malta'ya üyelik şablonu oluşturulmuştur.¹⁵³ Böylece bu zirveler de alınan kararlar doğrultusunda 2004'deki genişleme gerçekleşmiştir.

AB, Mayıs 2004'te sekizi MDA ülkesi olmak üzere, Kıbrıs ve Malta ile birlikte on aday ülkeyi bünyesine aynı anda dahil etmiştir. doğu genişlemesi AB için, ülke sayısının fazla olması ve AB üyesi ülkelerle olan gelişmişlik farklılıkları bakımından zorlayıcı olmuştur. AB'nin Doğu genişlemesini yaparken amacı; MDA da istikrar ortamını oluşturmak ve Soğuk Savaş sonrası dönemde barış ve refah alanını genişletmektir. Bunun yanı sıra üye ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda belirledikleri politikaları, kültür ve kimlik açısından taraflar arasındaki benzerlikler de genişlemenin yaşanmasında etkili unsurlardır. Schimmelfennig, üye ülkelerin genişlemeye bakış açılarının coğrafi konumdan etkilendiğini ve MDA ülkeleriyle sınırı olan ülkelerinde genişlemede 'itici' unsurlar olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁴ AB ülkeleriyle Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki coğrafi yakınlık bu ülkelerle sınırı olan AB üyesi ülkelere hem ulaşım maliyetlerindeki düşüş nedeniyle hem de yeni bir ticari alan oluşturması açısından ekonomik kazanç sağlamaktadır. Bu nedenle coğrafi olarak yakın olan üyeler daha belirleyici olmaktadır. Sjursen'in de ifade ettiği gibi doğu genişlemesinin ekonomik açıdan AB bütçesine getirisini vereceği zarardan kısa ve orta vadede daha az olacakken bundan kazançlı çıkacak olanlar AB bütçesine katkı yapan ülkelerdir.¹⁵⁵ Doğu genişlemesi üzerinden AB genişlemesini açıklayan Moravcsik ve Vachudova'ya göre bu genişlemede MDA ülkeleri rasyonel hareket etmiş ve üyeliğin uzun dönemde getireceği avantajları düşünerek, kısa ve orta vadede tarım ve yapısal fonlardan taviz vermişler ve siyasi ölçütlere uyum göstermişlerdir. AB ülkeleri ise iç

¹⁵² Haluk, Günüğü, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Ankara: Eko yayınları,2008,s.152.

¹⁵³ Nurettin, Bilici, *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Temel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular*, Ankara: Seçkin yayınları, 3.baskı,2007, s.67.

¹⁵⁴ Frank Schimmelfennig, "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the EU", *International Organization*, Cilt 55, Sayı 1, Kış 2001.

¹⁵⁵ Helene Sjursen, "Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy", *JCMS*, 2002 Volume 40. Number 3. pp. 491-513. s.497.

pazar hacminin artması, ekonomik canlanma ve stratejik istikrar gibi uzun dönemli çıkarlarından dolayı MDA ülkelerinin üyeliğini kabul etmişlerdir.¹⁵⁶ Bu çalışmada ele alınan BH'nin AB'ye katılım süreci de MDA ülkelerinin adaylık süreci üzerinden açıklanabilmektedir. Zira BH gibi MDA ülkeleri de AB'ye dâhil olmadan önce ekonomik ve siyasi açıdan yetersizdi. Buna rağmen AB kendi güvenliği ve ilerde elde edeceği kazancı düşünerek MDA ülkelerinin o andaki yetersiz koşullarını göz ardı edebilmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında genişleme politikasını değiştiren AB, MDA ülkelerini bünyesine katarak bu bölgede olan güç boşluğunu doldurmuştur. Bu stratejisini Balkanlar'da da izleyen AB, altıncı genişleme süreci çerçevesinde, Soğuk Savaş döneminde öteki olarak kabul edilen bu bölgeyi, Avrupa kimliğini benimsemeleri ve Birliğe katılımlarının sağlanması hedefi ile Avrupalılaştırma süreci içerisine dâhil etmiştir. Bu kapsamda bölgede istikrarı sağlamak için ilk olarak Bulgaristan ve Romanya ile katılım görüşmelerinin başlatılmasına karar verilerek, 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya AB'ye dâhil edilmiştir. Balkanlara yönelik genişlemede AB'nin izlediği politika, Birliğin dış güvenliğinin artırılmasını sağlamak olmuştur. Bu yüzden AB, savaşların yaşandığı Batı Balkanlar'a yoğunlaşmış, bu bölgede istikrarın oluşmasına yönelik politikalar yürütmüştür. Bulgaristan ve Romanya'nın Birliğe katılması sonrasında, 2008 yılında dünya yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Kısa süre içinde dünya politikasını etkileyen bu kriz, AB ekonomisini de sarsmıştır. Bu nedenle AB, 2013 yılına kadar genişleme sürecine ara vermiştir.

AB'nin genişleme sürecinin yedincisi Hırvatistan'ın üyeliğiyle devam etmiştir.2013 yılında AB'ye dâhil olan Hırvatistan'ın üyeliği hem AB'nin genişleme politikasının devam edeceğini göstermiş hem de Batı Balkan ülkelerine verilen üyelik vaadinin gerçekleştirileceğine dair bir güven teşkil etmiştir. AB'nin bünyesine ülke dâhil etmeyi sürdürmesi üye ülkelerin bu duruma tutumunun ne olduğunu önemli kılmaktadır. Bu bağlamda genişlemeye üye ülkelerin bakışı değerlendirilecektir.

AB üye ülkelerinin genişleme politikası genişlemenin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. AB'de genişleme süreci hükümetler arasındadır ve tüm üye ülkeler de

¹⁵⁶ Elif Uzgören, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Entegrasyon Teorileri: Gramscı'ci Tarihsel Materyalizmin Litaretüre Katkıları", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:11 No:2, Yıl:2012, s.146.s.141-166.

kendi ulusal çıkarlarını muhafaza etme esaslı politika izlerler. Üye olan tüm ülkeler başka bir ülkenin katılımını, müzakerelerin başlamasını veto edebilme hakkına sahiptir¹⁵⁷. Demokrasiye ve insan haklarına saygı, AB üyeliği için açık bir koşuldur, ancak genişleme için esas itici güç değildir. Aksine AB'nin genişleme politikalarında faydacı rasyonalist hesaplamalar ve kimlik politikaları çok daha etkilidir.¹⁵⁸

Üye ülkelerin tercihleri rasyonel yaklaşımlarla açıklanabilir. Rasyonel açıdan, üye ülkeler ticaret ortaklarını artırmakta, diğer ülkelerin pazarlarından yararlanabilmektedir. Böylece daha fazla yabancı yatırımcıyı doğrudan ülkelerine çekebilmekte ve AB'nin karar alma mekanizmalarının bir parçası olarak kendi çıkarlarını yerine getirebilme potansiyellerini artırmaktadırlar.¹⁵⁹ Bu tezde de rasyonel açıdan değerlendirilecek olan BH'nin AB'ye katılım sürecinde de analiz edileceği üzere rasyonel bağlamda, üye ülkelerin çıkarları AB genişleme politikalarının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Almanya, kendi komşusu olan Polonya'yı ticari alışverişini artıracak bir unsur olarak görmüş ve bundan dolayı Polonya'nın AB üyeliğini desteklemiştir. Bunun gibi diğer üye ülkelerde kendi sınırları yakınındaki ülkelerin AB üyeliğini desteklerler.¹⁶⁰

Başvuran ülkenin üyelik umutları, kendi arzusunu destekleyen güçlü bir üye ülke ittifakına dayanıyorsa özellikle de Almanya gibi ülkelerle ittifakı kapsıyorsa daha da güçlenir.¹⁶¹ Temel bir AB ülkesi tarafından sağlanan destek, aday ülkeye AB üyeliği arayışında kararlı bir avantaj sağlamaktadır. Fransa, Yunanistan'ın AB üyeliğine görece yumuşak geçiş sürecinde kritik bir rol oynamıştı. Benzer şekilde, Avrupa'daki önde gelen ülkelerden olan Almanya, 1990'lı yıllar boyunca doğu genişleme sürecinde hayati bir rol üstlenmiştir. Burada önemi olan, üyeliğin bir "çekirdek ülke" ya da bir dizi ülke

¹⁵⁷ Erhan İçener, David Phinnemore, Dimitris Papadimitriou, "Continuity and Change in the European Union's Approach to Enlargement: Turkey and Central and Eastern Europe Compared", *Southeast European and Black Sea Studies* Vol. 10, No. 2, June 2010, 207–223, (s.211).

¹⁵⁸ Sjursen, "Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy", s.500.

¹⁵⁹ Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier, "Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research", *Journal of European Public Policy* 9:4 August 2002: 500–528.(s.519)<http://www.eup.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Enlargement/Theorizing.pdf>

¹⁶⁰ Müftüler Baç, Meltem ve Lauren McLaren, "Enlargement Preferences and Policy-Making in the EU: Impacts on Turkey", *European Integration*, Cilt 25, 2003.ss17-30 (s.21-22)

¹⁶¹ İçener, a.g.e.,s.213.

tarafından sahiplenilmesidir.¹⁶² Fransa ve Almanya'nın AB içindeki belirleyici rolü diğer üye ülkelere nazaran daha fazladır. Örneğin; İngiltere ve İspanya, Türkiye'nin üyeliği noktasında destek vermelerine rağmen, AB içinde Fransa ve Almanya'nın sahip olduğu siyasi ve ekonomik nüfuza sahip değildiler.¹⁶³ BH'nin AB adaylık sürecine ilişkinde Fransa AB Bakanı Nathalie Loiseau, "Sofya'da 17 Mayıs'ta düzenlenecek zirvede, Hırvatistan'ın tüm komşularının AB'ye katılımlarını destekleyeceklerini belirtmesi Hırvatistan'ın komşusu olan BH için önemli bir gelişmedir. Hırvatistan Dışişleri Bakanı Buric ise özellikle BH'nin AB üyeliğini desteklediğini ve BH'de gerçekleşecek siyasi ve ekonomik reformların, ülkede yaşayan Hırvatlara eşitlik sağlayacağını söylemiştir.¹⁶⁴ Dolayısıyla BH'in üyeliğine de destek vermesi beklenen üye ülkelerin varlığı bir gerçektir.

Genişlemeden beklenen maliyetler ve faydalara göre üye ülkelerin genişleme tercihleri değişmektedir. Üye devletler muhtemel anlaşmaların maliyetlerini ve faydalarını karşılaştırmaktadır. Net maliyetler üretenleri reddetmekte ve faydalarını en üst düzeye çıkararak elde etmeye çalışmaktadırlar. Ancak genişlemeden net kayıp bekleyen üye ülkeler, pazarlık kayıplarının kazananlar tarafından yapılan yan ödemelerle kendilerine tam olarak karşılanması durumunda genişlemeyi kabul etmektedirler. Üye ülkeler diğer ülkeleri kabul ederken onlara bazı imtiyazlar tanımaktadırlar. Bu imtiyazlar üye ülkelerin genişlemeden elde ettikleri kazançları aşmamaktadır.¹⁶⁵

MDA ülkeleriyle olan işbirliği, potansiyel kazançlıların bu ülkelerle ekonomik ilişkilerini yoğunlaştırabilmesini sağlamakta ve potansiyel kaybedenlerin bütçe rekabeti maliyetlerinden daha az zarar görerek, AB'nin özellikle rekabete karşı hassas sektörleri (tekstil, tarım gibi) koruyabilmesini sağlamaktadır. Üye devlet politikası, başvuran devletin Avrupalı olup olmadığı, birleşmenin uyum projesine dâhil olup olmadığı,

¹⁶² Ziya Öniş, "Diverse but Converging Paths to EU Membership: Poland and Turkey in Comparative Perspective", *Second Pan-European Conference Standing Group on EU Politics Bologna*, 24-26 June 2004, s.27. <http://www.jhubc.it/ecpr-bologna/docs/125.pdf>

¹⁶³ Öner, Selcen "Üye Ülkelerin AB Genişleme Politikasındaki Rolü: Doğuya Genişlemesi ve Türkiye'nin Katılım Süreci", *Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi (AnalizTürkiye)*, Cilt II, Sayı 8, Ekim 2013,s.63-71.

¹⁶⁴ Fransa'dan Balkanlar Hamlesine Destek, 06.04.2018<http://www.karar.com/dunya-haberleri/fransadan-balkanlar-hamlesine-destek-811067> (21.04.2018)

¹⁶⁵ Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier,s.512-513.

AB'nin liberal-demokratik siyasi değer temellerine veya paylaşımlarına bağlı olup olmadığı ile ilgilidir.¹⁶⁶

Üye devlet açısından genişleme tercihi büyük oranda coğrafi konumuna göre belirlenmektedir. Coğrafi yakınlık sayesinde ölkeler arasındaki ulaşım ve iletişim maliyetleri azalmakta ve böylece ekonomik kazanımlar artmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa'daki genişlemede bu bölgeye yakın AB üyesi devletler, ekonomik alışverişten uzaktaki ölkelerden daha fazla kazanç elde etmiştir.¹⁶⁷

Üye devletlerin bazıları genişlemede frenleyiciyken bazıları ise genişlemenin sürücöleri konumundadır. Yunanistan ve İtalya dışında Orta ve Doğu Avrupa'ya komşu ölkeler genişlemenin sürücöleri; İngiltere haricinde daha uzak ölkeler ise fren görevlileridir. AB'nin merkez bölge ölkeleri sınırlı bir genişleme tercih ederken, Finlandiya ve kuzey ölkeleri hariç olmak üzere kuzey ölkeleri daha kapsayıcı bir genişlemeyi tercih etmektedirler.¹⁶⁸

Başvuran ve üye devlet açısından bazı ayrımlar söz konusudur. Birincisi, başvuru sahibi bir devlet için, bölgesel bir örgüte ve özellikle AB'ye katılma kararı siyasi açıdan büyük bir yönlendirme oluştururken, üye ölkeler için mevcut bir örgütlenmeyi genişletme kararı daha çok politika sürekliliği meselesidir. İkincisi, üye devletlerin kendi toplum örgütlerinin kurucu değerlerini ve normlarını paylaştığı ve belli bir süre örgüt içinde sosyalleşmeye maruz kaldığı varsayılabılır.¹⁶⁹

Üye ölkelerin AB politikalarını yönlendirmesi AB'nin tek bir ses olarak devam etmesini ve politikalarını hızlı bir şekilde uygulamaya geçirmesini zorlaştırmaktadır. AB'nin tam anlamıyla siyasi bir entegrasyon olmasının önündeki engelde bünyesindeki ulus-devletlerin egemenliklerinden bütünüyle vazgeçmemeleri ve çıkarlarına uymayan konularda kendi başlarına hareket etmeleridir. AB içerisindeki başat aktörlerin daha fazla söz sahibi olması ekonomik yönden güçlü olan diğer ölkeleri rahatsız etmektedir. Ancak tam anlamıyla gelişmemiş olan ölkeler, Birliğe olan bağımlılıklarının daha fazla olmasından dolayı sessiz kalmaktadırlar. Bu nedenle üye olmak isteyen ölkelerin AB

¹⁶⁶ a.g.e.,s514.

¹⁶⁷ a.yer.

¹⁶⁸ a.yer.

¹⁶⁹ a.yer.

içerisinde bir desteğe sahip olması Birliğe katılımı kolaylaştırmaktadır. Balkan ülkeleri ise AB'ye dâhil olma sürecinde en büyük desteği Almanya'dan almaktadır. Almanya Şansölyesi Merkel'in 2014 yılında Hırvatistan'ın Dubrovnik şehrinde düzenlenen Balkan zirvesinde, Balkanları, AB'ye dâhil olma sürecinde destekleyeceklerini belirtmesi de bunun açık bir şekilde göstergesidir.¹⁷⁰ BH'nin AB'ye dâhil olma yolunda da en büyük desteği veren Almanya Şansölyesi Merkel, yine aynı zirvede 'siyasette yeni bir dinamizmin Bosna'ya iyi geleceğini ve Bosnalıların ülkenin geleceğinin AB'de olduğuna inanması gerektiğini' ifade etmiştir.¹⁷¹ Bu süreçten sonra AB'ye tam üyelik başvurusu 20 Eylül 2016 tarihinde kabul edilmiştir. Bu bağlamda AB'nin genişlemeye devam ederken genişleme politikasının anlatılması ve genişlemeye hangi koşullar çerçevesinde devam edildiğinin analiz edilmesi önemlidir.

2.1.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME POLİTİKASI

AB'nin genişlemesi hem birliğin kendisi için hem de Avrupa'nın uluslararası ilişkileri için kilit bir siyasi süreçtir. AB için genişleme, her zaman önemli bir nokta olmuş, Soğuk Savaş sonrası dönemden bu yana ise AB gündeminde kalıcı ve sürekli bir madde haline gelerek önemi artmıştır.

Zaman içinde "birden çok vitesli Avrupa", "iç içe oluşturulmuş daireler" gibi farklı biçimlerde tanımlanan AB'nin genişleme politikası, hem uluslararası sistemde hem de AB içerisinde yaşananların etkisiyle farklı unsurlar göz önüne alınarak gerçekleşmektedir.¹⁷² Her yeni katılım, Birliğin coğrafyasını ve yönünü de değiştirmekte ve pazar alanlarının artmasına imkân tanımaktadır. Tüm bu gelişmeler de AB'nin hem uluslararası arenada siyasi olarak daha etkin olmasını sağlamakta hem de dünyadaki farklı bölgelerle temasını ilerleterek ticaret ortaklığını artırmaktadır.

AB için genişleme politikası, aday ülkeleri dönüştürücü bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu dönüştürücü etkinin varlığının kabul edilmesi de AB genişlemesinin ne yönde devam etmesi gerektiği sorularını gündeme getirmektedir. İngiltere, ortak pazar işleviyle devam etmesi ve bu yönde genişlemesi gerektiği yönünde fikir sunarken, Fransa ve Almanya, ortak değer ve kimlik üzerinden politika üretilerek genişlemenin

¹⁷⁰ Deutsche Welle Türkçe,16.07.2014 <http://www.dw.com/tr/merkelden-balkanlara-hem-destek-hem-uyar%C4%B1/a-17789235>. (07.06.2017).

¹⁷¹ a.yer.

¹⁷² Akşemsettinoglu, a.g.e., s.1-18.

gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedir. Amaçlar doğrultusunda yaşanan bu fikir çatışmaları da AB'nin genişlemesinde sorunlara neden olmaktadır.¹⁷³ İngiltere'nin Brexit kararı almasında da, Euro bölgesine dâhil olmaması, serbest dolaşım konusundaki çekinceleri gibi faktörler etkili olmuştur.

AB, kurulduğu günden itibaren genişleme sürecini devam ettirirken, "genişleme yorgunluğu" Avrupa'da ciddi bir konu haline gelmiştir. Uzmanlar, Hırvatistan'ın yakın tarihli üyeliği ve AB'nin diğer Batı Balkan ülkelerine üyelik taahhüdüne rağmen, birçok Avrupalı liderin ve AB vatandaşının AB'nin genişlemesi konusunda temkinli davrandıklarını ileri sürüyorlar. AB yetkilileri, genişlemeye devam ederken, Birliğin entegrasyon kapasitesinin hesaba katılması gerektiğini, zaman geçtikçe daha fazla vurgulamaktadır. Bu anlamda da, katılacak ülkeler, AB üyeliğinin yükümlülüklerini üstlenmeli, AB kurumlarının etkin bir şekilde işlev görmesini sağlamalı ve AB finansman düzenlemelerinin sürdürülmesini tehlikeye atmamalıdır.¹⁷⁴

Her yapılanmada olduğu gibi AB'nin ve üyelerinin fayda maliyet analizleri vardır. Rasyonel fayda-maliyet analizine göre, uluslararası kuruluşlar, yeni katılan üyelere kuruluşa hiç olmazsa maliyetleri kadar fayda getirmelerini beklerler. Beklenen faydayı sağlamamaları durumunda da genişleyemeyecekleri belirtirler. Bu genel yargıya rağmen, AB'de genişleme kararının alınmasında yapılan maddi boyutta analizlerin tek başına yeterli açıklamayı sağlamayacağını belirten dominant bir kesim olmuştur. Çünkü maddi boyutların yanı sıra ülkeleri yakından ilgilendiren güvenlik, prestij, duygusal boyutlar gibi ölçülmesi kolay olmayan yönler de mevcuttur.¹⁷⁵

AB, genişlemeyi kıtanın barışçıl yollardan entegrasyonunu ilerletmek için tarihi bir fırsat olarak görmektedir. Analistler, dikkatle yönetilen genişleme sürecinin AB'nin en güçlü politika araçlarından biri olduğunu, İspanya ile Orta ve Doğu Avrupa'daki eski komünist devletlerin çoğunun istikrarlı demokrasiler ve serbest piyasa ekonomileri haline gelmesine yardımcı olduğunu belirtmektedir. AB yetkilileri, genişleme kapısının AB üyeliği için gerekli olan siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirebilen Türkiye ve

¹⁷³ Helene Sjørnsen, Enlargement in Perspective :The EU's Quest for Identity, *ARENA Working Paper* No. 5,2008. http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2008/wp08_05.pdf

¹⁷⁴ Archcik, a.g.e.,s.14.

¹⁷⁵ Cengiz Dinç, "Avrupa Birliği'nin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler", *Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2011, 6(2), s.204. (201-233)

Batı Balkanlar'ın da bulunduğu herhangi bir Avrupa ülkesine açık kalacağını ifade etmektedir.¹⁷⁶

AB, genişleme tercihini oluştururken belli kriterleri göz önünde bulundurmaktadır. Bu kriterleri, 1993 Kopenhag Zirvesi ve 1995 Madrid Zirvesine baktığımızda görebiliyoruz. Kopenhag Zirvesi'nde üç başlık altında toplanan ekonomik, siyasi ve Topluluk müktesebatına uyum şeklinde belirlenen ve 'Kopenhag Kriterleri' olarak bilinen bu ölçütler, aday ülkelerin AB'ye üye olmak için yerine getirmeleri gereken koşulları ortaya koymuştur.¹⁷⁷ 1995 Madrid Zirvesinde de bu koşullar genişletilerek, Topluluk müktesebatına uyum kriterinin ancak idari yapının yeniden şekillendirilmesine ve istikrarlı ekonomik ve parasal ortamın oluşturulmasına bağlı olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁸ Genişletilen bu üyelik kriterlerine bakıldığında AB'nin genişleme tercihlerini ne yönde oluşturduğu görülmektedir. Bunlar; coğrafi, siyasi, güvenlik gibi konuları kapsamaktadır.

2.1.1.Coğrafi Koşul

AB'nin coğrafi koşulu, Avrupalı ülke olma statüsünü tamamlama yönünde olup, başvuruda bulunan ülkenin Avrupa kıtasında toprağının olmasını belirtmektedir. Avrupa'nın güneyinde Akdeniz, kuzeyinde Kuzey Denizi ve Norveç Denizi, kuzeydoğusunda Barents Denizi, batısında ise Atlas Okyanusu yer almaktadır. Avrupa'nın kuzey, güney ve batı sınırı denizlerle belirlendiği için nettir. Ancak Avrupa'nın doğu ve güneydoğu sınırı Asya kıtası ile komşu olduğundan net değildir.¹⁷⁹ Nitekim AB, doğu genişlemesinde net olmayan sınırların avantajıyla burada yer alan ülkeleri Avrupa sınırlarına katmış ve kendi politikası doğrultusunda coğrafi sınırlarını belirlemiştir. Araştırmacılara göre Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Balkanlarda Avrupa sınırları dahilinde yer aldığı için AB'nin coğrafi koşulunu yerine getirmektedir.

Coğrafi koşul, bu çalışmanın teorik temelini oluşturan LH yaklaşımının jeopolitik çıkarları öne çıkaran görüşünü de yansıtmaktadır. Coğrafi konumun devletlerin stratejisini belirlemedeki rolü hem güvenlik hem siyasi koşulların

¹⁷⁶ Archick, a.g.e., s.1.

¹⁷⁷ Haydar Çakmak, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*, 4.baskı, Ankara: Barış Kitap,2014,s.99

¹⁷⁸ Murat Kavalalı, "Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile ilişkileri", *AB ile ilişkiler Genel Müdürlüğü*, Ekim 2005, s.17.

¹⁷⁹ Çakmak, a.g.e., s.2.

sağlanmasındaki ilk adımdır. Jeopolitik teorilerde coğrafi konumu ön plana çıkarmaktadır. Ancak bu teoriler coğrafi konumu, devletlerin doğal ve beşeri unsurları kullanarak yayılması için bir araç görmektedir. Oysaki LH coğrafi konumu güvenlik ve egemenlik boyutu üzerinden ele alarak bütünleşmeyi savunmaktadır. AB genişleme politikası da ülkelerin birbirine entegre olarak barışın devamını ve devletlerin kendi egemenliklerinden tamamen vazgeçmeden karşılıklı işbirliğini sağlama yönündedir.

AB bölgesel bir güç olmayı ve sınırlarını oluşabilecek her türlü tehditten koruyarak güvenliğini sağlamayı istemektedir. Bu nedenle AB'nin sınırlarına çok yakın olan Balkan ülkelerini er ya da geç AB'ye dâhil edeceği öngörülmektedir. Başka bir görüşe göre ise Avrupa, bu sınırlarını kültürel ve politik kriterlere göre belirlemek istemektedir.¹⁸⁰ Avrupa'nın kimliğiyle, Birliğin neyi temsil ettiği ve Avrupa'nın nerede sona ereceği ile ilgili bu görüşler AB'nin genişlemesi konusunda endişeye neden olmaktadır. Birliğin bu konularla mücadelesinde, Türkiye'nin pek çok Avrupalı tarafından büyük ölçüde farklı olduğu ve Avrupa ile uyumlu olmadığı bir İslam kültürüyle kabul edilmesi örneği gösterilmektedir. Benzer şekilde, AB'deki bazı ülkeler, AB'nin Ukrayna'yı veya güney Kafkasya'daki ülkeleri Avrupa'nın bir parçası olarak mı yoksa coğrafyalarının, tarihlerinin ve kültürlerinin farklı olup olmadıklarına göre mi değerlendireceğini sorgulamaktadırlar.¹⁸¹ AB genişlemesi hem coğrafi hem kimlik çalışmaları üzerinden ilerlemektedir. Ancak bu çalışmada AB genişlemesinde ki coğrafya koşulu BH'nin Avrupa coğrafyası içinde olması ve BH'de yaşanabilecek çatışma olasılığının en aza indirgenerek AB sınırlarının güvenliğinin sağlanması yönünden ele alınacaktır. Kimlik üzerinden ele alınacak bir genişleme, başka bir tez çalışmasının konusu olabilir.

2.1.2.Siyasi Koşul

AB'nin siyasi koşulu, AB Kurucu Antlaşmasınının 49.Maddesi'nde belirtilmiş olup, özgürlük, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, azınlıkların korunması, hukuk devleti olma gibi koşulları içermektedir. Siyasi koşul, katılma müzakerelerinin ön kistasını oluşturmaktadır.

¹⁸⁰ Çakmak, a.g.e., s.2.

¹⁸¹ Archcik,a.g.e.,s.15.

Siyasi koşullar, AB'ye katılacak ülkelerin daha demokratik bir yapıya kavuşmasında önemlidir. AB genişleme politikasının olmazsa olmazı olan bu koşulda ülkelerin AB standartlarına ulaşmasının sağlanması ve ülkede yapılacak reformlarla katılacak ülkenin sorunlarının çözümü amaçlanmaktadır.

AB, demokratik ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu bir yapı olması demokratik olmayan ülkeleri cezbetmekte ve üye ülkelerdeki demokratik hükümetlerin içeriden yıkılmasına karşı durabilmeye imkan sağlayarak üye devletler arasında barışın korunması mümkün olmaktadır.¹⁸² Genişlemenin siyasi ayağında ele alınan demokratikleşmeyle de daha zayıf demokrasilerin ve ekonomilerin AB bünyesine katılma sürecinde demokratik düzenin hem cezbedici hem iyileştirici rolü kullanılarak barış alanının genişletilmesi söz konusudur. AB'nin Balkanları içine alarak genişlemesinde de burada bulunan ülkelerin refah seviyelerinin artırılması, demokratik ve hukuk devleti olma şartlarını ileri seviyede yerine getirerek bütünleşmesi esastır.

2.1.3.Güvenlik Koşulu

Avrupa için güvenlik, Avrupa entegrasyon süreci kadar eskiye dayanmaktadır. Bu doğrultuda ilk ciddi girişim de 'Avrupa Savunma Topluluğu' önerisi olup, Fransa'nın reddetmesi sonucunda hayata geçirilememiştir. Avrupa Savunma Topluluğu önerisinin başarısız olmasından sonra Soğuk Savaş döneminde Avrupa'nın güvenliği ABD'ye bırakılmış, NATO bu süreçte Avrupa'nın güvenliğinden sorumlu tek örgüt olmuştur. Soğuk Savaş sona erdiğinde ise Avrupa, etnik çatışmalar, organize suçlar, çevre sorunları, nükleer silahların yayılması gibi pek çok yeni güvenlik riskleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu güvenlik risklerine karşı önlem almak için de AB, Maastricht Antlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını (ODGP) oluşturmuştur. ODGP ile AB bir savunma aktörü olmasa da gelecekte olabilecek ortak savunma kurumsallaşmasına imkan sağlamıştır.¹⁸³

AB'nin üye alımında güvenliği ön plana almasında, Balkanlarda yaşanan sorunların varlığı temel nokta olmuştur. Milliyetçilik akımının 20. yy da Balkanlar da

¹⁸² Bruce Russett, "Liberalizm", Uluslararası İlişkiler Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, , çev. Özge Keleşçi,1.baskı, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Mart 2016,s.122.

¹⁸³ Haydar Efe, "AB'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Çabaları", *Bolu: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:2,Güz 2007,s.25.

ön plana çıkması nedeniyle bu bölgede bağımsızlık hareketleri hız kazanmıştır. Yugoslavya'da yaşanan sorunlar, AB'nin kendi coğrafyasında bir tehdit oluşturduğundan, Yugoslavya'da güvenlik ve istikrarın sağlanması daha da önemli hale gelmiştir.¹⁸⁴ AB'nin genişleme politikasının güvenlik boyutu da, “ortak bir güvenlik sisteminde büyük uluslar ile küçük uluslar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi gerektiğini” belirten Edward Hallett Carr'ın ifadelerinde hayat bulmaktadır.¹⁸⁵ Amerikalı yazar Walter Lippmann da bu konuda büyük ve küçük ulusların güvenlik için gerekli işbirliğini İyi komşuluk politikası üzerinden gerçekleştirdiğini büyük devlet ile küçük devletin barış ve savaş zamanında birlikte hareket ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte savaş zamanında küçük devlet, kendisinin sağlayamayacağı güvenliği büyük devletin desteğiyle sağlamaktadır. Buna karşılıklı küçük devlet, büyük devletin ihtiyaç duyduğu stratejik kolaylıkları sağlayarak, büyük komşusunu içeri sızmalara, gizli dolaplara ve casusluğa karşı korumak için kendi sahip olduğu güç unsurlarını kullanmaktadır.¹⁸⁶

AB'nin Soğuk Savaş sonrasında güvenlik algılaması değişmiş, Avrupa'nın sınırlarının korunmasına dayalı savunma anlayışı yerine sınırların ötesindeki çıkarların korunmasına dayalı güvenlik anlayışını benimsemiştir. Bu kapsamda da Batı Balkanlar, Afrika, Güney Kafkasya ve Orta Doğu gibi dünyanın farklı bölgelerinde bir dış ve güvenlik politikası aktörü olma yolunda ilerlemektedir.¹⁸⁷

Bugün 28 üye devletten oluşan AB için, ortak güvenlik stratejisinin başarısı, işbirliğinin artırılmasına bağlı görülmektedir.¹⁸⁸ Çeşitlilik içinde birliği savunan, ortak değerler kapsamında Avrupa halkları arasında işbirliğini artırmayı amaçlayan AB, Avrupalı vatandaşların güvenlik ve refahını sağlamaya çalışmaktadır. AB, genişlemeye yönelik politikalarının oluşturulmasında ve yürütülmesinde AB kurumları önemli rol oynamaktadır. Ayrıca BH'nin AB'ne tam üyelik sürecinin gelişiminde de bu kurumların

¹⁸⁴ Başak Kale, “Avrupa Birliği'nin Balkan Politikası: Çelişkiler İçinde Bir Yanılsama”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara: ASAM Yayınları, 2001, s.299.

¹⁸⁵ Edward Hallett Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev. Osman Akınhay, 6.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.75.

¹⁸⁶ A.g.e., s.77-78.

¹⁸⁷ Efe, a.g.e., s.26.

¹⁸⁸ Sibel Karabel, “Avrupa Birliği'nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi”, İstanbul: Bilgesam Analiz, No:1308, Mart 2016, s.8.

gerek politikaları gerek karar vericilerinin söylemleri boyutunda sürece etkisi önemlidir. Bu nedenle son olarak genişlemede etkili olan bu kurumlara değinilecektir.

2.2.AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEMESİNDE KURUMLARIN ROLÜ

AB'nin kurumsal yapısı AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu (AP), AB Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), Sayıştay, Avrupa Merkez Bankası, Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi ve Avrupa Yatırım Bankası'ndan oluşmaktadır. Bu kurumların AB genişleme politikasının oluşturulmasında ve yürütülmesinde etkisi yadsınamaz olup bu başlık altında AB resmi sitesinde genişleme başlığı altında yer verilen¹⁸⁹ AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu (AP), Avrupa Komisyonu, Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi ve Avrupa Yatırım Bankası anlatılacaktır. Genişleme sürecinde üye olmak isteyen ülkenin başvurusunu AP'nin onayına sunulması, Komisyonun görüşünün alınması ve daha sonrasında da oybirliği ile karar verecek Konseye iletmesi bu kurumların genişlemedeki rolünü göstermektedir. Ekonomik ve Sosyal Komite AP'ye, Komisyona, Konseye üye ülke hakkında görüş bildiren bir danışma organı olduğundan, Bölgeler Komitesi, yerel ve bölgesel hükümetleri doğrudan ilgilendiren konularda Komisyon, Konsey ve AP'nin isteğiyle görüş bildirdiğinden genişlemede etkili olmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası ise ekonomik ve sosyal uyumun gelişmesine yardımcı olmada görevli olması hasebiyle genişlemenin sürdürülmesiyle ilişkili bir kurumdur.

2.2.1. Avrupa Parlamentosu

AP, AB düzeyinde siyasi tartışma ve karar alma için önemli bir forumdur. AP üyeleri, tüm üye devletlerdeki seçmenler tarafından doğrudan seçilmektedir. Böylece AB yasaları konusunda insanların çıkarları temsil edilmekte ve seçmen diğer AB kurumlarının demokratik bir şekilde çalıştığından emin olmaktadır. Parlamento 751 milletvekilinden meydana gelmekte ve parlamento seçimleri beş yılda bir yapılmaktadır.¹⁹⁰

AP'nin, AB Bakanlar Konseyi ile birlikte hareket ederek yasama işlemini kullanma, AB'nin diğer kurumları üzerinde-özellikle Komisyon- denetim yapma,

¹⁸⁹ Bkz. European Union, https://europa.eu/european-union/topics/enlargement_en (22.04.2018).

¹⁹⁰ European Parliament, <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/> (22.04.2018).

Komiser adaylarını onaylama veya reddetme, tüm Komisyon için gensoru verme gibi görevleri bulunmaktadır.¹⁹¹ Komisyonun kendisine sunduğu yıllık genel raporu açık oturumda tartışan AP,¹⁹² sürecin sonundaki onay hakkının ortaya çıkardığı hukuki güç sayesinde tüm genişleme süreçlerinde resmi olmayan şekilde etkili olmaya başlamıştır. Genişleme AP içerisinde, daha fazla üye, daha fazla dil, ayrıca üye sayısının mevcut üyeler ve yeni üyeler arasında yeniden dağılımı, küçük devletlerin, nüfuslarının ötesinde temsili gibi konularda tartışma ortamının yaşanmasına sebep olmasına rağmen AP, her zaman genişlemenin güçlü bir destekçisi olmuştur.¹⁹³ Genişleme ile ilgili konular AP'nin Dış ilişkiler Komitesi tarafından yürütülmektedir. Komite gelişmeleri takip ederek gereken durumlarda AP'nin müdahalesini mümkün kılmaktadır.¹⁹⁴

2.2.2. Avrupa Birliği Konseyi

AB Konseyi¹⁹⁵, AB'nin genel politik yönünü ve önceliklerini tanımlamaktadır. AB'nin yasama kurumlarından biri olmayan AB Konseyi'nin üyeleri ise 28 AB üye ülkesinin devlet veya hükümet başkanları, AB Konseyi Başkanı ve Avrupa Komisyonu Başkanı'dır. AB Konseyi çoğunlukla kararlarını oy birliği ile almasına rağmen AB anlaşmalarında belirtilen bazı özel durumlarda, oybirliği veya nitelikli çoğunlukla da karar verebilmektedir.¹⁹⁶ Bu oylamalara, AB Konseyi Başkanı ve Komisyon Başkanı katılmamaktadır.

AB'nin stratejik çıkarlarını ve amaçlarını ortaya koymakta, Bakanlar Konseyi (BK) ile birlikte ortak güvenlik ve dış politikayı belirlemektedir. Avrupa komisyonu başkan ve üyelerinin belirlenmesinde etkili olan AB Konseyi, ayrıca Komisyon Başkanı ile konsensüs sağlayarak AB Yüksek Temsilcisini tayin edebilmektedir.¹⁹⁷ AB

¹⁹¹ Zeynep Yücel, *Değişen Uluslararası Konjonktürde Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasını Etkileyen Yerel, Bölgesel ve Uluslararası Faktörlerin Analizi ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2007, s.70.

¹⁹² Charter of Fundamental Rights of the European Union, madde 233 https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/eu_citizenship/consolidated-treaties_en.pdf (22.04.2018).

¹⁹³ Seven Erdoğan, *Avrupa Birliği Genişlemesi ve Ulus-üstü Avrupa Birliği Kurumları: Yeni Kurumsal Bir Değerlendirme*, (Doktora tezi), Ankara Üniversitesi, 2015, s.187-188.

¹⁹⁴ a.g.e.s.188.

¹⁹⁵ AB Konseyi ile Avrupa Konseyini karıştırmamak gerekir. Zirve olarak adlandırılan Avrupa Konseyi, AB Hükümet Başkanları ile Komisyon Başkanının katılımından oluşmakta olup 1986 Avrupa Tek Senedi ve 1992 Maastricht Antlaşmalarıyla resmi AB organı niteliği kazanmıştır. Avrupa Birliği Konseyi ise, her üye devletin hükümet üyelerinden birinin katılımından oluşmaktadır.

¹⁹⁶ European Council, <http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/> (22.04.2018)

¹⁹⁷ Reçber, a.g.e., s.152.

Konseyinin bu görevleri AB'nin genişlemesinde bu kurumun etkisini ortaya koymaktadır. Şöyle ki AB aday ülkesinin müzakere sürecinde etkili olan AB Komisyonuna bağlı Yüksek Temsilciliğin, belirlenmesinde Konseyin rol alması, Konseyin görüşlerinin önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca güvenlik ve dış politika konusunda AB'nin genel yönlendirmeleri belirleyerek, bu konudaki kararları kabul etmede görevli olması da AB'nin bir dış politika aracı olan genişleme perspektifinde ki tesirini göstermektedir. AB son genişleme süreçlerine Balkan ülkeleri ile devam etmekte olup AB Konseyi Balkanların AB'ye katılımını da destekler nitelikte görüş bildirmektedir. AB Konseyi Başkanı Donald Tusk tarafından Mart 2017'de yapılan açıklamada Konseyin, Batı Balkanların Avrupa perspektifine olan açık desteğini belirtmiş ve bölge ülkelerinin kaydettiği ilerlemeyi memnuniyetle karşıladığını söylemiştir. Ayrıca, AB'nin Batı Balkanlar da AB yönelimli reformları ve projeleri yürütmede kararlı olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁸

2.2.3. Avrupa Komisyonu

Yasama sürecini başlatan, ayrıca Birliğin yürütme organı olarak AB müktesebatını, bütçeyi ve programları uygulamaktan ve idari denetimden sorumlu olan Avrupa Komisyonu, her bir üye devletten bir kişinin yer aldığı 28 üyeden oluşmaktadır. Üye devleti temsil eden kişinin komiser olarak adlandırıldığı bu kurumda her komiser bir veya daha fazla AB politikasının yürütülmesinden sorumludur. Bununla birlikte Komisyonda komiserliklere bağlı olarak çalışan Genel Müdürlükler bulunmaktadır.¹⁹⁹ Bu müdürlüklerden biri olan Komşuluk ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü (DG NEAR) de AB'nin genişleme süreci açısından önemlidir.

DG NEAR misyonu, AB'nin komşuluk ve genişleme politikalarını koordine etmektedir. Avrupa'nın doğu ve güney komşularındaki yardım eylemlerini uygulayan DG NEAR, reform ve demokratik konsolidasyonu desteklemekte ve Avrupa'daki refah, istikrar ve güvenliği güçlendirmektedir. Bu bölgedeki AB değerlerini, politikalarını ve çıkarlarını teşvik ederek, komşu ülkelerle AB'nin özel ilişkilerini geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Genişleme alanında, AB'ye katılma perspektifine sahip ülkelerin AB Antlaşması ve Avrupa Konseyi tarafından belirlenen kriterleri yerine getirmesi için

¹⁹⁸ European Commission, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf(22.04.2018)

¹⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, <https://www.ab.gov.tr/45629.html> (23.04.2018)

desteklemekte ve AB'ye yönelik ilerlemelerini yakından izlemektedir. Batı Balkanlar'la ilgili olarak da, Genel Müdürlük, AB'nin Avrupa Konseyi tarafından belirlenen istikrar ve ortaklık politikasını geliştirmekte ve uygulamaktadır.²⁰⁰ AB Komisyonu Başkanı Jean Claude Juncker, 2017 yılında bir konuşmasında, Batı Balkan ülkelerinin Avrupa geleceğini yeniden doğruladı ve “*Komşularımızla daha fazla istikrar istiyorsak, Batı Balkanlar için güvenilir bir genişleme perspektifini de korumalıyız. Bu Komisyonun ve bu Parlatentonun görev süresi boyunca daha fazla genişleme olmayacağı açıktır. Bundan sonra AB, 27'den daha büyük olacaktır. Katılım adayları, müzakerelerde hukukun üstünlüğü, adalet ve temel hakları en üst düzeyde vermelidir.*”²⁰¹ demiştir.

Avrupa Komisyonu'nun bir devletin üyelik başvurusu konusunda Konseyin talebi doğrultusunda Konseye görüş bildirme yetkisi bulunmaktadır. Bu yetki AB Antlaşması'nın 49. Maddesi'ne dayanmaktadır.²⁰² Bu anlaşmaya göre; “...başvuruda bulunan devlet, başvurusunu, Komisyon'a danıştıktan ve üye tam sayısının çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlatentosu'nun onayını aldıktan sonra oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey'e yapar...”²⁰³ Bu madde de belirtilen hüküm doğrultusunda görülmektedir ki genişleme de Komisyonun etkisi kaçınılmaz olmakla birlikte, bu hükmün işleme sokulması Konseye bağlıdır.

2.2.4. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite

Avrupa entegrasyonuna bağlı olarak, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite (European Economic and Social Committee- EESC), Avrupa'nın sosyo-mesleki çıkar gruplarının temsilcilerinin ve diğerlerinin AB meseleleri hakkındaki görüşlerini ifade etmeleri için resmi bir platform sunan danışma organıdır. Görüşlerini Konseye, Avrupa Komisyonuna ve AP'ye sunması nedeniyle Birliğin karar verme sürecinde önemli bir rolü vardır.²⁰⁴ Bu Komite üç kilit görevi yerine getirmektedir: 1-AP'ye, Konseye ve Avrupa Komisyonuna Avrupa politikaları ve mevzuatının öngördüğü noktalarda görüş bildirerek bu kurumların ekonomik, sosyal ve sivil şartlar ile daha iyi bağ kurmasını

²⁰⁰ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/about/directorate-general_en (23.04.2018).

²⁰¹ https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf (23.04.2018).

²⁰² Erdoğan, a.g.e.,s.127.

²⁰³ https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/eu_citizenship/consolidated-treaties_en.pdf#nameddest=article49 (23.04.2018).

²⁰⁴ <https://www.eesc.europa.eu/en/about>(25.04.2018).

sağlamaya yardımcı olmak. 2- Sivil toplumun daha katılımcı bir AB'nin gelişmesini teşvik etmek. 3-Üye olmayan ülkelerdeki sivil toplum kurumlarıyla da ilişkiye girerek bir danışma mekanizmasını oluşturmaktır.²⁰⁵

EESC'nin dış ilişkileri, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı uluslararası anlaşmalar sonrasında alınan görevlere veya Devlet Başkanları zirvesinde alınan kararlara cevap niteliğinde yürütülmektedir. EESC, Tarım, Kırsal Kalkınma ve Çevre (NAT),Ekonomik ve Parasal Birlik ve Ekonomik ve Sosyal Uyum (ECO),İstihdam, Sosyal İşler ve Vatandaşlık (SOC),Dış İlişkiler (REX),Tek Pazar, Üretim ve Tüketim (INT), Ulaştırma, Enerji, Altyapı ve Bilgi Toplumu (TEN) olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.²⁰⁶ Bunlardan REX bölümü AB'nin ticaret ve kalkınma politikalarını aktif olarak takip etmekte olup, temel görevi; AB üyesi olmayan ülkelerde, AB'de resmi ilişkilerinin olduğu bölgelerde ve özellikle AB'e aday ülkelerde sivil toplum örgütleriyle iletişime geçerek AB'nin dış faaliyetlerini izlemektir. Bu anlamda REX Bölümü, Afrika, Karayipler, Pasifik (ACP) ülkeleri, Latin Amerika ve Karayip ülkeleri, ABD, Kanada, Avrupa-Akdeniz ortakları, Ukrayna, Gürcistan, Moldova, Türkiye, Batı Balkanlar, Rusya, Çin, Japonya ve Kore ile birlikte çalışmaktadır.²⁰⁷

2.2.5. Bölgeler Komitesi

AB'nde yerel ve bölgesel hükümetleri temsil etmekte olup ve danışma niteliğinde bir kurumdur. Komisyon, Konsey ve AP, yerel ve bölgesel hükümetleri doğrudan ilgilendiren konularda Bölgeler Komitesinin görüş bildirmesini istemektedir. Vatandaşlık, Yönetişim, Kurumsal ve Dış İlişkiler Komisyonu da (CIVEX) Bölgeler Komitesi çalışmalarını koordine etmektedir. Düzenlenen alanları; özgürlük, güvenlik ve adalet, AB temel haklar şartı, aktif vatandaşlık, Avrupa iletişim politikası, dejenerleşme, anayasa işleri, çok düzeyli Yönetişim, yerel ve bölgesel yönetim, daha iyi yasa yapımı (idari yükün ve düzenleyici uygunluğun azaltılması dahil), bağlılık ve orantı, göç politikası, iltica ve vize, dış ilişkiler politikası, genişleme, komşuluk politikası, doğu ortaklığı, AB Akdeniz politikası, kalkınma için merkezi olmayan

²⁰⁵ <https://www.avrupa.info.tr/tr/ekonomik-ve-sosyal-komite-104> (25.04.2018).

²⁰⁶ <https://www.eesc.europa.eu/en/about> (25.04.2018).

²⁰⁷ <https://www.eesc.europa.eu/sections-other-bodies/sections-commission/external-relations-section-rex> (25.04.2018)

işbirliği, idari dış işbirliği ve kapasite geliştirme, uluslararası anlaşmalar ve müzakereler, uluslararası terörizm ve sınır kontrolleri oluşturmaktadır.²⁰⁸

2.2.6. Avrupa Yatırım Bankası

Avrupa Yatırım Bankası, Birliğin entegrasyonunu sağlayan devlet ve özel sektör projelerini finanse etmekte, istikrarlı büyümenin, ekonomik ve sosyal uyumun gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu kurumun öncelikli hedefi, AB'nin dengeli gelişimini sağlayarak, iç pazarın dengeli ve düzgün gelişimine katkıda bulunmaktadır.²⁰⁹

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN BALKANLARIN ÖNEMİ ve AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI

Avrupa kıtasının güneydoğusunda bir yarımada olup, dünya tarihinin dönüm noktalarını belirleyen Balkanlar, adını bölgedeki Balkan Dağlarından alır. Balkan kelimesi “sık ormanlarla kaplı sıradağ veya çalılıklarla kaplı engebeli arazi” anlamına gelmektedir.²¹⁰ 20. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren “Balkan” kavramı kültürel ve siyasi bir ifade olarak kullanılmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Avrupa’da yaygın bir şekilde aşağılayıcı bir anlam içeren “Balkanlaşma” olarak hafızalara yerleşmiştir. Balkanlaşma büyük ve yaşayabilir siyasi birimlerin bölünmesini tanımlamakla kalmayıp kabileciliğe, geriliğe, illiklik ve barbarlığa dönüşle aynı manalarda kullanılmıştır.²¹¹

İlk kez Avusturyalı diplomat Johann Georg von Hahn'ın²¹² ‘Güneydoğu Avrupa’ olarak adlandırdığı Balkanların batısında Adriyatik Denizi, doğusunda Karadeniz güneydoğusunda Ege Denizi, güneyinde Akdeniz bulunmaktadır. Kuzey sınırları ise Tuna’yı aşarak Transilvanya’nın kuzeydoğusunda Dinyester nehrine batıda ise kuzey Dalmaçya kıyılarını içine alacak şekilde geniş Macar düzlüklerine kadar uzanan

²⁰⁸ <http://cor.europa.eu/en/activities/commissions/Pages/cor-commissions.aspx?comm=CIVEX> (25.04.2018).

²⁰⁹ <https://www.ab.gov.tr/45638.html> (25.04.2018)

²¹⁰ Mustafa Selver, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.19.

²¹¹ Muhammet Kaçmaz, “Balkan Coğrafyası”, Türk Tarihinde Balkanlar, *Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Cilt 1, s.7. (Sayfa 11-37)

²¹² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 96.baskı, 2014, s.121.

bölgedir.²¹³ Balkanların Doğu ile Batıyı birleştiren bu konumu nedeniyle yarımada üzerindeki ticaret ve ulaşım yolları kontrol altına alınmak istenmektedir.

Balkanlar olarak nitelendirilen bölgede, Arnavutluk, BH, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Yunanistan topraklarının tümü bulunurken, bir de tüm toprakları bu alanda yer almayan ülkeler bulunmaktadır. Tüm toprakları Balkan sınırları içerisinde olmayan ülkeler Hırvatistan, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye'dir.

Balkan coğrafyası, jeopolitik açıdan önem arz etmektedir. Bölge, Mackinder'in 'kara hâkimiyet' ve Ratzel'in "kenar kuşak" teorisinde Dünya egemenliği açısından birinci derecede önemli kara parçaları arasında gösterilmektedir.²¹⁴ Bu yüzden başat güç olmak isteyen ülkelerin ilgi odağıdır. Balkanların jeopolitik önemini artıran unsurlar, eski kara kütlelerinin birleşme noktasında olması, Doğu ve Batı'nın karşılaşma bölgesinde olması ve bunun yanı sıra, dünya ticaretinin de tam geçiş noktasında bulunmasıdır. Uzakdoğu ve Avrupa Ülkeleri'nin mallarının geçiş noktası olan bu coğrafya, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının da birleşme noktasıdır.²¹⁵ Bu nedenlerden ötürü Balkanlar, küresel ve bölgesel güç olmak için stratejik bir gereklilik olmakla birlikte Avrupa'nın güvenliği için de önemli bir coğrafyadır.

Balkanlar birçok etnik grubun, farklı dile, dine sahip insanların bir arada yaşadığı heterojen bir bölgedir. Bu heterojen yapı bölgenin sürekli hareketli olmasına ve iç çekişmelere neden olmaktadır. İçerde yaşanan karmaşıklıkta dışarıdan gelecek tehditlere karşı daha hassas olunmasına yol açmaktadır. Ayrıca bölgede meydana gelebilecek güç boşluğu ihtimali de etnik grupların kendisini güvende hissedememesinde etkili olmaktadır. Balkanlarda ne zaman bir üst otorite bulunursa karmaşanın sonlanacağı gözlemi söz konusudur. Bu gözlem dolayısıyla bölge ülkelerinin dış aktörlerle ittifaka girerek güvenliği ve istikrarı sağlama yoluna gittiği görülmektedir. Bölgenin bir başka otoritenin varlığına olan ihtiyacı, güç odaklarının hareket edebilme yeteneğini kolaylaştırmaktadır.

²¹³ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Balkanlar ve Türkiye", *İstanbul: Bilgesam yayınları*, Rapor No 64, Aralık 2014, s.11.

²¹⁴ Köksal Şahin, "Türkiye ve Balkanlar: Jeopolitik Bir Analiz", *2.Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, 2010.

²¹⁵ Ramazan Özey, *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, Ankara: Pegem Akademi, 1.baskı, Eylül, 2016, <http://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/3102016104056pdf.pdf> (8.06.2017).

Balkanlar, yıllarca başat devletlerin yönlendirmesi altında yaşamış ve bu devletlerin çıkarlarının çatışma noktası olmuştur. Hem jeopolitik hem jeo-kültürel açıdan önem arz eden bu bölge, uluslararası ilişkilerde yaşanan bunalımların da en sert şekilde bölgeye yansımaya neden olmaktadır.²¹⁶ AB'nin de dış politikasını şekillendiren temel kıstaslarda bu bölgenin, AB ülkelerinin topraklarına sınırı olması, bölgesel güç olma yolunda daha geniş bir alana sahip olarak nüfuzunu hem demografik hem ekonomik hem de siyasi açıdan artırmak istemesinde etkili olmaktadır. İlk etapta bakıldığında olumsuz gibi görünen bu kıstaslar genişlemenin ilerleyen aşamalarında AB'ye olumlu katkı olarak yansımaya sebep olmuştur. Tüm bunları değerlendirebilmek için AB'nin Balkan politikasına değinmek gerekmektedir.

Yugoslavya'nın bölünmesiyle, uluslararası ilişkiler literatürüne Batı Balkanlar kavramının girmesi AB'nin Balkan politikasının şekillenmesinde önemli olmuştur. Batı Balkanlar; Arnavutluk, BH, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Sırbistan ülkelerini kapsamaktadır.²¹⁷ AB'nin bir yandan da Batı Balkanlar ve Türkiye, Bulgaristan, Moldova, Romanya, Slovenya ve Yunanistan ülkelerinin olduğu bölgeyi belirten Güneydoğu Avrupa tanımlaması mevcuttur. Bununla da AB, Balkanların Avrupa'nın bir parçası olduğunu vurgulamakta ve AB üyesi olan ve olma yolunda ilerleyen bu devletlerin sahip olması gereken, AB'ye giriş şartlarından biri olan Avrupa coğrafyasının da yer alma koşuluna meşruiyet kazandırmaktadır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve komünizmin çökmesiyle Balkanlar'da sancılı değişim süreci başlamıştır. 1990'lı yılların ilk dönemlerine göre şartlar ve ortam büyük ölçüde değişerek Balkan ülkelerine sunulan Avrupa perspektifi sebebiyle bölgede geniş çaplı çatışma olasılığı azalmış ve etnik sorunların ortadan kaldırılması noktasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bölge ülkeleri, demokratik rejimler oluşturmaya ve serbest piyasa ekonomisini uygulamaya yönelmişlerdir. Dış politikalarında, AB ve NATO gibi Batı kurum ve kuruluşlarında yer edinmeyi önemseyerek, bunu ana hedef kabul etmişlerdir. Böylece bu ülkelerde radikal reformların uygulanmasında ve etnik sorunların giderilmesinde önemli mesafeler kaydedilmiştir. Balkanların AB'ye üyelik

²¹⁶ Ahmet Davutoğlu, a.g.e.,s.120.

²¹⁷ C. Uğur Özgöker, Güney Ferhat Batı, "Avrupa Birliği'nin Balkanlar Genişlemesi ve Balkan Ülkelerinde "Barış ve Refaha" Katkıları", *İstanbul: Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimle Dergisi*,2017,s.29. (s.s.28-36)

http://www.ibaness.org/bnejss/2017_03_special_issue/04_Ozgoker_and_Bati.pdf

hedefi ve AB genişleme politikası kapsamında da AB'nin Balkan politikası oluşmuştur. Balkan politikasını “bütünleşme yoluyla istikrar sağlamak” olarak tanımlayan AB, Balkanlarda yeni Tito rolünü üstlenen bir yapı olarak görülmektedir.²¹⁸ AB'nin böyle nitelendirilmesindeki sebep, Balkan coğrafyasının yaşamış olduğu bölünmeye tıpkı Tito'nun Yugoslavya'sı gibi tek çatı altında toplayarak son vermeye çalışmasıdır.

Yugoslavya'da 1990'lı yılların başlarında yaşanan gelişmeler - ayrılıklar ve savaşlar- AB'yi rahatsız etmiştir. AB, 1990'lı yıllar sonrası yaşananlara hem ABD hem de AB üyelerinin baskısıyla müdahalede bulunması gerektiğini ve bunun bölgesel bir aktör olarak bir zorunluluk olduğunu fark etmiştir. Dönemin Avrupa Konseyi Başkanı olan Jacques Poos “*Arabulucu ve problem çözücü olarak Yugoslavya'daki krize müdahale etmek Avrupa'nın işidir, çünkü Yugoslavya Avrupa'nın bir parçasıdır ve hiç kimsenin kararına bırakılamaz*” diyerek AB'nin arka bahçesi gibi görülen Yugoslavya'nın durumuna olan alakayı dile getirmiştir.²¹⁹

AB, Batı Balkanlara yönelik, 1996 yılında, “Bölgesel Yaklaşım” politikasını geliştirmiş, bölgedeki barış ve istikrarı sağlamlaştırmak ve bölgenin ekonomik yenilenmesine katkıda bulunmak için, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan ve azınlığın daha yüksek standartlarını teşvik eden bir çerçeve içinde bölge ülkeleri ile ikili ilişkiler geliştirmeyi hedeflemiştir.²²⁰ Bölgesel yaklaşım politikası çerçevesinde ülkelerin uyması gereken kriterler belirtilmiştir. Bu kriterler içinde mültecilerin evlerine dönüşünün sağlanması, AB ülkelerinde kaçak olarak bulunan vatandaşların geri kabulü, Dayton Antlaşması'nın uygulanması, azınlık ve insan haklarının iyileştirilmesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği yapılması, serbest seçimlerin yapılması ve iyi komşuluk ilişkilerinin devamlılığının sağlanması yer almaktadır. Bu kriterlere uyulmaması halinde ise ticari ilişkilerin, yardımların durdurulması ve anlaşmaların uygulanmasının ertelenmesi gibi yaptırımlar yapılacağını belirtilmiştir.²²¹

²¹⁸ Altuğ Günel, “Avrupa Birliği'nin Balkanlar'a Yönelik Politikası”, ed. Uğur Burç Yıldız, *Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2015, ss.265-274.

²¹⁹ Serdar Yılmaz, AB'nin Balkan Politikası Var mı?, s.3.

https://www.academia.edu/6930519/ABNiN_BALKAN_POLITIKASI_VAR_MI (9.04.2017).

²²⁰ European Commission, “Bulletin of the European Union”, No:4/1997, s.132. file:///C:/Users/User/Downloads/CMAA97004ENC_001.pdf

²²¹ Özge Altun, “Avrupa Birliği Genişleme Politikası Bağlamında Hırvatistan Üyeliği”, *T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*, Temmuz,2013,s.3.

AB, 1999 yılında komşusu olan Balkan ülkeleri ile daha da yakınlaşmak için Bosna Hersek, Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya ve Sırbistan'a yönelik "İstikrar ve Ortaklık Sürecini" başlatmıştır. İstikrar ve Ortaklık Süreci'nin temel unsurları şu şekilde sıralanmıştır;

- Bölgesel Yaklaşım çerçevesinde belirlenen kriterleri uygulayan, Batı Balkan ülkeleriyle İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanması,
- Batı Balkanlar ile AB arasındaki ticari ilişkilerinin geliştirilmesi,
- Batı Balkan ülkelere yönelik mali desteğin artırılması,
- Bölge ülkeleriyle bölgesel işbirliğinin ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesidir.²²²

2000 yılında Feira ve Nice Zirveleriyle süreç devam etmiş, İstikrar ve Ortaklık Süreci çerçevesinde işbirliği yapılan tüm Batı Balkan ülkelerinin AB için potansiyel aday ülke olarak görüldüğü ve Birliğin bu süreçte ülkeleri teknik ve ekonomik yardımlarla destekleyeceği belirtilmiştir.²²³ Bu kapsamda 2000-2006 yılları arasında Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı (CARDS) programı ile Batı Balkan ülkelerinin reform hareketleri sübvansede edilmiştir. 2007 yılında CARDS programı yerini Katılım Öncesi Yardım Aracı'na (IPA) bırakmıştır. Bu programların amacı; Batı Balkan ülkelerinde demokratik düzenin istikrarının devamını, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı, hukukun üstünlüğü gibi ilkelere uyumlu bir devlet yapılanmasını, kurumsal reformların yapılmasını ve bölgesel işbirliğini sağlamaktır.²²⁴

AB'ye üyeliği bir teşvik aracı olarak kullanan Birlik, bölgede söz sahibi olmaya başlamıştır. Balkan ülkelerinin çoğu AB üyeliğini dış politika hedefi olarak belirlemiştir. Bu hedefin belirlenmesinde de AB'nin Balkan ülkelere yönelik yaptığı Zirveler etkili olmuştur. AB, 2000 yılında Batı Balkan ülkelere yönelik yaptığı ilk zirve olan Zagreb ve 2003 yılında yapılan Selanik Zirvelerinde, "İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne katılan Batı Balkan ülkelerinin üyelik sürecini hızlandırmalarının kendi çabaları dâhilinde olduğu ve katılımın ne kadar sürede gerçekleşeceğinin her ülkenin

²²² European Comission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sap_en (10.04.2017).

²²³ Kavalalı, a.g.e., s.s.42-43.

²²⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Genişlemeyi Anlamak: Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası,2007,s.15.

reformları uygulamak konusundaki performansına bağılı bulunduğunu, bunun için de kendilerine her türlü desteğin verileceğini” belirtmiştir.

16-17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesinde de Batı Balkan ülkelerinin AB sınırları içinde olduğu bildirilmiştir.²²⁵ Bu zirve Avrupa’nın güneydoğu sınırının net olmamasından dolayı Batı Balkan ülkelerinin Avrupa coğrafi sınırları içinde mi değerlendirileceği belirsizliğine cevap niteliğinde olmuştur.

AB, 2006 yılında Batı Balkan ülkelerinin üyelik perspektifiyle ilgili bazı değişiklikler getirmiştir. Üyelik perspektifinin 11 Mart 2006’da yayınlanan Salzburg Deklarasyonu çerçevesinde belirlenen Kopenhag Kriterleri, Eski Yugoslavya Üzerine Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği, İstikrar Ortaklık Süreci yükümlülükleri, başlıkları kapsamında değerlendirileceğini belirtmiştir.²²⁶ Bu kriterleri minimum seviyede de olsa yerine getiremeyen bölge ülkesinin de AB sürecinde ilerlemesi zorlaşmaktadır.

AB genişleme politikasını devam ettirirken yeni üyenin AB bütçesi tarafından hazmedilip hazmedilemeyeceğine bakmaktadır. Katılacak ülkenin nüfusu da bunda en önemli unsurdur. Balkan ülkelerinin nüfusunun da 2 ile 4 milyon arasında değişmesinden dolayı, AB’nin bu ülkeleri sindirmesinin zor olmayacağı düşünülmektedir.²²⁷

Batı Balkan politikasının da AB genel olarak, Soğuk Savaş süresince “öteki” olarak gördüğü bu bölgeyi sonrasında “Güneydoğu Avrupa” olarak değiştirmiş ve böylece bölgenin AB’nin bir parçası olarak kabullenildiği gösterilmiştir. Tarihin en büyük barış projesi olarak görülen AB, Fransa ve Almanya’yı kendi çatısı altında toplayarak aralarındaki çekişmenin son bulmasına yardımcı olduğu gibi Balkan ülkelerini de kendi çatısı altında toplayarak barış ve istikrar ortamının oluşmasını sağlayacaktır.²²⁸

²²⁵ Kavalalı, a.g.e.,s.2.

²²⁶ Salzburg EU-Western Balkans Joint Press Statement, “Salzburg Declaration”, 11.03.2006. www.News/Press_Releases/March/1103EUWesternBalkansStatement.html.eu2006.at/en/ (11.04.2017)

²²⁷ Günüğü, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri., s.100.

²²⁸ a.yer.

AB genişlemesinde etkili olan kurumlar, hem genişleme politikasının şekillenmesinde hem de üye olmak isteyen ülkenin üyelik şartlarını yerine getirme sürecinde önemli rol üstlenmektedir. AB kurulduğu günden itibaren bu genişleme sürecini devam ettirmekte olup, bu süreç günümüzde Balkan ülkelerinin katılımıyla devam etmektedir. Bu bakımdan AB'nin genişleme politikasının bir parçası olan Balkanların AB için önemine ve AB'nin Balkan Politikasına değinilmiştir. Bu bağlamda BH'nin tam üyelik sürecinin AB'ye genişleme çerçevesinde analizinin alt yapısı verilmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki bölümde ise Tam üyelik sürecinin nasıl şekilleneceğini, hangi koşulların belirleyici olacağını daha iyi analiz edebilmek için BH'nin tarihsel arka planına, Dayton Antlaşması sırasında ve sonrasında yaşananlarda AB'nin tutumuna, AB ile olan ilişkilerine ve bundan sonraki süreçte olabileceklere bakılacaktır. Ayrıca teorik çerçeve de BH-AB ilişkilerinin temel parametreleri LH'nin varsayımları doğrultusunda analiz edilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

“Batı Balkanları bir arada tutan tek tutkal Avrupa perspektifidir. Eğer bölgeden bu tutkalı da çekerseniz yeniden istikrarsızlığa, yozlaşmaya ve çatışmaya dönersiniz.”

Bosna-Hersek (2002-2006) Yüksek Temsilcisi

Paddy Ashdown ²²⁹

1. BOSNA- HERSEK’İN COĞRAFI ve DEMOGRAFİK YAPISI

Avrupa’nın Doğusunda Balkanların Batısında yer alan BH bulunduğu konumdan dolayı jeo-politik ve jeo-stratejik öneme sahip olan bir ülkedir. Adriyatik’e yakın olan 51.129 kilometrekare yüzölçümüne sahip BH’nin kuzey bölgesinde; daha geniş bir alan kaplayan Bosna bulunurken, güney kısmında Hersek bulunmaktadır. Bosna ismini Hırvatistan ile sınırı belirleyen Sava ırmağı ile birleşen Bosna ırmağından dolayı alırken, Hersek resmi adıyla Hersegovina²³⁰ ismini ise Ortaçağ sonlanırken Bosna Krallığına isyan eden kendini Sava Dükü ilan eden voyvoda Stefan Vukçič’in toprağı olarak nitelenmesinden dolayı almıştır.²³¹ BH, birden çok etnik kimliğin ve dini unsurun bir arada görüldüğü bir ülkedir ve aynı zamanda krizlerin merkez noktasıdır. Buna sebebiyet veren en önemli neden ise sınırlarının kendi coğrafi konumuyla doğrudan belirlenmiş olmasıdır. Oldukça yüksek ve dağlık bir ülke olup, kesin hatlarla kuzeyindeki ve doğusundaki geniş düzlüklerden ayrılmaktadır. Bu açıdan Tarihçi Xavier Bougarel’in dediği gibi Yugoslav cumhuriyetleri içerisinde sınırları coğrafi açıdan en değiştirilemez olanı BH’tir.”²³² Başkenti Sarajevo (Saraybosna) olan BH’nin komşuları Harita:1’de de görüldüğü üzere Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ’dır. BH, bu coğrafi konumundan dolayı da stratejik öneme sahiptir.

²²⁹ Olli Rehn,a.g.e,s103.

²³⁰ Herseg=dük, ovin= toprak anlamına gelmektedir.

²³¹ M.Lutfullah Karaman, “Bosna-Hersek ve Bosna-Hersekliiler”, *İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*,1992.s.1.

²³² Yasin Şafak, *Bosna Savaşı ve Yugoslavya’nın Parçalanması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Kadir Has Üniversitesi,2010,s.5.

Harita-1: Günümüz Bosna-Hersek Siyasi Haritası

Kaynak:<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>

(28.04.2018)

BH stratejik konumunun yanı sıra sahip olduğu nüfus yapısı ile de dikkat çekmektedir. Ülkede Boşnak, Sırp, Hırvat etnik gruplar iç içe yaşamaktadır. Bu durumda sorunlara neden olmakta ve her an bir çatışma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. BH’te ki bu etnik yapılanma ülke genelinde nüfus sayımı yapılmasında engel teşkil etmektedir. Bunun nedeni ise nüfusun çoğunluğuna sahip olarak ülkede söz sahibi olunmak istenmesidir. Bölgede yapılan 1991 sayımına göre BH’in nüfusu 4.354.915 milyon olarak açıklanmış ve bunun %43.74 Boşnak, %31.33 Sırp, %17.27 Hırvat olduğu belirtilmiştir.²³³ Bu sayım sonrasında ülkede yaşanan iç savaştan dolayı 2013 yılında AB’nin isteği üzerine nüfus sayımı yapılabildiği görülmüştür. 2013 sayımına göre tahmini olarak 3 milyon 531 bin 159 milyondur. Bu sayımın tahmini verilerine göre BH’nin % 50,1’i Boşnak, %30,8’i Sırp, %15,4’ü Hırvat geri kalanı ise diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Dini kimliğe göre ise halkın %50,7’si Müslüman, %30,75’i Ortodoks,

²³³ İlker Alp, “Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek ve Srebrenitsa Mezalimi”, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)*, Ed. İbrahim Kamil, 1.baskı, Ankara: Nobel Yayınları,2017,s.113.

%15,19'u ise Katolik'tir.²³⁴ Ancak bu verilerle ilgili bilgiler tartışmalıdır ve Bosna Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska-RS) yetkilileri sonuçları tanımayı reddetmektedir.²³⁵

2.BOSNA-HERSEK'İN TARİHSEL GEÇMİŞİ

BH her ne kadar yeni kurulan bir devlet olarak gözükse de bulunduğu bölgede birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmış tarihi kökleri çok eskiye dayanan bir ülkedir. BH'nin bugününü daha iyi anlamlandırabilmek ve yaşananları daha iyi anlayabilmek adına bu bölgede yaşanan gelişmelerin bugüne etkileri analiz edilerek değerlendirilecektir. Bu nedenle bu başlık altında sırasıyla bağımsızlık öncesi BH tarihi, BH'in bağımsızlığını kazanması, sonrasında yaşanan Bosna Savaşı, Dayton Barış Antlaşması ve sonrasında yaşanan gelişmeler AT'nin bu olaylara bakışı da göz önünde bulundurularak ele alınacaktır.

2.1. BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ BOSNA-HERSEK TARİHİ

Saraybosna yakınlarında ki Bulmir kentinde bulunan bazı kitabelerin taş devrine ait olması BH tarihi hakkında bize kaynak sunmaktadır. Balkan yarımadasının kuzey batısında yer alan BH toprakları tarih öncesi devirlerden itibaren devletlerin ilgi odağı olmuş ve birçok istilaya uğramıştır.²³⁶ Bu topraklar ilk önce bit Hint-Avrupa halkı olan İliryalılara ev sahipliği yapmıştır. İliryalılardan sonra ise BH Roma İmparatorluğunun hakimiyeti altına girmiştir. Bir süre sonra Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti sarsılmaya başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun buradaki gücünü zayıflatan başlıca unsur Avrupa'ya gelen Türk göçleri olmuştur. Bu dönem de yaşanan Kavimler Göçü²³⁷ Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Bu bölünme sonrasında Bosna- Hersek toprakları Batı Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde yer almıştır.²³⁸ Yoğun rekabet ve çekişmenin yaşandığı bu bölge 6.yy da Avarlar ve Slavların istilasına uğramıştır. Böylece o zamanlar 'Hun ülkesi' adını alan bu

²³⁴ Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina, 2013 Final Results, <http://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=0> (28.04.2018).

²³⁵ Central Intelligence Agency-The World Factbook,<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html> (28.04.2018).

²³⁶ Hamit Pehlivanlı, *Bosna Defteri*, Ankara: Bosna-Hersek Dostları Vakfı,2005, s.3.

²³⁷ Kavimler göçü; Avrupa'nın etnik temelini belirlemiştir. Bkz. Bosna Defteri

²³⁸ Pehlivanlı,a.g.e.,s.5.

bölgede Roma İmparatorluğunun nüfuzu ortadan kalkmıştır.²³⁹ 11.yy'dan itibaren Macar hakimiyetine giren Bosna –Hersek Osmanlı hakimiyetine dek Macarların elinde kalmıştır.

1463 yılına gelindiğinde ise bu topraklar artık Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiştir.1386'da başlayan bu süreç 1463'de ancak nihayete ulaşmıştır. Osmanlının Bosna'yı fethetmesi ve 28 Haziran 1389'da gerçekleşen Kosova Savaşı Balkanların sosyo-kültürel açıdan şekillenmesinde etkili olmuştur.²⁴⁰ Öncesinde Katolik Slavların (Hırvatlar), Ortodoks Slavların (Sırlar) ve Hristiyan Slavların (Bogomiller)²⁴¹ bulunduğu bu topraklarda Osmanlı ile birlikte İslamlaşma başlamıştır.²⁴² Bosna'da yaşayan Bogomil mezhebine mensup kişilerin haç işaretini kutsal kabul etmemesi, vaftiz olmamaları, günde beş defa diz çökerek dua etmeleri gibi nedenler Müslümanlığı benimsemelerine yol açmıştır.²⁴³ Osmanlı döneminde isyanlar yaşanmış ve bu isyanlar da toplumsal yapının değişiminde rol oynamıştır. Bu isyanlardan 1840-1843 kargaşa dönemi ile 1849-1851 döneminde yaşanan isyanlar da Bosna Müslümanlarının Tanzimat Fermanının²⁴⁴ uygulanmasına karşı muhalefeti söz konusudur.1858-1861 dönemine gelindiğinde ise Müslümanlar ile Hristiyanların arasında Karadağ'ın kışkırtmasıyla kanlı mücadeleler yaşanmıştır. Rusya, Sırbistan ve Avusturya da bu soruna Hristiyanları kışkırtarak destek olmuştur.²⁴⁵ 1861 isyanı, BH'de bugün etnik farklılıklardan dolayı ortaya çıkan sorunların geçmiş zamanlarda da kimliği belirleyen din unsuru üzerinden yaşandığını göstermektedir. Bu ayaklanmaya karşı Osmanlı yöneticileri önlem almaya çalışmışlar ancak geçici bir süre erteleyebilmişlerdir. Bunun sonrasında da 1875 yılında Bosna Eyaleti'nde giderek artan vergilere ve yoksulluğa karşı büyük köylü ayaklanması patlak vermiş ve bu isyan Sırp-

²³⁹ Atike Kaptan, “Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi ve Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri”, *Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*,2008,s.11.

²⁴⁰ Kaptan, a.g.e.,s.13.

²⁴¹ Kendine Bogomil ismini veren Bulgar papazı tarafından yayılan bu mezhebin kelime anlamı “Tanrının sevdiği”dir. Bkz. İlker Alp, a.g.e.,s.114.

²⁴² Caner Sancaktar, “Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Yıl: 2015 (23-44) s.26.

²⁴³ M.Tahir Hatiboğlu, *Bosna'ya Farklı bir Bakış*, Ankara: Selvi Yayınları, 1996,s.9.

²⁴⁴ 3 Kasım 1839 da ilan edilen Tanzimat Fermanı, batılılaşmanın ilk safhasıdır. Her bireyden geliri oranında vergi talebinde bulunulacak olması, kanun önünde herkes eşit sayılacaktır gibi maddeler Bosna'da Osmanlı içerisinde daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Müslüman Bosna halkını rahatsız etmiştir.

²⁴⁵ Zafer Gölen, “Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek”, *Balkanlar El Kitabı*, der. Osman Karatay, Bilgehan A.Gökdağ, 1.Cilt, Ankara: Vadi Yayınları,2006,s.376-378.

Hırvat milliyetçiliğinin etkisiyle de milli bağımsızlık hareketine evrilmiştir. Ortodoks Sırp ile Katolik Hırvat silahlı grupları 1876-1877 yıllarında Rusya'nın Panislavist politikasının da etkisiyle Boşnaklara saldırarak birçok insanı öldürmüş ve göçe zorlamışlardır.²⁴⁶

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının patlak vermesiyle zor durumda kalan Osmanlı topraklarını müdafaa etmekte güçlük çekmiştir. Bu sırada Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile BH'yi egemenliği altına almıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bu dönemde birçok Hırvat göçmeni buraya yerleştirmiştir. Hırvatlar da Mostar'da bulunan Müslümanlara göç etmeleri ya da Hıristiyan olmaları yönünde baskı uygulamıştır. Sırp- Hırvatlar ise Avusturya- Macaristan İmparatorluğunun Bosna'daki varlığından rahatsız olmuştur.²⁴⁷ 28 Haziran 1914 yılında Kosova Savaşının yıldönümünde Avusturya veliahdının bir Sırp tarafından öldürülmesi de bunun kanıtı niteliğindedir. Tarihte yaşanan bu olay 1.Dünya Savaşı'nı başlatmış ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılmasına neden olmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılmasıyla bu topraklara 1 Aralık 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı egemen olmuştur ve bu durum 10 Eylül 1919 Saint Germain Antlaşmasında Avusturya'nın SHS Krallığını tanımasıyla onaylanmıştır.²⁴⁸ Farklı etnik unsurlardan oluşan bu krallık içerisinde anlaşmazlıklar zamanla artış göstermiştir ve Hırvatlar federal sistem kurmayı talep etmişlerdir. Kral Aleksander da bu istek karşısında Sırp- Hırvatların ağırlıkta olduğu katı bir rejim uygulayarak 6 Ocak 1929'da ülkenin adını 'Yugoslavya Krallığı' olarak değiştirmiştir. Böylece 1.Yugoslavya dönemi başlamıştır.²⁴⁹

1918 kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığında yaşanan anlaşmazlıklar 1941 yılındaki Nazi işgaline kadar devam etmiştir. Naziler işgalle birlikte Sırp- Hırvatlar, Yahudilere ve Çingenelelere karşı saldırılarda bulunmuşlar ve binlerce insanı

²⁴⁶ Sancaktar, a.g.e.,s.37.

²⁴⁷ I. Dünya Savaşı'na Giden Yolda Avusturya- Macaristan İle Sırbistan İhtilafı, Bu makale 23-27 Ekim 2016 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu ve Polis Akademisi Başkanlığı tarafından Budapeşte'de düzenlenen "Uluslararası Osmanlı Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman" sempozyumunda sunulan basılmamış bildirinin genişletilmiş halidir.

²⁴⁸ Gülşah Güveloğlu, "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'ndan Yugoslavya'ya Türkiye Yugoslavya İlişkileri (1918-1941)",s.3.
http://www.academia.edu/35308123/SIRP-HIRVAT_SLOVEN_KRALLI%C4%9EINDAN_YUGOSLAVYAYA_T%C3%9CRK%C4%B0YE-YUGOSLAVYA_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0 (22.02.2018).

²⁴⁹ Kaptan,a.g.e., s.16

öldürmüşlerdir.²⁵⁰ 2.Dünya Savaşı sırasında, Ustaşa²⁵¹,ya ve Nazi istilasına karşı Hırvat ve Sloven melezi olan Josif Broz Tito, bir direniş hareketi başlatmıştır. Bu direniş ittifak güçleri İngiltere ve Rusya tarafından desteklenmiş ve başarıya ulaşmıştır.²⁵² 2.Dünya Savaş'ından sonra 29 Kasım 1945'te Josip Broz Tito tarafından Yugoslavya Krallığına son verilerek Yugoslavya Sosyalist Federal Halk Cumhuriyeti²⁵³ kurulmuştur ve böylece 2.Yugoslavya dönemi başlamıştır. Sosyalist temeller üzerine kurulan Yugoslavya, farklı toplulukların sorunlarını tek parti yönetiminde etnik uyumu sağlayarak çözmeyi hedeflemiştir. Egemen ulus anlayışının engellenmesi amacıyla da federalizm siyasal yapı olarak belirlenmiştir. Yugoslavya, altı cumhuriyet ve iki özerk yapıdan meydana geliyordu. Bunlar; Slovenya, Hırvatistan, BH, Karadağ, Sırbistan, Makedonya Federal Cumhuriyetleri ile Voyvodina ve Kosova özerk bölgeleridir. 1945 yılında başlayan Tito döneminde, Batı ülkelerinin siyasi-iktisadi-askeri desteğiyle 2.Dünya savaşının izleri hızla silinmiştir. Yugoslavya, dış politikada Sovyet hegemonyasına karşı durarak SSCB'den uzaklaşırken ABD'ye yakınlaşmıştır. Bu gelişmeler Yugoslavya'nın Kominform²⁵⁴'dan çıkarılmasına ve Bağlantısızlar Bloku içerisinde yer almasına neden olmuştur.

1980 yılından sonra Sovyetler Birliği'nin dağılması ve küreselleşme sonucu meydana gelen yeni dünya düzeni sonrasında, Balkan coğrafyasında hareketlenmeler yaşanmıştır. Bunun üzerine 1986 -1992 yılları arasında tezahür eden iç savaşlar nedeniyle Yugoslavya dağılmıştır. Birçok etnik kimliğin barındığı bu coğrafyada kurulan devletlerde homojen bir yapı bulmak neredeyse imkânsızdır. Yugoslavya

²⁵⁰ Şafak,a.g.e.,s.54.

²⁵¹ Hırvat faşist Ante Pavelić tarafından başlatılan Ustaşa hareketi, 1932 yılında Ustaşa Hırvat Devrimci Organizasyonu (USTAŞA – Hrvatska Revoluciona Organizacija) adı ile kuruldu. Ustaşa, ayaklanma anlamındaki "Ustanak" kelimesinden gelmekte olup, Hırvat özgürlük hareketi olarak tanımlanmaktadır. 2. Dünya savaşı sırasında özellikle Sırlara karşı katliam yaptıkları öne sürülen milliyetçi tutumla daha çok adından bahsettiren bu örgüt Naziler tarafından da desteklenmiştir. Bkz. Hakan Demir, Yugoslavya Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu (1929-1941), *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Temmuz 2017, ss. 57-77.

²⁵² Cüneyt Yenigün,Ümit Hacıoğlu, "Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet" , *Dünya Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman,1.cilt, 3.baskı, Ankara: Nobel yayınları, 2010,s.s.671-691,

²⁵³ Bundan sonraki kısımlarda Yugoslavya olarak kullanılacaktır.

²⁵⁴ Kominform, SB Komünist Partisi'nin ve Doğu Avrupa ülkelerinin, 5 Ekim 1947'de Amerikan emperyalizminin bir aleti" olarak tanımladığı Marshall Planı'na karşıt bir girişim olarak başlamıştır. SSCB, Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan, Yugoslavya, Fransa, İtalya komünist partileri liderlerini bir araya getiren Kominform'u kurmuştur. <https://ipfs.io/ipns/QmVH1VzGBydSfmNG7rmdDjAeBZ71UVeEahVbNpFQtwZK8W/wiki/Kominform.html> (24.02.2018).

döneminde bir süre etnik temelli sorunların yaşanması ertelenmiş olsa da Soğuk Savaş sonrasında etnik kimlikler tekrar ön plana çıkmıştır. Bunun üzerine tarihi hesaplar tekrar gün ışığına çıkmış ve etnik unsurlar kendi bağımsız devletlerini ilan etmiştir. Bu devletlerden birisi de en büyük sıkıntıların yaşandığı devlet olan BH'tir. BH, Sırp-Hırvat-Boşnak unsurları bir arada barındırmaktadır. BH, komşu iki devletin (Sırbistan ve Hırvatistan) etnik unsurlarını bünyesinde barındırmasından ve bu devletlerin Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan kurma gibi tarihi emelleri unutmamalarından dolayı sorunlar yaşamaktadır. Topraklarını kendi bünyelerine katmayı amaç edinen bu devletler, Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan ülkeleri yolunda burada yaşayan, ülkenin yarısını oluşturan Boşnak halkına baskı uygulamaktadırlar.

2.2. BOSNA-HERSEK'İN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI VE SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELERİN ANALİZİ

Tarihinde imparatorluklara, medeniyetlere ev sahipliği yapan BH, Tito'nun ölümü sonrasında yaşanan gelişmeler sonrasında bağımsızlığını ilan eden devletlerden biri olmuştur. Böylece tarihinin en önemli kırılma noktasını yaşamıştır. Tüm bu yaşananların ele alınacağı bu başlıkta sırasıyla bağımsızlık ilanı, Bosna Savaşı ve sonrasında savaşı sonlandırmak için yapılan Dayton Barış Antlaşması (DBA) süreçleri AB'nin tutumu da göz önüne alınarak değerlendirilecektir.

2.2.1. Bosna-Hersek'in Bağımsızlık İlanı

BH, Yugoslavya'nın altı cumhuriyetinden biriydi. Tito'nun ölümü sonrasında ülke içerisinde hareketlenmeler başlamış ve milliyetçilik ön plana çıkmıştır. Bunun üzerine federe cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. İlk olarak 25 Haziran 1991'de Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle başlayan Yugoslavya'nın dağılma süreci, diğer devletlerle devam etmiştir. Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından Yugoslavya içinde Sırp, Hırvat, Boşnak halkın bir arada yaşamasından dolayı "Küçük Yugoslavya" olarak anılan BH de Hırvatlar ve Boşnaklar, devlet sistemi ve ordusu içerisinde etkili olan Sırpların egemenliği altındaki bir federal devlette yaşamak istememelerinden dolayı bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.²⁵⁵ 15 Ekim

²⁵⁵ Tarih Bilimi, "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Dağılması" <http://www.tarhibilimi.gen.tr/makale/yugoslavya-sosyalist-federal-cumhuriyetinin-dagilmasi/> (24.02.2018)

1991'de BH Parlamentosunda Kasım 1990'daki seçimlerde çoğunluğu elde eden Müslüman Demokratik Hareket Partisi (SDA) tarafından alınan bu karar, 1992'de yapılan referandum da Müslümanların ve Hırvatların oylarıyla onaylanmıştır. Sırlar ise bu referanduma katılmamış ve yeni bir anayasa kabul ederek, Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin temellerini atmışlardır. BH'nin bağımsızlık ilanı ABD ve AT tarafından tanınırken, bu tanıma Sırların tarihin en kanlı savaşlarından biri olan Bosna Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur.²⁵⁶

2.2.2. Avrupa'nın Sessizliği: Bosna Savaşı

Tito'nun ölümü sonrasında ülke içerisinde yaşanan sorunlar Yugoslavya'ya bağlı federe cumhuriyetlerin bağımsızlık kararı almasına neden olmuştur. Bu bağımsızlık kararlarına AT'nin tavrı farklı olmuştur. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık kararına AT hemen destek verirken 11 Ekim 1991'de bağımsızlık kararı alan BH'de başlangıçta destek vermemiştir. Ancak daha sonra AT, BH'de yapılan referandum da halkın çoğunluğunun bağımsızlık istemini görmüş ve 1 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan eden BH'yi 7 Nisan 1992'de tanımıştır. AT'nin ülkeyi tanınması ülkede yaşayan diğer bir etnik unsur olan Sırların tepkisine neden olmuştur. Bunun üzerine dağılan Yugoslavya'nın askeri ve ekonomik gücünü elinde bulunduran Sırbistan harekete geçmiş ve böylece 1992-1995 yılları arasında meydana gelen Bosna Savaşı başlamıştır.

Sırların etkin olduğu Yugoslav Federal Ordusuna (JNA) karşı başlangıçta Hırvatlar ve Boşnaklar birlikte mücadele ederken daha sonrasında Hırvatlar, Sırların yanında yer almıştır. Saraybosna başta olmak üzere, Bihaç, Srebrenitsa, Tuzla, Goradze, Mostar ve Hersek'te saldırılar yaşanmıştır. 300 bin kişinin²⁵⁷ öldüğü bilinen bu savaşta

²⁵⁶ Hüseyin Bağcı, "Bosna-Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", s.258.<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/104.pdf> (25.02.2018).

²⁵⁷ Araştırmacılar bu savaşta ölen kişi sayısı üzerinde farklı rakamlar sunmaktadır. Prof.Dr. Osman Karatay bu savaşta 250.000,United Human Right Concil 2.00.000'den fazla, Rony Blum-Gregori H. Stanton, Shira Sagi, Elihu D. Richter 200.000, Bosna Devlet Sağlık Koruma Bürosu 1996 açıklamasında 278.000 kişinin öldüğünü belirtmiştir. Kaynak: İlker Alp, Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek ve Srebrenitsa Mezalimi, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), Ed. İbrahim Kamil, 1.baskı, Ankara: Nobel Yayınları,2017,s.147.

aynı zamanda savaş esnasında sistematik tecavüzler, çeşitli işkenceler gibi insanlık dışı uygulamalara başvurulmuştur. Birçok kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır.²⁵⁸

Uluslararası toplumun bir araya gelerek dünya barışına katkıda bulunmak amacıyla kurdukları BM, NATO ve AT gibi kuruluşlar, Bosna Savaşı'nda görevlerini yerine getirmekte başarısız olmuşlar ve uluslararası kamuoyunda geçerlilikleri sorgulanmıştır. AT, bu savaş esnasında önlem almaya çalışmış ancak üyelerinin ortak bir karar alıp bunu uygulamak noktasında işlevsiz kalması nedeniyle istenilen girişimlerde bulunamamıştır. BM ve BH'nin kendi müdahale alanı dışında bir nokta olmasına karşın BM tarafından görevlendirilen NATO devreye girmiştir. BM Güvenlik Konseyi bu mevzuyu ele almak adına toplanmış ve alınan 781,815 ve 836 sayılı kararlarıyla BM Koruma Gücü (UNPROFOR) oluşturulmuştur.²⁵⁹ Şubat 1992'de bölgeye gönderilen UNPROFOR tarafından taraflara silah ambargosu uygulanmıştır. Ancak Sırpların Yugoslav Federal ordusunun (JNA) silah teçhizatını elinde bulundurması, Müslümanların ve Hırvatların savunmasız bırakılıp silahlarının elinden alınması gibi nedenler Sırp katliamlarının daha da şiddetlenmesine neden olmuştur. Nüfusun %75'ini oluşturan Boşnakların yaşadığı Srebrenitsa, 1993 yılında 819 ve 824²⁶⁰ sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla, UNPROFOR denetiminde güvenli bölge olarak ilan edilmiştir. Bunun üzerine diğer bölgelerden kaçan on binlerce kişi Srebrenitsa'ya sığınmıştır. UNPROFOR tarafından korunan bölgede, Sırp, Hollandalı barış gücü görevlilerini rehin alıp, şehre girerek Müslümanların silahlarını teslim etmelerini istemiştir.²⁶¹ Bunun üzerine Sırp General Madiç, Srebrenitsa'yı Sırp halkına armağan ettiğini açıklamıştır.²⁶²

Sırlara karşı etkili ve caydırıcı önlemlere başvurulmaması Sırpı cesaretlendirmiş ve Srebrenitsa'da binlerce Boşnak, Sırp tarafından katledilmiştir. Srebrenitsa, BM tarafından güvenli bölge olarak ilan edilmesine rağmen yaşanan

²⁵⁸ Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008, Cilt:1, Yıl:9, Sayı:16, s.96.(ss.91-123)

²⁵⁹ United Nations Official Document, Security Council, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1031\(1995\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1031(1995)) (23.12.2017).

²⁶⁰ 824 sayılı BM güvenlik Konseyi kararıyla Jepa, Tuzla, Saraybosna, Gorajde ve Bihaç'ı güvenli bölge ilan edilmiştir.

²⁶¹ Thomas Nigel, Darko Pavlovic, "The Yugoslav Wars (2): Bosnia, Kosovo and Macedonia 1992-1995", *Elite Paperback*, No.2, 2006.s.4

²⁶² Richard Holbrooke, *Bir Savaş Bitirmek*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul: Kültür Yayınları, 1999, s.95.

katliam önlenememiştir. Bosnalı Sırp lar ve Sırp ordusu tarafından yaklaşık 8.000 Bosnalı Müslüman vahşi bir şekilde kurşuna dizilerek çeşitli işkencelere maruz bırakılarak insanlık dışı yöntemlerle öldürülmüştür.²⁶³ İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan Srebrenitsa katliamı, hukuksal çerçevede soykırım olarak nitelendirilmesi ve Avrupa’da yapılan ilk soykırım olması açısından önem taşımaktadır. Bosna Savaşının ardından Sırbistan’ın eski Devlet Başkanı Slobadan Milošević, Bosnalı Sırp lider Radovan Karađiç, Bosnalı Sırp General Ratko Mladić, Bosnalı Hırvat General Slobodan Praljak Eski Yugoslavya Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi tarafından Srebrenitsa soykırımından sorumlu tutulmuşlardır. Tarihte görev başındayken yargılanan ilk Cumhurbaşkanı olan Slobadan Milošević, 1999 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesinde davası görülmüş ancak sonuçlanmadan 2006 yılında Lahey’deki hücrelerinde ölü bulunmuştur.²⁶⁴ Ölüm nedenine dair yapılan açıklamalar da ise Fransa Dışişleri Bakanı Philippe Douste Blazy, Milošević’in eceliyle öldüğünü söylerken, BM savaş suçları mahkemesi sözcüsü de, Sırp liderin ölümünde kusur veya ihmallerinin olmadığını dile getirmiştir.²⁶⁵ Sırp General Mladić 2011 yılında Sırbistan’da yakalanmış ve 2017 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından ömür boyu hapse mahkum edilmiştir.²⁶⁶ Karađiç, 2016 yılında 40 yıl hapis cezasına çarptırılırken,²⁶⁷ Slobodan Praljak ise 2017 yılında 20 yıllık hapse çarptırılmıştır. Ancak duruşma salonunda karar sonrasında zehir içerek ölmüştür.²⁶⁸

Çoğuna göre Müslümanların kökünün kazınmasına yönelik yapılan Bosna Savaşı, “*Osmanlı İmparatorluğu’nun kesin sonu için bu savaş...*”²⁶⁹ sözleri ile de görüldüğü üzere Sırp lar, Osmanlı’nın BH’ye gelmesi sonrasında Müslüman olan halkı,

²⁶³ Davor Marijan , Rat u Bosni i Hercegovini ili nepodnošljiva lakoća "povjesničarenja" http://www.nsf-journal.hr/issues/zbornik_s1/marijan.htm (23.12.2017).

²⁶⁴ Muzaffer Vatasever, Zamanın Unutturmadığı Dram: Srebrenica <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/TEGbzGIPxfR7G250GkzHsEQpVC6pS7.pdf>

²⁶⁵ DW, “Milošević Hücrelerinde Ölü Bulundu” 11.03.2006, <http://www.dw.com/tr/milošević-hücrelerinde-ölü-bulundu/a-2522284> (24.05.2018).

²⁶⁶ Sputniknews, “Lahey’den Mladić kararı: 1945 sonrasının en korkunç savaş suçuna müebbet”, 22.11.2017, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201711221031103128-mladic-suclu-omurboyuhapis/> (24.02.2018).

²⁶⁷ “Yusuf Özkan, Karağiç Srebrenitsa soykırımından suçlu bulundu”, BBC Türkiye, 24.03.2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160324_karacic_karar (24.05.2018).

²⁶⁸ Sputniknews, “Savaş suçlusu Bosnalı Hırvat general duruşmada 'zehir içip' intihar etti”, 29.11.2017, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201711291031194526-savas-sucu-bosnali-hrvat-zehir-general-durusmada-zehir-icip-kendini-oldurdu/> (24.02.2018).

²⁶⁹ Gürbüz Bahadır, Batı’dan Doğu’ya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler, 1.baskı, Konya: Çizgi Kitabevi, 2002, s.153.

Türk olarak görmektedir. Bununla birlikte Boşnakların tüm durumlarda Sırlara karşı olan tarafta yer almaları gibi nedenlerden dolayı Sırlar intikam duygusuna bürünmüşlerdir. Sırların, Bosna Savaşında intikam duygularının yanı sıra BH topraklarını Büyük Sırbistan ideasının bir parçası olarak görmelerinden kaynaklı Bosna'da yaşayan Müslüman Boşnak halka, uluslararası toplumun gözünün önünde işkence ederek Srebrenitsa katliamını gerçekleştirmişlerdir. Srebrenitsa katliamının sonrasında kendilerinin meşruiyetinin sorgulanacağını öngören uluslararası kamuoyunun diğer devletlere olan baskısı artmış ve 1995 Dayton Barış Antlaşmasına giden süreci başlatmıştır.

2.2.3. Dayton Barış Antlaşması Süreci ve Avrupa Birliği

Avrupa'da birden çok etnik kimliğin bir arada yaşadığı bir ülke olan BH, hem jeo-politik hem jeo-stratejik hem de demografik yapısından dolayı yüzyıllar boyunca devletlerin çıkar alanlarının kesişme noktası olmuştur. Siyasi istikrarsızlık bu toprakların kaderi olmuş ve analistler tarafından bazen ‘‘yontulmamış aşırılıkları’’ içeren bir bölge²⁷⁰, bazen de Soğuk Savaş sonrası uluslararası güçlerin ‘‘sınanma alanı’’ olarak nitelendirilmiştir.²⁷¹ İşte tam bu noktada devletler etnik temizliğin yaşandığı Bosna Savaşına sessiz kalmalarının kendilerinin meşruluğunu sorgulayacağını anlamışlar ve BH'de yaşananlara bir son vermek amacıyla Dayton Barış Antlaşmasının(DBA) imzalanmasına önayak olmuşlardır.

1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı, ABD'nin Ohio eyaletine bağlı Dayton bölgesinde tarafların uzlaşmaya yanaşması sonucunda imzalanan DBA ile son bulmuştur. Bu Antlaşma, 14 Aralık 1995'de Fransa'nın Paris şehrinde Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan), BH ve Hırvatistan'ın Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević, Alija İzzetbegović ve Franjo Tuđman tarafından imzalanmıştır.²⁷² Richard Holbrooke aracılığıyla başlayan müzakereler ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher, eski ABD Başkanı Bill Clinton ve Temas Grubu'nun yüksek temsilcileri gözetiminde sürdürülmüştür. Taraflar, bölgede yaşanan trajik çatışmayı sona erdirmek

²⁷⁰ Tony Judt, *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.796.

²⁷¹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 36. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s.291.

²⁷² Krsto Mancev, *İstorija na Balkanot vo noviot vek*, Skopje 2011.

için kapsamlı bir çözüm gerekliliğini kabul etmişlerdir. Bu döneme katkıda bulunmak ve kalıcı bir barış ve istikrarı teşvik etmek arzusuyla bu anlaşmayı imzalamışlardır.²⁷³ Kısa vadede çatışmayı sonlandırmayı uzun vadede ise kalıcı barışı sağlamayı amaçlayan bu antlaşmaya Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç “*Bu adil bir barış olmayabilir; fakat süren bir savaştan daha iyidir*”²⁷⁴ demiştir. Bu da bize kısa vadede bu antlaşmanın başarılı olduğunu, uzun vadede ise bunun tartışmaya açık olduğunu göstermektedir.

DBA'nın müzakere sürecinde AT, Sırpların istekleri yönünde tavır takınırken ABD ise bunun Bosnalılar aleyhine bir tutum olduğunu savunmuştur. AT, ABD ve diğer Müslüman ülkelerin BH'e silah yardımı yaparak ambargoyu deldiklerini iddia etmiştir. Aliya İzzetbegoviç ise ABD eğer Bosna güçlerini silahlandırıp eğitimlerini üstlenmezse DBA'yı imzalamayacağını söylemiştir.²⁷⁵ BH'te yaşanan soykırıma AT, kendi üyelerinin çıkarlarının çatışması sonucunda ortak bir tutum sergilemekte geç kalmıştır. Bu durum AT'nin varlığının kamuoyunda tartışılmasına neden olmuştur. AT üyelerinden Almanya; Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması konusunda da hızlı davranarak,²⁷⁶ AT'nin de bu yönde tutum sergilemesinde etkili olmuştur. Bu da AT'deki baskın üyelerin politikalarının AT'nin politikasının şekillenmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. AT'nin diğer üyelerinden Fransa ve İngiltere Almanya'nın bu tutumundan rahatsız olduğu için bu politikayı desteklemezken Avusturya, Almanya gibi BH savaşında bölgeye askeri müdahale edilmesi gerektiğini savunmuştur. Yunanistan savaş süresince ve sonrasında Sırp yanlısı politika yürütürken İtalya, Balkanlarla yakından ilgili olup bölgedeki bağımsızlık hareketlerini kendi çıkarlarıyla örtüştüğü için desteklemektedir. İspanya ise Balkanlardaki çözülmeyi Avrupa sınırları değişir endişesiyle desteklememektedir.²⁷⁷

DBA, savaşın durmasını sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir. Kısa vadede değerlendirdiğimizde olumlu olan bu sonuç, uzun vadede değerlendirildiğimizde ise BH'nin bütünlüğünü sağlamayı amaçlayan bu yeni düzen, BH iç düzenine olumlu

²⁷³ United Nations General Assembly, Security Council, 30.11.1995, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf (25.12.2017).

²⁷⁴ Yunus Güler, Bosna-Hersek ve Bağımsızlık Süreci, Avrupa Araştırmaları, 22.01.2017, <http://www.simurgunsesdasi.com/alan-arastirmalari/avrupa-arastirmalari/balkan-arastirmalari/102-bosna-hersek-ve-bagimsizlik-sureci-yunus-guler> (24.02.2018).

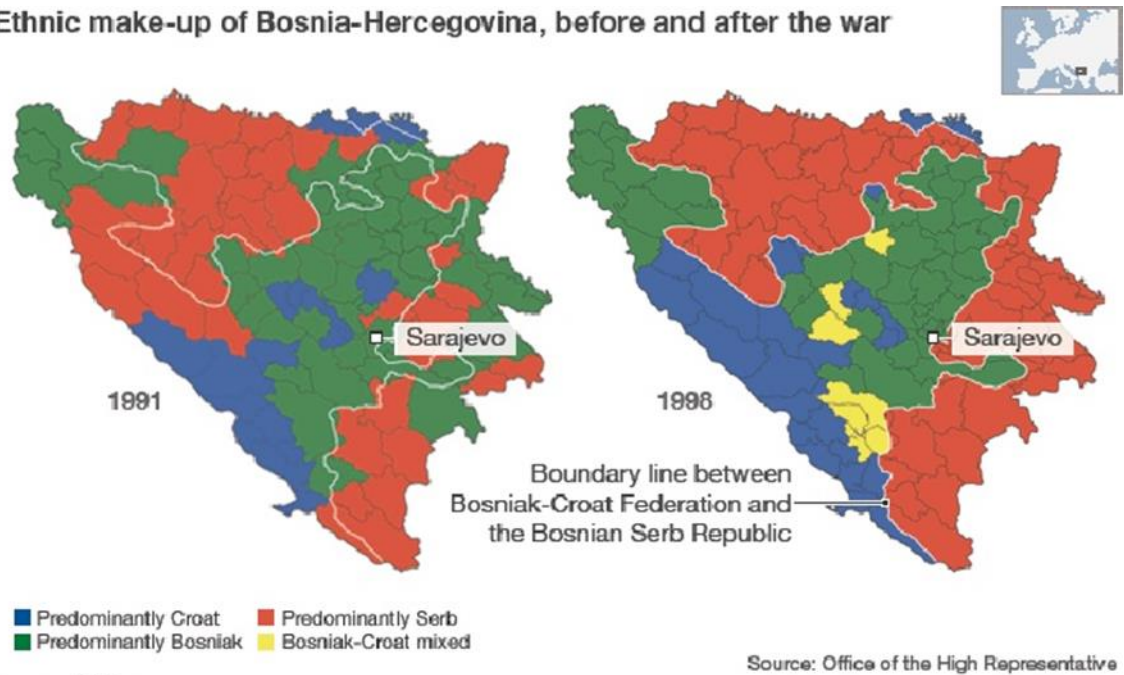
²⁷⁵ Dalar, a.g.e.,s.98.

²⁷⁶ Almanya'nın buradaki çıkarı ekonomik ilişkilere dayanmakta olup, Almanya için Balkanlar Akdeniz'e çıkışı sağlayan bir bölgedir.

²⁷⁷ Mediha Akarlan, *Bosna-Hersek ve Türkiye*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık,1993,s.46-49.

yansımamıştır. Bu anlaşma sonucunda BH, Boşnak ve Hırvatlardan oluşan Bosna-Hersek Federasyonu(BHF)²⁷⁸ ve Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska-RS) olmak üzere iki kurucu entiteden oluşmuştur.²⁷⁹ Federasyon %51 çoğunluğu temsil ederken Sırp Cumhuriyeti %49'luk bir kesimi temsil ediyordu. BH bağımsızlığı kazandığında çoğunluğa sahip olan Bosnalı Müslüman (Boşnak) halk, gerçekleştirilen soykırım sonrasında eski çoğunluğunu kaybetmiştir. (Bkz.Harita:2) 1994 Temas grubunun planında belirtilen %51-%49 oranı Dayton görüşmeleri sırasında BHF lehine %55-%45 olarak değiştirilmiştir. Ancak Sırpların lideri Miloseviç'in itirazları sonrasında bu oran %51'e %49 şeklinde kabul edilmiştir.²⁸⁰

Ethnic make-up of Bosnia-Herzegovina, before and after the war

Savaş Yılları

Harita:2

Kaynak:http://www.academia.edu/7719813/Dayton_Anla%C5%9Fmas%C4%B1_ve_Bosna_Hersek_in_Gelece%C4%9Fine_Dair_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceler 24022018

DBA, bu ayrımla BH'de var olan etnik ayrımı belirginleştirmiş ve etnik gruplar üzerinden politika yürütülmesine katkı sağlamıştır. Etnik unsurlar üzerinden devam eden politika da bürokrasinin artmasına ve işlemlerin çözümlenmesinin zorlaşmasına neden olmaktadır. BH'nin dış politikası böylece milli değerlerden çok milliyetçi

²⁷⁸ Bosna-Hersek Federasyonu, 1994 yılında ABD'nin Boşnakları ve Hırvatları bir araya getirdiği Washington Antlaşması sonucunda kurulmuştur.

²⁷⁹ United Nations General Assembly, Security Council, 30.11.1995,a.g.e., madde.3.

²⁸⁰ Richard Holbrooke, a.g.e., s.362.

değerlerle şekillenmiştir.²⁸¹ BHF, kendi içinde on kantona²⁸² ayrılmakta her kantonun kendine ait meclisi bulunmaktadır.(Bkz.Harita:3) RS ise merkezi bir yönetimle idare edilecekti. DBA'nın bu birimlerin komşu devletlerle özel ilişkiler kurabilmesine ve kendi ordularını oluşturabilmelerine imkân sağlaması²⁸³ da BH'nin bütünlüğünü zedelemekte ve dış politika oluşturmasını zorlaştırmaktadır.

Harita:3, Kaynak: <http://www.tarihakli.com/bosna-hersekin-idari-yapisi/>

DBA'nın bir eki, BH'nin anayasası olarak kabul edilmiştir.(DBA'nın 4 nolu eki) Dayton Antlaşmasına göre bir de üçlü Cumhurbaşkanlığı Konseyi kurulmuş ve ülkede bulunan üç etnik grubun temsil edilmesi sağlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Konseyi, dört yıllığına seçilmekte ve konsey başkanlığı sekiz ayda bir el değiştirmektedir.²⁸⁴

BHF ve RS'nin yanı sıra durumu sonraya bırakılan ve daha sonra Uluslararası Tahkim Mahkemesinin kararıyla hükme bağlanan özel statüye sahip, yaklaşık 80 bin nüfuslu Brčko Bölgesi bulunmaktadır. Brčko Bölgesi, gerek BHF ile RS'nin kesişim noktasında yer almasından gerek de BH, Sırbistan, Hırvatistan sınırlarının yakınında

²⁸¹ "Amer Kapetanoviç,Bosna-Hersek'in 10 Yıllık Dış Politika Tecrübesi", çev. Emir Türkoğlu, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara: ASAM Yayınları, 2001, s.191.

²⁸² BHF'nin on kantonu 1. Una-Sana Kantonu (B), Posavina Kantonu (H), Tuzla Kantonu (B), Zenica-Doboј Kantonu (B), Bosna-Podrinje Kantonu (B), Merkez Bosna Kantonu (K), Hersek-Neretva Kantonu (K), Batı Hersek Kantonu (H), Saraybosna Kantonu (B) Livno Kantonu (H)'dur. {(B): Boşnak yoğun; (H): Hırvat yoğun; (K): Karışık}.

²⁸³ Tunç Pulat, "Bosna-Hersek'te Devlet İnşa Süreci: 1996-2013 Dayton Antlaşması Sonrasında Bosna-Hersek", (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Atılım Üniversitesi,2015 s.85.

²⁸⁴ Mirovni Sporazum, <http://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf> (25.02.2018)

bulunmasından dolayı stratejik bir öneme sahiptir.²⁸⁵ Her etnitededen halkın bulunduğu bu bölge, RS topraklarını birbirinden ayırmaktadır. (Bkz.Harita:4)

Harita:4

Kaynak: <http://www.tarihakli.com/bosna-hersekin-idari-yapisi/>

DBA sonrasında BH'nin iç sınırları belirlenerek, 1995 yılında UNPROFOR yerini NATO kapsamında ki IFOR (Implemtation Force) çok uluslu barış gücüne bırakmıştır. IFOR 1995-1996 yılları arasında bölgede sınırları denetlemek amacıyla ve barışı, güvenliği, istikrarı sağlamak, anlaşmanın uygulanmasını güvence altına almak amacıyla görev yapmıştır.²⁸⁶ 1997 yılında IFOR'un adı SFOR (Stabilization Force) olarak değiştirilmiş ve asker sayısı azaltılmıştır.²⁸⁷ 2004 yılında ise SFOR yerini yine 6500 kişilik AB Gücü EUFOR'a (European Union Force) bırakmıştır.²⁸⁸

²⁸⁵ Mehmet Uğur Ekinci, Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, https://books.google.com.tr/books?id=klBwBQAAQBAJ&pg=PA77&lpg=PA77&dq=milorad+dodik+kimdir&source=bl&ots=J1CEIAsCz4&sig=CZk0tr2bSiVZMhPaVtBk3nE5ow0&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwin_oansavZAhWBsywKHQDWCQ0Q6AEIUTAH#v=onepage&q=milorad%20dodik%20kimdir&f=false (25.02.2018).

²⁸⁶ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, Cilt 3, Sayı 1, Mayıs 2011.

²⁸⁷ Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/407872> (25.02.2018).

²⁸⁸ Caner Sancaktar, "Dayton Barış Anlaşması'nın 10. Yılında Bosna-Hersek", TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/347/dayton_baris_anlasmasinin_10_yilinda_bosna-hersek (24.02.2018).

DBA’da alınan karar doğrultusunda Bosna Hersek’te barışı tesis edecek uluslararası bir konsey kurulmuştur. Kurulan bu uluslararası konsey BH’te Yüksek Temsilcilik adına görev almıştır. Birçok yetkiyle donatılan yüksek temsilcilik cumhurbaşkanını görevden alma yetkisine bile sahiptir. İlerleyen başlıklarda da değinilecek olan Yüksek Temsilcilik BH-AB arasındaki diyalogun kurumsal aracı olması açısından önemli bir yere sahip olup, çalışmanın teorik bağını oluşturan LH yaklaşımının savunduğu ilişkilerde kurumsallığın iyileştirici, geliştirici yönünü desteklemektedir.

DBA, soykırıma uğrayan Boşnak halkının acılarına derman olmaktan çok, Sırpların isteklerini elde etmesine yardımcı olmuştur. Bu anlaşma sonrasında etnik ayrımın daha keskin hale gelmesi BH’nin günümüzde yaşadığı sorunlara yol açmıştır. BH’de DBA ile yüksek temsilciğin kurulmasının yanı sıra yaşanan diğer önemli gelişmeler 2006, 2010, 2014 genel seçimleri, 2013 nüfus sayımı, 2016 Sırp referandumu ve bunların etkileridir. Bu gelişmeler hem Dayton düzeninin yarattığı aksaklıkları hem de AB’ye üye olmak arzusu içinde ki BH’nin durumunu değerlendirmede belirleyici unsurlardır.

BH’de yaşanan genel seçimler etnik ayrımın ne yönde dağıldığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.2006 genel seçimlerinin ilk kez Bosna yetkilileri tarafından düzenlenmiş olması bu seçimi mühim kılmaktadır.²⁸⁹ Her dört yılda bir yapılan genel seçimler 2010,2014 yıllarında da devam etmiştir. Bu seçimler Bosna’nın AB ve NATO’ya girişini belirleyecek en önemli etkenlerden biri olarak görülmekte ve bu uluslararası örgütler tarafından sıkı takip edilmektedir. BH Yüksek Temsilcisi Valentin Inzko 2010 seçimleri sonrasında “*Bu seçim Bosna’da olgunluğun ve demokrasinin iyi bir işareti olmuştur*” demiştir.²⁹⁰ En son yapılan 2014 genel seçimlerinde BH Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliğine seçilen Boşnak Bakir İzetbegoviç (Demokratik Eylem Partisi-SDA), Hırvat Dragan Çoviç (Hırvat Demokratik Birliği -HDZBİH) ve Sırp Mladen İvaniç (Demokratik İlerleme Partisi -PDP)

²⁸⁹ İbrahim Kamil, “Dayton Sonrası Bosna Hersek: İdari-Siyasi Yapı, Ekonomik Durum ve Dış Politika (1995-2017)”, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)*, ed. İbrahim Kamil, 1.baskı, Ankara: Nobel Yayınları,2017,s.177.

²⁹⁰ Hürriyet, “Seçim sonuçları Bosna’da bölünmeyi derinleştirecek”, 4.10.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/secim-sonuclari-bosnada-bolunmeyi-derinlestirecek-15956906> (18.05.2018).

seçilmiştir.²⁹¹ 7 Ekim 2018 tarihinde yapılacak olan genel seçim konusunda da gözler BH üzerindedir. AB 2018 BH raporunda da bu seçimlere değinerek Ekim 2018 seçimlerinin düzgün bir şekilde düzenlenmesi ve sonuçların sorunsuz bir şekilde uygulanmasının sağlanması amacıyla seçim çerçevesinin acilen değiştirilmesi gerektiğini belirtilmiştir. Bu bağlamda, tüm siyasi liderlerin sorumluluklarını üstlenmeleri ile Mostar²⁹² vatandaşlarının yerel seçimlerde oy kullanmaları ve temel demokratik haklarına saygı gösterilmesi için 2010 BH Anayasa Mahkemesi kararının yürürlüğe girmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁹³

2013 nüfus sayımı, BH’te yaşayanların genel çoğunluğunun ortaya konarak etnik gruplar arasındaki çözüm bulma ve AB ile ilişkiler de önemli bir gelişmedir. Ancak bu nüfus sayımının sonuçları ancak 2016 yılının Haziran ayında açıklanabilmiştir. Nüfus sayımının ilerleyici bir rol üstlenmesi beklenirken milliyetçilik söylemlerini daha da artırmıştır.

BH’te olası bölünmenin provası niteliğinde olan Sırp referandumu 25 Eylül 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu referandum Ortodoksların dini bayramı olarak kutlanan 9 Ocak gününü RS’nin bağımsızlık günü olarak kutlamayı yasallaştırmak adına atılan bir adımdır. Bu referandumun BH Anayasa Mahkemesi tarafından yasadışı ilan edilmiştir. AB Yüksek Temsilcisi Valentin Inzko da "*Anayasa Mahkemesi'nin kararları kesin ve bağlayıcıdır ve mahkeme net bir şekilde referandumu yasadışı ilan etti*" demiştir.²⁹⁴ BH’de yaşanan tüm bu gelişmeler BH-AB ilişkilerini etkilemektedir. Bu bakımdan BH-AB ilişkilerinin tarihsel sürecine değinmek gerekmektedir.

²⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/bosna-hersek-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (21.05.2018)

²⁹² Mostar, Boşnaklar ve Hırvatların köprüünün iki ayrı yakasında oturduğu bir şehirdir. Mostar'daki bölünmüşlüğü sona erdirmek içinde dönemin BH Yüksek Temsilcisi Paddy Ashdown tarafından 2004 yılında düzenlenen 55 maddelik Mostar'ın statüsü ile Mostar tek belediye haline getirilmiştir. Ancak bu düzenlemeye Hırvatlar itiraz etmiştir. Bu da şehirde 2008 yılından Mostar da seçimlerin yapılmasına engel olmaktadır. Mostar'ın bu geçici statüsüne karşılık da 2010 yılında Bosna-Hersek Anayasa Mahkemesi bu statünün kaldırılması kararı almış ancak hala bu karar uygulanamamıştır.

²⁹³ European Commission, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf> (21.05.2018).

²⁹⁴ BBC Türkiye, "Bosna'daki tartışmalı referandumdan 'kabul' çıktı", 26.09.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37469202> (21.05.2018).

3.BOSNA-HERSEK-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN LİBERAL HÜKÜMETLERARASICILIK ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

BH'nin dış politikasının ana gündemini AB üyeliği oluşturmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu karmaşık durumun tek çözümünün uluslararası örgütlenmelere üyelikte aranmasının en önemli nedeni de etnik grupların buluşabildiği tek ortak alan olmasıdır. Bosna politikasının yürütülmesinde en büyük engel görülen RS'nin ise AB politikalarıyla dizginleneceği düşünülmektedir. AB'nin Bosnalı Sırp lider Dodik'e karşı seyahat etme engeli koyma politikası yürüteceğinin söz konusu olması ve Sırbistan'ın AB hedefinde ilerlemesi, BH'te olabilecek sorunlara karşı AB tarafından caydırıcı güç olarak öne sürülmektedir. Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Bosna'nın AB'ye katılım sürecinin ele alınacağı bu başlıkta da bu süreç, AB'nin genişleme politikası temelinde ele alınmakta ve entegrasyon teorilerinden LH'nin öngördüğü yaklaşımlar açısından açıklanmaktadır. Öncelikle BH'nin bu zamana kadar AB ile olan ilişkileri belirtilip, bu ilişkilerin ana dinamiklerini oluşturan unsurlar ortaya konacaktır. Sonrasında ise bu dinamiklerin, LH çerçevesinde analizi yapılacaktır.

3.1.BOSNA-HERSEK- AB İLİŞKİLERİ SÜRECİ

Bosna Savaşı sonrasında imzalanan DBA ile bölgedeki durumun düzeltilmesi adına kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda BH'de savaştan arta kalan yıkık durumun onarımı için çalışılmıştır. Uluslararası toplumla olan yakın temas sonucu uluslararası kurumlar, özel sektörün gelişimini özendirici iktisadi dönüşüm için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Ekonomik ilişkilerin yanı sıra güvenlik politikası kapsamında da AB barış gücü EUFOR aracılığıyla Bosna'daki barışı sağlamaya yönelik politika yürütmektedir.²⁹⁵

Dayton Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Balkanlarda daha çok ekonomik içeriği olan ve savaşın yaralarını sarmayı amaçlayan politikalar uygulamaya koyan AB, Aralık 1995'te başlatılan Royaumont Süreci ile Balkanlardaki ilk kapsamlı girişimi başlatmıştır. Bu süreç kapsamında DBA'nın uygulanmasını desteklemek ve Güneydoğu Avrupa'da istikrar ve iyi komşuluk ilişkileri amaçlanmıştır. BH'te bu

²⁹⁵ Hakan Keskin, "Bosna-Hersek Cumhuriyeti", *Çağdaş Balkan Siyaseti*, ed. Murat Necip Arman- Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, Temmuz, s.169

sürece dahil olan ülkelerden biri olmuştur.²⁹⁶ Bu süreçte, AB, BH'yi OBNOVA ve PHARE²⁹⁷ programları kapsamına alarak, ülkenin gelişimine katkı sağlamıştır.²⁹⁸ Royaumont Sürecinin etkin bir şekilde ilerleyememesi sonucu Bölgesel yaklaşım politikası geliştirilmiştir.

AB ve BH ilişkileri 1997 yılından itibaren “Bölgesel Yaklaşım Politikası” kapsamında sürdürülmektedir. Bu politika çerçevesinde istikrarın sağlanması, AB'ye karşı duyulan güvensizliğin giderilmesi, DBA'nın uygulanmasının sağlanması ve ABD'nin bölgedeki hâkimiyetinin sonlandırılması amaçlanmıştır.²⁹⁹ 1998 yılında ise AB, Özel İlişkiler üzerine bir AB Bildirgesi yayınlanmıştır ve bu sözleşme ilişkilerinin kurulmasına yardımcı olmak için de AB-BH İstişare Görev Gücü (CTF) oluşturulmuştur.³⁰⁰ 2003 yılının Haziran ayında Selanik Zirvesi yapılmıştır. Bu zirvede BH AB'nin potansiyel aday ülkesi³⁰¹ olarak kabul edilmiştir.³⁰² Potansiyel aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra AB Komisyonu, Kasım 2003'te fizibilite çalışması yapmıştır. BH'nin bu zamana kadar ki gelişimini öğrenmek amacıyla yapılan bu çalışma, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın başarılı bir şekilde uygulanıp uygulanamayacağını değerlendirmiştir.³⁰³ Ancak sonucun olumsuz olduğunu belirten bir rapor hazırlanarak BH'te müzakerelerin başlaması, belirlenen on altı öncelikli alanda meydana gelecek ilerlemelere bağlanmıştır. Belirlenen bu alanların başında da BHF'nin ve RS'nin kendi polis teşkilatlarını kurmasına olanak tanıyan ve ülke içerisinde güvenlik çatışmasına ortam hazırlayan DBA düzeninin kaldırılarak, ortak polis teşkilatının oluşturulması gelmektedir.³⁰⁴ Ortak polis teşkilatının kurulması yönündeki

²⁹⁶ Arif Bağbaşıoğlu, “Nato'nun Genişlemesi ve Balkanlar”, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 2011, s.155.

²⁹⁷ OBNOVA VE PHARE yardım programlarıdır. PHARE MDA ülkelerine yönelik olup Bosna-Hersek'te sonrasında bu programa dahil edilmiştir. OBNOVA ise temel alt yapıya yönelik olan maddi bir programdır.

²⁹⁸ European Union, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52003DC0692> e.t.10.02.2018

²⁹⁹ Emirhan Kaya, ”Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:18, Sayı:2, Aralık 2016, s.217. (213-233)

³⁰⁰ European Union, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52003DC0692> (10.02.2018).

³⁰¹ Potansiyel aday ülke kavramı, henüz AB üyeliği şartlarını yerine getiremeyen ülkeleri ifade ederken, Aday ülke kavramı, AB mevzuatını ulusal hukuklarına aktarma sürecinde olan ülkeleri belirtmektedir.

³⁰² European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina_en (17.02.2018).

³⁰³ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52003DC0692> (18.02.2018).

³⁰⁴ Tunç Pulat, a.g.e., s.s.77-78.

önemli adım 24 Ekim 2007 tarihinde yapılan Mostar Deklarasyonu ile atılmıştır.³⁰⁵ Bu Deklarasyonun imzalanmasının ardından da BH Cumhuriyeti Başbakan Vekili Nikola Spiriç ve AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Olli Rehn, 4 Aralık 2007 tarihinde düzenlenen bir törenle “İstikrar ve Ortaklık Anlaşması” için bir araya gelmişlerdir. Ancak bu anlaşmanın imzalanıp uygulamaya girebilmesi, Mostar Deklarasyonu'nda söz verilen reformun gerçekleştirilmesine bağlanmıştır. Anlaşma imzalandığında ise AB ülkelerinin parlamentolarının onayına sunulup, BH'nin resmi aday statüsüne hazır olup olmadığını Konsey değerlendirecekti.³⁰⁶ Ve nihayetinde BH Bakanlar Kurulu, 14 Şubat 2008'de BH'nin Polis Teşkilatı Müdürlüğü ve Polis Teşkilatına Destek Ajansları hakkındaki yasa tasarılarını kabul etmiş, BH Parlamenterler Meclisi de 11 Nisan 2008'de polis reformu ile ilgili yasa taslaklarını onaylamıştır. Böylece AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması için şartlar yerine getirilmiş olup³⁰⁷ 16 Haziran 2008'de Ticaret ve Ticari konularda İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ve Geçici Anlaşma imzalanarak 1 Temmuz 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁰⁸ Bu bağlamda 31 Temmuz 2008'de BH ile AB arasında katılım öncesi yardım aracı (IPA) için finansman anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca İstikrar ve Ortaklık süreci içinde AB'nin BH'ye destek vereceği alanlar da belirlenerek barış anlaşmasının uygulanıp sağlanlaştırılması esas gündem olmuştur. Çünkü Bosna Savaşı Avrupa'nın ortasında bütün devletlerin gözü önünde yaşanmıştır. Bu da Avrupalı devletlerin bir araya gelerek başlangıçta ekonomik alanda birlikteliğini esas amaçta da siyasi bütünlüğünü savunan Avrupa Topluluğu'nun meşruiyetini sorgulatmıştır. Tüm bu nedenlerle Bosna'daki savaşın yıkıcı etkisinin onarılmasını, mültecilerin evlerine geri dönmesini, ekonomik açıdan kalkınmanın sağlanmasını ve AB yapısına uyum sağlanarak AB ile yakın ilişkiler kurulmasını ele alan süreç başlamıştır.

AB ile yakın ilişkiler kurulmasına yönelik olarak 18 Eylül 2007'de “Vize Kolaylaştırma ve Geri Kabul Anlaşması” imzalanmış ve 1 Ocak 2008'de yürürlüğe girmiştir. 15 Aralık 2010'da da BH vatandaşlarının Schengen bölgesinde vizesiz

³⁰⁵ Denis Hadzović, Armin Krzalić ve Alma Kovačević, “Overview of Policing in Bosnia and Herzegovina”, *Centre for Security Studies BH Report*, 2013.s.23.

³⁰⁶ Caner Sancaktar, ”Avrupa Birliği Yolunda Bosna-Hersek”, TASAM, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/747/avrupa_birligi_yolunda_bosna-hersek (25.02.2018).

³⁰⁷ Denis Hadzović, a.g.e.,s.25.

³⁰⁸ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina_en e.t.17.02.2018

seyahat etme hakkı sağlanmış ve böylece AB-BH ilişkilerinin gelişmesinde önemli adımlar atılmıştır.³⁰⁹

27 Haziran 2012 tarihinde Avrupa Komisyonu, BH ile ilişkiler için bir yol haritası belirlemiştir. Burada “BH ile Katılım Sürecine İlişkin Yüksek Düzey Diyalogu” başlatmak ve AB’ye üyelik başvurusunun yapılabilmesini sağlayan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması’nın yürürlüğe girmesini sağlamak amaçlanmıştır.³¹⁰ Bu yol haritası, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 2009 yılında aldığı “Sejdi-Finci kararı”³¹¹ üzerine üç kurucu halk olan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırpalar haricindeki etnik grupların da üst düzey kamu görevlerine seçilebilmesine olanak veren değişimleri, BH Anayasasında düzenlenmesi gerektiğine işaret etmektedir.³¹² Ancak AB 2016 ilerleme raporunda, BH Anayasası’nın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni ihlal ettiği ve bu konuda ülke çapında herhangi bir girişimde bulunulmadığı belirtilmektedir.³¹³

2016 yılı ilerleme raporunda ülke gelişiminde olumlu adımların olduğu gözlemlenmiştir. Bunun üzerine 2016 Şubat ayında aday ülke başvurusu yapan BH’nin 20 Eylül 2016 tarihinde AB’ye aday ülke başvurusu kabul edilmiştir. Bunun üzerine Aralık 2016’da, Avrupa Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakereleri Komiseri tüm AB katılım kriterlerini kapsayan kapsamlı bir Anketi BH’e teslim etti. Şubat 2018’de sonuçlanan bu anket de ki cevaplarda Avrupa Komisyonu Başkanına devredildi. BH’ye yönelik bu geçici rapor da ülkedeki durumun yanı sıra hukukun üstünlüğü ve temel haklar, kamu yönetimi reformu ve ekonomik kalkınma gibi konular üzerine değerlendirmede bulunulmuştur. Bu rapora göre BH’de yavaş olsa da bir ilerleme söz konusu olmakla birlikte istenilen düzeyde değildir.³¹⁴

³⁰⁹ Keskin, “Bosna-Hersek Cumhuriyeti”, a.g.e., s.166.

³¹⁰ Rıdvan Karluk, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlara Genişleme Süreci”, <http://akademikperspektif.com/2014/11/24/avrupa-birliginin-bati-balkanlara-genisleme-sureci-2/> e.t.27.12.2017

³¹¹ Bosna-Hersek’te yaşayan azınlıklardan Roman Dervo Sejdic ve Musevi azınlığı temsilcisi Jakob Finci’nin, 2006 yılında “ülkedeki seçim yasasına karşı” AİHM’ye başvuruda bulunması ve AİHM’nin bağlayıcı nitelikte olan bu başvurunun haklı olduğunu belirten kararı almasını içerir.

³¹² Ekrem Yaşar Akçay, “AB Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday Olarak Bosna-Hersek”, Cilt: 2, Sayı: 1 Haziran 2017, ss./ 50-64.

³¹³ European Union, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (20.05.2018).

³¹⁴ a.yer.

3.2.BOSNA-HERSEK AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDEKİ TEMEL PARAMETRELERİN LİBERAL HÜKÜMETLERARASICILIK ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

BH – AB ilişkilerinin temel gündem maddelerini ekonomik gelişim ve işbirliği, etnik farklılıkların meydana getirdiği sorunların çözümü ve güvenlik oluşturmaktadır. Bu temel parametreler LH'nin bir entegrasyonun neden yapıldığına dair ortaya koyduğu; asimetrik karşılıklı bağımlılık çerçevesinde pazarlık teorisi, jeopolitik çıkar bağlamında güvenlik ve egemenlik, siyasi istikrarın devamı noktasında iki aşamalı oyun ve ulusal tercihlerin ülke içi çıkar grupları yoluyla belirlenecek pazarlık görüşleri doğrultusunda açıklanacaktır. Teorinin temelinde yer alan karşılıklı yararlıdır. Temel parametrelerde de tarafların elde edeceği kazanımlar söz konusudur.

3.2.1.Ekonomi ve İşbirliği

AB, BH'nin en önemli ticari ortağı olup, ülkenin ekonomisinin canlanması için önemli katkılar yapmıştır. Ticari konularda yapılan Geçici Antlaşmayla³¹⁵ ülkede üretilen malların AB pazarına girmesi sağlanmıştır.2000 yılından itibaren BH ve AB arasında Özerk Ticaret Tedbirleri uygulamaya başlamışlardır.³¹⁶

AB'nin BH'ye yaptığı mali yardımlar, çeşitli alanlarda gelişmeyi teşvik etmek amacıyla verilmiştir. Bu alanlar genel itibariyle kamu idaresi, adalet ve içişleri, sivil toplum, ekonomik gelişim, AB müktesebatına uyumun sağlanmasıdır.³¹⁷

Ekonomik şartlar bir devletin refaha erişmesinde ve iç düzen ortamının sağlanmasında önemli bir faktördür. BH'nin AB katılımıyla elde edeceği en önemli yarar kuşkusuz ekonomik yönde olacaktır. Bu katılım sürecinde Bosna'nın neden AB gibi güçlü bir aktörün yanında kendinden taviz vereceği noktası da LH'nin asimetrik karşılıklı bağımlılık kapsamındaki değerlendirmesinde cevap bulmaktadır. Birinci bölümde anlatıldığı üzere daha "bağımlı" ülkeler daha liberalleşen pazarlardan daha

³¹⁵ Ticari alanda yapılan Geçici Antlaşmayla ilgili daha detaylı bilgi için bkz: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ%3AL%3A2008%3A169%3A0013%3A0807%3AEN%3APDF>

³¹⁶ Keskin, Bosna-Hersek Cumhuriyeti, s.165.

³¹⁷ a.g.e.,s.167.

fazla fayda sağlama eğilimi göstererek faydalarını maksimize etmeye çalışırlar. Bu yüzden de taviz vermeye razıdırlar.

BH'nin ekonomisi Yugoslavya döneminde iyi durumdayken Bosna savaşının etkisiyle kötüleşmiştir. BH, savaş sonrası dönemde uluslararası kuruluşların, devletlerin yardımlarıyla ekonomisini geliştirmeye çalışsa da ülkenin işsizlik problemi çözülememiştir. Bu nedenden dolayı BH, AB üyeliğini, normal yaşam standartlarının sağlanması ve işsizlik sorununun çözümü için bir garanti olarak görmektedir. AB'de, Bosna ile ilişkilerinin başladığı günden beri çeşitli yardım projeleriyle fonlarla desteğini sürdürmekte ve ülkenin ekonomik altyapısının oluşmasına destek vermektedir. AB üyeliği, BH için bir yandan işsizlik sorununa bir çözüm iken bir yandan da yabancı sermayenin ülkeye girmesine yardımcı olacaktır.

AB'nin Bosna katılımıyla elde edeceği yarar ise LH'nin savunduğu gibi rasyonel tercihler doğrultusunda gerçekleşecektir. AB'nin, MDA ülkelerinin katılımı sırasında, kısa vadede karşı karşıya kalacağı maliyeti göz ardı etmesi ve uzun vadede elde edeceği yararı göz önünde bulundurması söz konusuydu. BH katılımı noktasında da AB tıpkı MDA ülkelerinin katılımında olduğu gibi ilerdeki yararlarını düşünerek bugünkü harcamalarını önemsemeyecektir. BH'nin yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla iş gücü bakımından büyük potansiyele sahip olması AB ekonomisi için fayda getirecektir. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar, tahminen 6 milyar ton rezervi olan kahverengi kömür ve linyiti, 6000 megavatlık hidroelektrik enerji potansiyelini, 2000 megavatlık rüzgâr enerjisi potansiyelini, yaklaşık 1,5 milyon metreküp ahşap atıklarını, talaş, çips ve yontma ahşabın da dâhil olduğu bio-mass enerjisini, jeotermal ve güneş enerjisini içermektedir.³¹⁸ Bunun yanı sıra yaşanan olaylar ve doğasıyla dikkat çeken Bosna turizm alanında da AB'ye katkı sağlayacaktır. Ayrıca AB'nin giderek yaşlanan nüfusuna genç nüfus desteğinin Bosna'nın katılımıyla sağlanacak olması ve gücün bir unsuru olan demografik gücü artıracaktır. Demografik güç ise AB'nin uluslararası sistemdeki etkisine olumlu katkı yapacak bir etkidir.³¹⁹

AB, 2004 yılında ki beşinci genişlemesinde on ülkeyi bünyesine katarak genişleme konusundaki eğilimini ve politik hedeflerinin ve sınırlarının nereye kadar

³¹⁸ Mahmut Doğan, *Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği Üyeliğinin Balkanların Güvenliğine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Okan Üniversitesi, 2016.s.102.

³¹⁹ a.g.e.,s.101.

ulaşabileceğinin belirtilerini ortaya koymuştur. Aynı zamanda bu gelişmeyle, AB sadece Batı Avrupa'daki gelişmiş ekonomiler ile sınırlı kalmayacağını, Sovyetler Birliği'nin bıraktığı boşluğu doldurma ve Avrupa kıtasının tamamına erişme niyetini de göstermiştir. 2007 genişlemesinde Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğe kabulüne baktığımızda ise ekonomik durumun ve kişi başına düşen milli gelirlerin sanıldığı kadar önemli olmadığı görülmüştür.³²⁰ Ekonomik temellerle kurulan topluluk için politik hedeflerin ekonomik hedeflerden önde tutulduğu, ekonomik entegrasyondan siyasi entegrasyona evrildiği kanıtlanmıştır. Bütün bu gelişmeler bize BH'nin katılımında bir problem gibi görülen ekonomik istikrarsızlık durumunun AB nazarında aşılabileceğini ve üyelik noktasında engel teşkil etmeyeceğini göstermektedir. Nitekim 6 Mart 2018 tarihinde gerçekleşen Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek Zirvesinde Sırbistan'ın lideri Aleksandar Vučić de “*ekonomik ilişkilerin gelişmesi için AB'den gelen talep üzerine ortak bir pazar oluşturmamız gerektiği kanaatindeyim.*” ifadelerini kullanmıştır.³²¹ Bu da bize AB'nin ekonomik ilerlemenin gelişmesinde ki rolünü ortaya koymaktadır.

3.2.2. Bosna-Hersek-Avrupa Birliği İlişkilerinde Etnik Unsurların Etkisi

DBA sonrası BH' de ikili bir yapı meydana getirilmiştir. Bu yapı da BH dış politikasının istikrar kazanamamasında etkili olmuştur. Bugün de bu ikili yapı AB, NATO gibi uluslararası örgütlere katılımında önemli bir engel teşkil etmektedir. Boşnaklar ile Hırvatların birlikte hareket ettiği BHF'nin on kantona bölünmüş yapısı ve bu kantonların kendi içerisinde oluşan anlaşmazlıklarının yanı sıra, ülke içinde diğer bir yapı olan RS'nin de bu uluslararası örgütlere katılım konusundaki olumsuz tavrı üyeliği zorlaştırmaktadır.

BH'de uluslararası toplulukların girişimleri etnik unsurlar tarafından farklı algılamalara neden olduğundan sorun olmaktadır. Etnik grupların farklı devletlerle olan tarihsel bağları, tarafların çıkarlarının çatışması gibi nedenler bu girişimlerin

³²⁰ Yücel Oğurlu, AB'de Bosna Hersek için de yer olmalı, Anadolu Ajansı,01.02.2016, <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/abde-bosna-hersek-icin-de-yer-olmalı/513652> (4.03.2018).

³²¹ Bosna Hersek-Hırvatistan-Sırbistan Zirvesi, Haberler.com,06.03.2018, <https://www.google.com.tr/amp/s/m.haberler.com/amp/bosna-hersek-hrvatistan-sirbistan-zirvesi-10629706-haberi/> (7.03.2018).

aksamasında önemli olan etkenlerdir.³²² Ülkede ki Sırlar Sırbistan ve Rusya, Hırvatlar Hırvatistan, Boşnaklar ABD ve Türkiye ile yakın ilişkiler içindedir. Her grubun farklı devletlerle olan bu yakınlığı da BH dış politikasını olumsuz etkilemektedir. Balkanlar Rusya için tarih boyunca bölgeyi kontrol altında tutma, Ortodoks-Slav kardeşliği, boğazlara geçişte bir bağlantı kurma gibi nedenlerle önemli olmuştur. Bununla bağlantılı olarak da Sırbistan-Rusya ilişkileri hem Ortodoks-Slav kardeşliği hem de tarihsel süreçte kurulmuş bağların artık yok sayılmamasından dolayı her daim en üst seviyededir.³²³ ABD ise Bosna Savaşında arabuluculuk yaparak hem Balkanlarda hem dünya kamuoyunda prestijini artırmıştır. ABD, DBA'nın görüşmeleri aşamasında Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç'e "*Dilerseniz bu anlaşmanın temelini kabul edin, bu durumda ABD size destek verecek, bu barış anlaşmasının arkasında duracak ve barışı sağlayacak*" demiştir.³²⁴ ABD böylece anlaşma sonrası Boşnakların yanında olduğunu bir anlamda ortaya koymuştur. ABD'nin Boşnaklarla daha yakından bir ilişki kurması ise uluslararası sistemde etkili iki önemli devlet olan Rusya ve ABD arasında devam eden küresel nüfuzunu daha da artırma yolunda bir mücadelenin söz konusu olmasıdır. ABD Bosna'da Boşnaklarla daha yakın olarak Rusya'nın Sırlarla yakınlığına karşı denge kurmayı amaçlamaktadır.

BH'de ki sorunlar, etnik farklılıkları tetikleyen siyasal liderlerin bir ürünüdür.³²⁵ BH dış politikasında en önemli stratejik amaç olarak yerini alan AB ve NATO üyeliği de bu siyasal liderler nedeniyle sekteye uğramaktadır. Ülke içinde ki siyasiler, kendi çıkarlarına göre hareket ederek siyasi istikrarsızlığa yol açmaktadır. 1995-2004 yılları arasında ülkede Dayton ile sağlanmaya çalışılan savaşızsızlık halinin devam ettirilmesi konusunda ABD ve NATO'nun katkısı olmuştur. NATO'ya üyelik BH'nin güvenliğinin istikrarı açısından önem arz ederken bu konuda ülkedeki taraflar arasında uzlaşma sağlanamamaktadır. Bosnalı Sırlar, hem NATO'nun Bosna Savaşı'nda Sırbistan'ı ve Bosnalı Sırları hedef almasından hem de Rusya ile olan yakın ilişkilerinden dolayı

³²² Nurcan Özgür Baklacioğlu, "Savaş Sonrasında Uluslar arası Yönetim Altında Dış Politika: Bosna-Hersek Örneği", *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, İstanbul: Der Yayınları,2014, s.371.

³²³ Giray Saynur Derman, "Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Balkan Politikası", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar(1990-2015)*, ed. İbrahim Kamil,1.baskı, Ankara: Nobel yayınları,2017,s.549.

³²⁴ Mustafa Işık, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Balkan Politikası", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar(1990-2015)*, ed. İbrahim Kamil,1.baskı, Ankara: Nobel yayınları,2017,s.527.

³²⁵ Holbrooke, a.g.e., s.44.

NATO üyeliğinin hayata geçmesini sekteye uğratmaktadır.³²⁶ BH'nin hem AB hem de NATO üyeliğinin gerçekleşmesi noktasında siyasilere engel olarak görülen kişi ise Sırp Cumhuriyeti lideri Milorad Dodik'tir. Bunun en önemli sebebi de Dodik'in aşırı milliyetçi tavrıdır.

BH'de bu etnik yapılanmadan kaynaklanan sorunların günümüze gelindiğinde halen daha devam ettiğini gösteren ve gelecekte bir bölünme ihtimalinin olduğunu ortaya koyar nitelikte bir referandum yaşanmıştır. 25 Eylül 2016'da gerçekleşen bu referandum Sırp Cumhuriyeti'nin Ortodoksların dinî bayramı olan 9 Ocak gününü resmi olarak kutlamasını içermektedir. Referandum konusunda BHF, RS'nin Dayton Anlaşması'nı ihlal ettiğini ve RS'nin Bosna Hersek'ten ayrılma referandumunun ön hazırlığı olduğunu belirtirken, RS ise içişlerine karışılmaması gerektiğini söylemekte ve Saraybosna'nın nitelendirdiği gibi bir ayrılık provası olmadığını savunmaktadır. RS lideri Dodik ise bu konuda, "*Referandumun engellenmesi için bir yol bulmaya çalışıyorlar, ancak bu kabul edilemez. Bu hem Dayton Anlaşması'na uygun, hem de milli iradenin en anlamlı ifade biçimi*" şeklinde açıklama da bulunmuştur.³²⁷ Referandum öncesinde AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, referandumun BH'nin toprak bütünlüğüne, birliğine ve milletler arası uyumuna zarar vereceğini, RS'nin BH yargı sisteminden çıkmasının, ülkenin AB ile bütünleşme sürecini tehlikeye atacağını belirterek uyarıda bulunmuştur.³²⁸ Bu aşamada AB, referandumu dizginlemek, Brexit sonrası AB'nin genişleme politikasından vazgeçmediğini göstermek adına hamle yaparak BH üyelik başvurusunu kabul etse de RS'nin referandumu yapmasından alıkoymamıştır.³²⁹

Etnik temelli çatışmaların bir diğer kesişim noktası da din unsurudur. BH'te etnik yapı Boşnak, Hırvat, Sırp olmak üzere ayrılırken insanlar bu etnik tanımlamalarını bir yandan da din olgusu üzerinden anlamlandırmaktadırlar. Oysaki Boşnaklar, Hırvatlar, Sırp Slav etnisitesine bağlıdır. Buna rağmen Boşnakların Müslüman,

³²⁶ Baklacioğlu, a.g.e., s.373.

³²⁷ Sputniknews, Sırp Cumhuriyeti lideri Dodik: Referandumdan vazgeçmeyeceğiz, 23.08.2018, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201608231024516640-sirp-cumhuriyeti-milorad-dodik-referandum/> (25.02.2018).

³²⁸ Sputniknews, Rusya ile Batı arasında yeni görüş ayrılığı noktası Bosna mı?, 27.07.2015, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201507271016789274/> (25.02.2018)

³²⁹ Sinan Özdemir, "AB-Bosna-Hersek ilişkilerinde yeni dönem", Dünya Bülteni, 28.09.2016, <http://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/378645/ab-bosna-hersek-iliskilerinde-yeni-donem> (26.02.2018).

Hırvatların Katolik, Sırların ise Ortodoks olması bu halkları etnik olarak din üzerinden ayırma sürüklemektedir. Bosna'daki çatışmaları sadece din kaynaklı olarak yorumlamak yanlış olmakla birlikte, bu farklılık hem BH'nin toplumsal yapısında hem de diğer devlet ve devlet dışı aktörlerle ilişkilerde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Ülkede yaşayan Boşnaklar AB üyeliğini desteklemektedir. Bu noktada Bosnalı Hırvatlar ve Bosnalı Sırların kendi idealarını gerçekleştirme uğruna yapabilecekleri muhalefetinden çekinilmektedir. Etnik farklılıktan kaynaklı AB'ye üyelik noktasında doğabilecek muhalefete karşı Hırvatistan Dışişleri Bakanı Miro Kovac'ın, üyelik başvurusunu destekleyeceklerini söylemesi Bosnalı Hırvatların muhalefetini azaltacak olumlu bir gelişmedir. Diğer yandan Sırbistan'ın AB hedefi ile ilerlemesi Bosnalı Sırların BH'nin AB üyeliğine karşı muhalefetini azaltacak bir etmen olması açısından önemlidir.³³⁰ Yıllar sonra 6 Mart 2018 tarihinde Mostar'da gerçekleştirilen Sırbistan, Hırvatistan ve BH cumhurbaşkanlarının bir araya geldiği zirve de bunun kanıtı niteliğindedir. Önceliğin AB süreci olduğu bu zirvede üç ülke arasındaki meselelerin çözümü için neler yapılabileceği, ekonomi ve altyapı alanlarında iş birliğinin sağlanması konuları ele alınmıştır.³³¹ Bu zirve üç ülkenin yıllar sonra çözüm arayışı içine girmesi ve bunda AB'nin etkisinin görülmesi açısından önemli bir gelişmedir.

Etnik farklılıktan kaynaklı tüm bu problemlerin çözümünde LH'nin temel aktör olarak baskı ve çıkar gruplarını da kabul etmesi yol göstericidir. Baskı ve çıkar gruplarının ülkede bulunan etnik gruplar olarak ele alındığı bu çalışmada ulusal tercihlerin belirlenmesindeki rolü yadsınmamış olmaktadır. İki aşamalı oyun üzerinden açıklanan bu yaklaşımda ulusal yöneticilerin uluslararası politika da, ulusal ve uluslararası seviyede aynı anda strateji belirlemesi ele alınmaktadır. BH'de de her etnik gruptan yöneticiler bir yandan BH'nin bir yandan da kendi etnik grubunun çıkarı yönünde hareket etmeye çalışmaktadırlar. Yöneticiler, uluslararası işbirliğinden kazanacakları yararı göz önünde bulundurarak bazı tavizler vermektedir. RS'nin tüm muhalefetine rağmen AB üyeliği konusunda yapılan anketlerde Bosnalı Sırp halkın

³³⁰ Ersin Uğurkan, "Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Bosna-Hersek", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi: AB36 Mümkün mü?*, ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar, 1.baskı, Bursa: Sentez Yayınları, 2015,s.625.

³³¹ СителСамит БиХ-Србија-Хрватска: На регионот му требаат мир и стабилност, 06.03.2018, <http://sitel.com.mk/samit-bih-srbija-hrvatska-na-regionot-mu-trebaat-mir-i-stabilnost> (07.03.2018).

azımsanmayacak ölçüde üyeliğe olumlu baktığı görülmektedir.³³² Moravcsik'in LH yaklaşımında üzerinde durduğu jeopolitik unsurlar ve bunlardan elde edilecek çıkarlar önemlidir. Jeopolitiğin bir unsuru olan sosyo-kültürel değerler Bosna'nın AB üyeliği ile sorunlarının azalmasında etkili olacaktır. AB'nin üye olma koşullarından birini oluşturan AB müktesebatına uyum, ortak değerler etrafından birleşmeyi sağlamak amaçlıdır. AB çatısı altında oluşturulacak bir üst kimlikle var olan etnik sorunların çözümü sağlanabilecektir. Birinci bölümde de değinildiği üzere AB'nin entegrasyonunun gelişim alanlarından biri olan sosyal entegrasyonda fonksiyonel ve kültürel bütünleşme esastır. AB'de BH'i bünyesine dahil ederek hem işlevsel olarak bütünleşmeyi hem de Avrupa kültürü kapsamında birleşmeyi sağlayacaktır. Böylece tıpkı Yugoslavya'da ki gibi tek çatı altında birleşerek milliyetçiliğin ön plana çıkartılması engellenmiş olacaktır.

Etnik farklılıklar, din farklılığını, aşırı milliyetçi siyasi liderlerin çıkarlarının çatışmasını ve farklı tarihsel bağların varlığını beraberinde getirmektedir. Tüm bu farklılıklar AB çatısı altında, AB'nin yapacağı reformlar sayesinde azami boyutta engellenecektir. AB'nin tüm bu sorunları çözme gayreti içerisinde olma nedeni ise güvenlik boyutudur. Bir devletin en önemli politikalarından birini oluşturan güvenlik de BH'nin AB'ye katılım sürecinde hem BH hem de AB için önemlidir.

3.2.3. Bosna-Hersek- Avrupa Birliği İlişkilerinin Güvenlik Boyutu

Etnik çatışmaların üç önemli nedeni güvenlik ikilemi, doğru karar verememe ve bilgi eksikliğidir. Bilgi eksikliği, A tarafının kendisi hakkındaki bilgileri tam olarak B tarafına yansıtmamasını, gücünü göstermemesini belirtir. Güvenlik ikileminde ise taraflar, güvensizlik ortamından kaynaklı olarak zayıf taraf, güçlü olanın kendisini sömüreceğini, güçlü olan taraf da zayıf olan tarafın kendisini anlaşmalar aracılığıyla sömüreceğini düşünür. İşte bu karşılıklı belirsizlik hal durumu çatışmalara sebebiyet vermektedir.³³³ BH içerisinde de farklı etnik grupların ülkede söz sahibi olmak istemesi, tarafların birbirlerine güvenmemesi gibi nedenler taraflarda güvenlik ikilemi yaratmakta

³³² Bkz. United Nations Resident Coordinator Office in Bosnia and Herzegovina,2013, http://www.media.ba/sites/default/files/prism_research_for_un_rco_statistical_report_1.pdf (06.03.2018).

³³³ Rasim Özgür Dönmez, "Milliyetçi Çatışmalar", *Dünya Çatışmaları-Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Nobel Yayınları, 2.cilt, Ekim 2010, Ankara, s.716.

ve ülke içinde çatışmalara neden olmaktadır. Ülke içinde yaşanan sorunlarda sınırlar dışına taşarak uluslararası toplumun müdahalesini gerekli kılmaktadır. AB’de sınırlarına yakın noktada bulunan bu sorunların kendi sınırlarına sığmamasından endişe duymaktadır. Bu nedenle AB’nin BH’e karşı yürüttüğü politikaların başında güvenlik politikası gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde MDA ülkelerinin AB’ye katılımı ve Yugoslavya’nın dağılması sonrasında Balkanlarda başlayan bağımsızlık hareketleri sonucunda milliyetçiliğin tırmanması ile yeni güvenlik tehditlerinin ortaya çıkması ve AB’nin dünya siyasetinde etkin bir rol oynamak istemesi gibi nedenler, AB’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (ODGP) oluşturulmasına sebebiyet vermiştir. ODGP ile AB üyeleri arasında işbirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak ODGP ile sağlanmak istenen işbirliği Bosna Savaşı’nda uygulanamamış ve ortak bir müdahalede bulunulamamıştır. Bu savaştan AB üyesi Almanya, İtalya, Yunanistan ve Avusturya olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Bu ülkeler, savaştan kaçan birçok mültecinin bu ülkelere sığınmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Mülteciler bu devletlere bir yandan ekonomik açıdan yük getirirken bir yandan da güvenlik yönünden tehdit oluşturmuştur.³³⁴ Bu durumlar AB’nin güvenlik politikasındaki eksikliği görmesini ve bu yönde değişiklikler yapılmasını sağlamıştır.

BH’nin AB’ye entegre olma yolunda BH ve AB’nin kendi güvenliklerini sağlamak istemesi bu bütünleşmenin ana amaçlarından birini oluşturmaktadır. LH yaklaşımı güvenliği ele alırken jeopolitik çıkar, kendi sınırlarını koruma ve egemenlik üzerinden ele almıştır. Bu çalışmada da BH’nin AB’ye üye olmak istemesinde ki temel nedenlerden birisi de ülkenin bölünmesinin önüne geçerek egemenliğinin devam etmesini ve güvenliğini sağlamak olmuştur. AB’nin BH’i kendi bünyesine katmak istemesinde ise BH’nin jeopolitik konumundan faydalanarak uluslararası sistemde nüfuzunu artırmak ve BH’de oluşabilecek herhangi bir çatışma ihtimalini en aza indirgeyerek kendi varlığını /coğrafyasını da korumak istemesi etkilidir.

³³⁴ Kale, a.g.e.,s.299.

3.3.BOSNA-HERSEK AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDAKİ DİYALOĞUN KURUMSAL ARACI: YÜKSEK TEMSİLCİLİK

Bosna Savaşı sonrası ülkede düzenin ve barışın sağlanması adına DBA ile Batış Uygulama Konseyi (Peace Implementation Council-PIC) kurulmuştur. BM Yüksek Temsilcilik Ofisi (Office of High Representative Office-OHR), BM Genel Sekreterinin görevlendirdiği ve Temas Grubu olarak adlandırılan altı büyük devletin yer aldığı PIC tarafından atanmaktadır. OHR, 1997 senesinde Temas Grubu'nun verdiği kararla Bonn Zirvesi'nde geniş yetkilerle donatılmıştır. Hatta 1999 yılı OHR Temsilcisi Carlos Westendorp Sırp Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Nikola Poplasen'i görevinden alarak Bosnalı Sırp halkının kararlarını hiçe saymıştır. BM'yi temsil eden Yüksek Temsilcilik 2002 yılından itibaren de AB'yi de temsil etmektedir.³³⁵

Bosna'da etnik gruplar arasında arabulucu rolünde de olan Yüksek Temsilcilik görevini 1995-1997'de İsveçli Carl Bildt, 1997-1999'da İspanyol Carlos Westendorp, 1999-2002'de Avusturyalı Wolfgang Petritsch, 2002-2006'da Paddy Ashdown, 2006-2007'de Alman Christian Schwarz Schilling, 2007-2008'de Miroslav Layçak sürdürmüştür. 2008'den günümüze ise Avusturyalı Valentin Inzko bu görevi devam ettirmektedir.³³⁶Dayton ile oluşturulan, ülkede varlık gösteren Yüksek Temsilciliğın BH dış politikasına karışma hakkı bulunmamaktadır. Ancak iç politikada yaptığı müdahaleler dolaylı olarak dış politikayı etkilemektedir.³³⁷ Görev süresi, AB üyeliği ile ilişkilendirilen Yüksek Temsilciliğın görevinin sonlanması konusunda taraflar farklı görüşe sahiptir. Sırlar ve Hırvatlar görevin sonlanması gerektiği yönünde fikir beyan ederken Boşnaklar görevin sonlanmasından endişe duymaktadır. Boşnakların endişelenmesindeki en önemli nedenler, diğer etnik gruplar gibi akraba devlete sahip olmaması ve ülkedeki bölünme tehlikesinin artmasıdır.³³⁸ Bu konuda 2004 yılında BH Başbakanı olan Adnan Terziç, "*Yüksek Temsilciliğın, bir an önce gitmesin gerektiğini düşünüyorum. Ama maalesef şu anda Bosna'da siyasi yapı olarak onun sahip olduğu*

³³⁵ Keskin, Bosna-Hersek Cumhuriyeti, ,a.g.e.,s.160.

³³⁶ Uğurkan,a.g.e.,s.644.

³³⁷ Baklacioğlu, a.g.e., s.355.

³³⁸ a.g.e., s.372.

yetkileri devralacak kimse bulunmuyor. Bu yüzden şuan ona gereksinim duyuyoruz.” demiştir.³³⁹

Yüksek Temsilcilik BH-AB ilişkileri arasındaki diyalogu sağlama, BH’de gelişmeleri takip etme ve sorunları çözme noktasında arabulucu olma, BH’de ki kurumların işlevselliğini artırmaya yönelik çalışmalar yapma noktasında önem arz etmektedir. BH’de yaşanacak gelişmelerin doğrudan AB’ye üyelik sürecini etkileyecek olması ilişkilerin belirli bir raya oturmasında kurumların etkisini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ele alınan LH yaklaşımının ilişkilerde ekonomik, coğrafi öğelerin yanı sıra kurumları da ön plana alarak değerlendirmede bulunması ve BH’te de yüksek temsilcilik ile bunun sağlanmaya çalışılması bu çalışmanın teorik bağını kuvvetlendirmektedir.

AB- BH ilişkilerini ele aldığımız bu başlık altında öncelikle ilişkilerin süreci belirtilmiştir. Daha sonrasında AB-BH ilişkilerinin temel parametreleri ve kurumsal bağı ortaya konarak LH yaklaşımı çerçevesinde analizi sunulmuştur. Bundan sonraki başlıkta da AB-BH ilişkilerine tarafların genel bakışı anlatılarak ve BH’nin geleceği üzerine değerlendirilmedi bulunulacaktır.

4. BOSNA-HERSEK’İN AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYONUNA TARAFLARIN GENEL BAKIŞI VE BOSNA- HERSEK’İN GELECEĞİ

BH’nin AB üyeliği hem güvenlik açısından hem de sosyo-ekonomik açıdan önem arz etmektedir. AB üyeliği, BH gibi bölünmüş bir devlet yapılanmasına sahip bir ülke için, diğer devletler açısından dokunulmaz olan devlet sınırlarının artık AB sınırları içerisine dâhil edilerek bölünme tehlikesinin en aza indirilmesine neden olacaktır. AB üyeliği konusunda ülkedeki tüm etnik unsurların siyasileri ortak bir görüşe sahiptir. Kalıcı barışın, ülkedeki siyasi-ekonomik istikrarın sağlanması ve BH’nin geleceğinin güvence altına alınması açısından AB ile bütünleşme önemlidir.³⁴⁰

³³⁹ Banu Avar, *Hüznün Toprağı Balkandan Geleceğin Gücü Avrasya’ya Sınırlar Arasında*, 1.baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi,2012 Nisan, s.52.

³⁴⁰ Baklacioğlu, a.g.e., s.375.

BH halkı için AB üyeliği 'sine qua non' yani 'olmazsa olmaz' nitelikte olan bir kader tercihidir.³⁴¹ Hem ekonomik hem sosyal hem de siyasal anlamda ülkede yapılacak olan reformlar ilerde oluşabilecek çatışma ihtimalini azaltacaktır. Uluslararası sistemin zorunlu kıldığı karşılıklı işbirliği çerçevesinde yaşanacak bu gelişmeler tarafların birbirlerinden karşılıklı yarar görmelerini sağlayacaktır.

AB, Bosna Savaşına müdahale etmede geç kalmış ve bu nedenle meşruiyeti sorgulanmıştır. AB'nin bu geç kalınmışlığının perde arkasında yatan sebep ise AB üye ülkelerinin kendi aralarında milli çıkarlarından dolayı bir uyum sağlayamamasıdır. AB bu sorunları gidermek adına savaşın hemen ardından IFOR askeri yerine kendi polis gücünü sevk ederek³⁴² buradaki meşruiyetini sağlamaya ve bu bölgenin kendi için olan mühimmiyetini ortaya koymaya çalışmıştır.

Balkanlar, stratejik bir alanda bulunduğu ve burada yaşanacak bir sorunun AB sınırlarını tehdit edecek olmasından dolayı önem arz etmektedir. Bunun için AB, Bosna Savaşı sonrası harekete geçerek bu devletlerin bünyesine katılması yönünde politikalar geliştirmiştir. AB'nin bu bölgede etkin olmak istemesinde dünya siyasetinde etkili bir aktör olmak ve ABD'nin bu bölgedeki etkinliğini azaltmak istemesi etkilidir. Bunun için AB, Slovenya üyeliği ardından Hırvatistan'ı bünyesine katmıştır.³⁴³ Ardından BH'yi 20 Eylül 2016 tarihinde aday ülke olarak tanımıştır.³⁴⁴

AB için, Balkanlar jeopolitik avantaj sağlamada kullanılan bir bölge olmanın yanı sıra, özellikle BH ve Sırbistan'da etkin olan Rusya'ya karşı üstünlük kurma noktasında da önem arz etmektedir. Bu bölge Avrupa için Rusya'ya karşı bir tampon konumunda olması açısından AB'nin önemli politikalarının merkezi konumundadır.

BH'nin nüfusunun düşüklüğü AB üyeliğinin gerçekleşmesinde, bu ülkenin AB'ye kısa sürede uyum sağlayabilmesi ve AB toplam nüfusunu artırarak AB'nin bir nüfus gücü elde etmesi bakımından pozitif bir durumdur.

³⁴¹ Oğurlu, a.g.e.,<https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/abde-bosna-hersek-icin-de-yer-olmalı/513652> (04.03.2018).

³⁴² Cüneyt Yenigün-Ümit Hacıoğlu, a.g.e., s.684.

³⁴³ Sait Yılmaz, "Bosna-Hersek'te Durum ve Türkiye", USAM, usam.aydin.edu.tr

³⁴⁴ BBC Türkiye, AB,Bosna Hersek'in üyelik başvurusunu kabul etti, ,20.09.2016, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37417910> (10.02.2018).

BH'de AB için sorun oluşturabilecek durum, ülkede ki farklı etnik grupların birbiriyle olan husumetidir. BH'de yaşanabilecek herhangi bir çatışma, kısa sürede Avrupa ülkelerine yayılabilme ihtimali görünen bir gerçektir. Çatışmanın küçük bir alandan çıkıp büyük bir alana yayılma tehdidinin yanı sıra sorun olabilecek diğer bir unsur ise bu bölgeden Avrupa ülkelerine yaşanabilecek mülteci göçleridir. Mülteci göçleri ülke için hem güvenlik hem de ekonomi açısından sorun oluşturacaktır. Zira Yugoslavya'da yaşanan gelişmelerden sonra özellikle İtalya'ya, Almanya'ya ve Yunanistan'a göçler yaşanmış ve bu da bu ülkeleri tedirgin etmiştir.³⁴⁵ Ağırlıklı olarak Suriye'den gelen binlerce mülteci ve sığınmacı ile uğraşmak zorunda kalan BH de, mülteciler ve ülke içinde yerinden olmuş kimselere ulusal ve bölgesel olarak kalıcı çözümler bulma çabalarının bir parçası olarak, AB'nin desteği ile hareket etmektedir. Yeniden yapılanma ve kalkınma, kalıcı çözüm, sosyal içerme ve refah sorunlarının çözümüne yönelik bu destek olmazsa olmaz bir öneme sahiptir.³⁴⁶ AB üye devletleri kendilerini daha güçlü bir konuma getirmek için uğraşmakta ve bu da AB'nin gelişimini artırmaktadır. Devletler iç refahlarını artırabilmenin en önemli unsurlarından birinin komşu devletlerle olan ilişkiler olduğunu bilmektedir. Bunun için de dış güvenliklerini sağlamaya yönelik politikalar üretmektedirler.³⁴⁷ Dış güvenliği sağlama hem AB'nin bir hem de AB'nin dış sınırlarını oluşturan Bosna'ya yakın ülkelerin önemli bir politikasını oluşturmaktadır.

BH'nin güçlü bir ekonomiye sahip olmaması ve içerde yaşanan sorunların olması, AB neden gelişmemiş, sorunlarla boğuşan bir ülkeyi bünyesine katmak istesin sorusunu akla getirmektedir. Kısa vadede dezavantaj olarak görülen bu sorunlar uzun vadede AB'nin hem ekonomisine hem jeopolitik konumuna hem de uluslararası kamuoyunda nüfuzunun artmasına katkı sağlayacaktır. Bosna'nın alınması sonradan kazançlar için feda edilecek maliyetleri önemsiz kılmaktadır. Benzer bir riskin olduğu ülke olan Kıbrıs'ı 2004 yılında adadaki Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasındaki sorunun çözümünü beklemeden üye olarak alması da buna bir örnektir.

³⁴⁵ Kale, a.yer.

³⁴⁶ European Union, http://europa.ba/?page_id=640 (21.05.2018)

³⁴⁷ Yalvaç, a.g.e., s.92.

Bosna'nın AB'ye entegre olma konusunda üye ülkelerin önemli politikacıları da görüşlerini ortaya koymaktadır. Örneğin; Avusturyalı diplomat Valentin Inzko BH'nin AB'ye daha da yaklaşması gerektiğini savunmakta ve izlenecek yol konusunda önerilerde bulunmaktadır. Inzko bu yol haritasını " *Önce adaylık statüsü, sonra adaylık verilmeli. Arada geçen zamanda ise değişim, uyum, AB hukukuna geçiş gibi önemli reformlar hayata geçirilmeli*" şeklinde ifade etmiştir.³⁴⁸ 1 Ocak 2018 tarihinden itibaren AB Dönem Başkanlığını devralan Bulgaristan'ın Başbakanı Boyko Borisov da Bosnayı AB yolunda desteklediklerini belirterek, diğer ülkelere bağlayacak altyapı ve yol projelerine odaklanacaklarını ifade etmiştir.³⁴⁹ Bu gibi örnekler bize bir yandan AB ülkelerinin yaklaşımını göstermekte bir yandan da Bosna'nın geleceği konusunda fikir yürütürken ışık tutmaktadır.

BH, uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından potansiyel bir çatışma alanı olarak görülmekte ve her an oluşabilecek bir soruna karşı çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. BH'te ki karmaşıklığın giderilmesi, oluşabilecek herhangi bir çatışmanın yaşanmaması için AB ve NATO üyeliği bir çözüm olarak gündeme gelmektedir.

BH, DBA ile yeniden yapılandırılmış olan bir devlettir. Bu Antlaşma, her ne kadar ülkedeki savaş halinin sona ermesini sağlasa da etnik unsurlar arasındaki problemlerin giderilmesine katkı sağlamamıştır. Aksine ülkede etnik temelli bir sistem kurularak, ileride tekrar yaşanabilecek bir çatışmaya ihtimal oluşturulmuştur. Ülkenin geleceğinin belirsizliği de ülke vatandaşlarının diğer ülkelere daha çok da AB ülkelerine göç etmelerine neden olmaktadır. Bu göç hareketliliği ülkedeki potansiyel iş gücünün kaybedilmesine neden olurken bir yandan da AB ülkelerine bir ekonomik yük getirmektedir. Ekonomik yükün yanı sıra Bosna Savaşı sırasında ülkeye yerleşmiş olabilecek terör gruplarının bu ülkelere geçişi AB'yi tedirgin etmektedir.

BH bölünme tehlikesi ihtimali bulunan bir ülkedir. Bosnalı Sırp, Sırbistan'a katılmak isterken, Bosnalı Hırvatlar ise Hırvatistan'a katılmak istemektedir. Ancak ülkede oluşabilecek bir çatışma halinin hiçbir tarafa bir kazanç sağlamayacağı gerçektir.

³⁴⁸ DW, Bosna Hersek'in AB yolu, 17.02.2016, <http://www.dw.com/tr/bosna-hersekin-ab-yolu/a-19052643> (04.03.2018).

³⁴⁹ Time Balkan, Bulgaristan Başbakanı Borisov'un Bosna Hersek temasları devam ediyor, 27 Ekim 2017, <http://timebalkan.com/bulgaristan-basbakani-borisovun-bosna-hersek-temaslari-devam-ediyor/> (15.12.2017).

Taraflar yaşanan bir olumsuzlukta her ne kadar kendi çıkarlarının karşılığını almış gibi gözükse de hem ekonomik hem de güç olarak zarara uğrayacaklardır. Bu yüzden taraflar isteklerini çatışmadan barışçıl yollardan kazanma yolunu aramaktadırlar. Bir toplumu çıkarlar birleştirirken, çatışmalar dağılmayı getirmektedir.³⁵⁰ Bu anlam da Bosna'da bulunan etnik unsurlar da nasıl DBA'da bir araya gelmeyi kabul ettiyse AB üyeliği için gereken adımlarda da tavizler vereceklerdir. Her ne kadar ülkedeki etnik yapılanma ve toplum arasındaki sessiz çatışma buna izin vermeyecek gibi gözükse de AB üyeliğinin getireceği kazanç düşünülerek ve AB politikalarının doğru bir şekilde ülkede hayata geçirilmesiyle AB üyeliği gerçekleşecektir.

AB üyeliğinin gerçekleşmesiyle ülkedeki ekonomik, siyasi ve sosyal yönde ilerlemeler kaydedilecektir. Bu ilerlemelerde bir yandan BH'de yaşanması muhtemel görünen çatışmaların yaşanma olasılığını azaltarak ülkenin refahını artıracak bir yandan da AB'nin güvenlik endişelerini gidermesine ve bölgedeki etkisini artırmasına olumlu katkı yapacaktır. AB Yüksek Temsilcisi Paddy Ashdown da dediği gibi *“AB burada yaşayan herkesin geleceğidir. Burada ki tüm politik partiler, aşırı sağcılardan aşırı solculara kadar aynı yerde buluşuyorlar: AB'ye girmek. Bu ülkeyi bir arada tutan şey bu”* ifadelerini kullanmıştır.³⁵¹

³⁵⁰ Yalvaç, a.g.e., s.100.

³⁵¹ Avar, a.g.e., s.51.

SONUÇ

Entegrasyon, en basit tanımıyla devletlerin tek başlarına bir çözüme ulaştıramayacaklarına inandıkları konularda sahip oldukları egemen yetkilerini, kendi rızalarıyla bir merkezi kuruma devretmesi ve bu kurum aracılığıyla beklentilerini yerine getirilebilmesine olanak tanıyan bir süreç olarak tanımlanabilir. Entegrasyonun zamanla ilerlemesiyle devletler arasında şiddete neden olan ögeler azalmakta ve bunun yerini karşılıklı bağımlılık, ortak menfaat ve işbirliği almaktadır. Entegrasyon, birçok alanın birbirine tam entegre olabilmesini ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Entegrasyon tanımlamaları genel olarak siyasal çerçevede ele alınsa da toplumsal ve ekonomik alanda da gerçekleşebilmektedir. Bu da uluslararası alanda farklı entegrasyon türlerinin doğmasına neden olmuştur. Devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinin en önemli argümanlarının ekonomi, siyaset ve toplum olması nedeniyle entegrasyon, ekonomik, sosyal ve siyasal entegrasyon olarak ayrılmaktadır.

Entegrasyonun en önemli örneklerinden biri olan AB'dir. AB kurulduğu tarihten itibaren hem bir yandan genişlemekte hem de derinleşerek entegrasyon sürecini devam ettirmektedir. AB'nin AB'nin özellikle genişleme sürecini değerlendiren entegrasyon temelli birçok teorik yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar içerisinde federalizm, fonksiyonalizm, neo-fonksiyonalizm, hükümetlerarasıcılık gibi birçok teorik yaklaşım bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada LH yaklaşımının devletlerin yanında baskı ve çıkar gruplarının da- ki bu çalışmada BH'deki üç temel etnik grup baz alınmıştır,- devletlerin politikasını belirlemede etkili olduğunu ve ekonomik, coğrafi, kurumsal temellerle bir devletin entegrasyona uyumunun sağlanacağını ve böylelikle barış ortamının sağlanmasının mümkün olabileceğini belirtmesi nedeniyle bu çalışmaya uygun olduğu düşünülmüştür.

Ekonomik entegrasyon amacıyla kurulan ve zamanla diğer alanlarda da derinleşen AB, gün geçtikçe yeni üyeleri bünyesine katarak bugün 28 üyeye ulaşmıştır. Son genişleme dalgalarında daha çok Balkan ülkelerine yönelik AB'nin, bu bölgeye yönelik politikalara ağırlık verdiği görülmektedir. Bir Balkan ülkesi olan BH'nin de AB kurumlarının ve üye devlet liderlerinin söylem ve kararlarından anlaşılacağı üzere ilerleyen dönemlerde AB üyesi olacağı düşünülmektedir. Ayrıca olması muhtemel bu üyelik sürecinin gelecekte olası bir çatışma riskini azaltacağı, LH'nin de belirttiği gibi

bunun AB bağlamında ekonomik gelişmeyle ülkedeki kurumların reforme edilmesiyle bulunulan coğrafyanın ortaya çıkardığı jeostratejik konuma da dayalı olarak güvenlik endişelerinin giderilmesiyle sağlanacağı çalışmada analiz edilmiştir.

Dayton Barış Antlaşmasıyla BH, üç ayrı bölgeye ayrılmış ve Bosna'da bulunan Sırp-Hırvat-Boşnak unsurlar arasındaki ayrımı daha da belirginleştirmiştir. Sırp ve Hırvatların komşu iki devletin (Sırbistan ve Hırvatistan) etnik unsurları olması da BH için bir tehlike oluşturmaktadır. Özellikle bu devletlerin Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan kurma gibi tarihi emelleri unutmamalarından dolayı sorunların yaşanma olasılığı artmaktadır. Bundan dolayı devlet içinde etnik farklılığa bağlı olarak her an bir çatışma ihtimali bulunmaktadır. Avrupa'nın ortasında böyle olası bir çatışmanın olması da bölgesel ve küresel büyük bir krize yol açabilecektir.

BH'nin AB ülkelerinin topraklarına sınırı olması, bölgesel güç olma yolunda daha geniş bir alana sahip olarak nüfuzunu hem demografik hem ekonomik hem de siyasi açıdan artırmak istemesinde etkili bir bölgedir. BH'nin ekonomik anlamda yetersiz ve siyasi açıdan karışık olması AB için ilk etapta bakıldığında olumsuz gibi görünse de genişlemenin ilerleyen aşamalarında BH'nin AB'ye olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu konuda AB, LH çerçevesinde rasyonel tercih kuramının ilerde kazanılacak yarar için şimdi feda edilecek maliyetleri önemsiz kılmak ilkesini politikasında uygulamaktadır. Bunun örneği MDA ülkelerinin ve Kıbrıs'ın AB üyeliğine kabul edilmesinde görülmektedir.

BH, AB için hem güvenliğin sağlanması hem de Rusya Federasyonu'nun Sırp lar üzerindeki nüfuzunu kırmak açısından önemlidir. Rusya Federasyonu'nun tarihsel geçmiş, Ortodoks-Slav kardeşliği gibi nedenlerle Bosna'da bulunan Sırp halka yakın olması ilerde oluşabilecek herhangi bir çatışma durumunda, Rusya Federasyonu'nun da soruna müdahil olarak krizin büyümesini beraberinde getirecektir. BH, dünya siyasetinin şekillenmesinde kilit bir bölge olma niteliğine sahiptir. Bosna'da yaşanacak bir olumsuzluğun diğer bölgelere sıçramasının muhtemel olması AB'nin tehditlere karşı savunmasız olmasına yol açabilecektir. Bu nedenle AB, BH'yi kendi çatısı altına katarak olası bu tehlikelere karşı da önlem almaya çalışacaktır.

BH'nin 20 Eylül 2016 tarihinde AB'ne tam üyelik başvurusu yapmasıyla AB'ne üyeliğin Bosna'daki etnik farklılıklardan kaynaklanan sorunların giderilmesinde bir

çözüm olup olmayacağı üzerine düşünceler ortaya konulmuştur. Bu fikirler ışığında yola çıkılan bu çalışma da AB üyeliğinin Bosna'daki sorunlara bir çözüm olacağı savunulmuştur. Bu savunu yapılırken de Avrupa entegrasyonuna dair yaklaşımlar ortaya koyan entegrasyon teorileri araştırılmış ve bu savunu için en uygun yaklaşımın LH olduğu kanısına varılmıştır.

Andrew Moravcsik'in savunucusu olduğu LH'nin kendinden önceki entegrasyon teorilerinin bir karması olması, baskı-çıkar grupları ve hükümet dışı aktörlerin tercihlerinin de etkili olduğunu savunması, devletin ulusal tercihlerini ortaya koyarken jeopolitik ve güvenlik unsurlarına yer vermesi, uluslararası konjonktürün de bir gerçeği olan karşılıklı bağımlılık söyleminin LH ile eklenmesi bu teori üzerinden savununun yapılmasında etkili olmuştur. Ayrıca BH'nin AB'ne entegre olmasında, sorunlara bir çözüm yolu ortaya koyma noktasında etkili olan parametrelerin açıklanmasında da LH yol gösterici niteliktedir.

LH'nin AB'ye entegre olmada ele aldığı coğrafya, ekonomi, güvenlik, kurumsal yetkilendirme gibi öğeleri BH-AB ilişkilerinin temel dinamiklerini oluşturan etnik unsurlar, ekonomi-işbirliği, güvenlik konularıyla bağlantılandırılarak analiz edilmiştir. İlişkilerde ki kurumsal yetkilendirme ögesi ise AB adına görev yapan Yüksek Temsilcilik ile kurulmuştur.

Bosna'da Dayton Barış Antlaşması sonrasında daha da belirgin hale gelen etnik farklılıklar, günümüzde Bosna'nın hem iç hem de dış politikasında zorluklara neden olmaktadır. Dayton ile içte iki devlet bir özerk yapı olmak üzere 3'e bölünen ülkede BHF ve RS'nin ayrı polis birimlerine sahip olması, diğer devletlerle ikili ilişkiler kurabilmeleri ülkeyi içinden çıkılmaz bir hale sokarken dış politikayı da istikrarsızlığa sürüklemektedir. Bunu üzerine 2008 yılında AB'nin isteğiyle ortak bir polis birimi kurulmuştur. Bu gelişme Bosna da birbirine karşı muhalif hareket eden etnik grupların, AB'nin yönlendirmesiyle ortak hareket edebileceklerini gösteren ve AB ile kurulacak ilişkinin BH açısından olumlu gelişmeler doğuracağını göstermesi adına önemlidir.

AB ile entegrasyon sürecinin AB'nin bütünleştirici gücüyle etnik gruplar arasındaki sorunları çözmede uyum göstermelerine yol açacağı düşünülmektedir. BH-AB ilişkilerinde olumlu olarak nitelendirilebilecek ve AB çatısı altında Bosna'daki etnik grupların uyum sağlayabileceğini gösteren ortak polis biriminin kurulmasının yanı

sıra BH'nin 1991 nüfus sayımından sonra 2013 yılında yeni nüfus sayımının AB isteği ile yapılması ve 6 Mart 2018 tarihinde Mostar'da gerçekleştirilen Sırbistan, Hırvatistan ve BH cumhurbaşkanlarının bir araya geldiği Zirve de bunun kanıtı niteliğindedir.

Bu Zirve'de önceliğin AB süreci olduğu belirtilmiş ve üç ülke arasındaki meselelerin çözümü için neler yapılabileceği, ekonomi ve altyapı alanlarında iş birliğinin sağlanması konuları ele alınmıştır. Bu zirve üç ülkenin yıllar sonra çözüm arayışı içine girmesi ve bunda AB'nin etkisinin görülmesi açısından önemli bir gelişmedir.

BH üyeliğine Bosna'nın yakın çevresinde bulunan Hırvatistan, Bulgaristan gibi AB üyesi ülkelerin her fırsatta desteğini bildirmesi de BH-AB ilişkileri için olumlu bir sürecin yaşanmasını sağlamaktadır. Ayrıca Bosna'nın komşusu olan Sırbistan'ın da AB üyeliği çerçevesinde dış politikasını sürdürmesi, Bosna'daki Sırp Cumhuriyeti'nin muhalefetini dindiren bir unsur olması açısından önemlidir.

BH-AB ilişkilerinin gelişiminde bir engel oluşturan konular da bulunmaktadır. Bunlar; siyasi liderlerin olumsuz tavrı, Bosna'da yaşayan tüm etnik grupların aynı haklardan yararlanmasını içeren Sejdic Finci Kararı'nın ve Mostar'ın statüsünden kaynaklanan ve bu nedenle seçimlerin yapılamadığı Mostar sorunuyla alakalı çözüm önerisi getiren 2010 BH Anayasa Mahkemesi kararının uygulanamamasıdır.

Bu çalışma da BH'te yaşanan olumlu ilerlemelerin AB desteğiyle gerçekleştiği ve etnik grupların birbirine olan muhalefetinin giderilmesinde AB'nin kurumsal bağını oluşturan Yüksek Temsilciliğin arabuluculuğu ile reformların gerçekleştiği görülmüştür. LH'nin varsayımlarını oluşturan devletlerarası pazarlığın, ulusal tercihlerin ve kurumsal yetkilendirme önermelerinin BH'nin sorunlarının giderilmesinde bir yöntem olduğu ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKARSLAN Mediha, *Bosna-Hersek ve Türkiye*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık,1993.
- ALTUN Özge, *Avrupa Birliği Genişleme Politikası Bağlamında Hırvatistan Üyeliği*, T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış ilişkiler Dairesi Başkanlığı, Temmuz,2013.
- ANDREATTA Filippo , “*The European Union’s International Relations:A Theoretical View*”, Christopher Hill, Michael Smith,International Relations and the European Union, United States of America,Oxford University Press, 2.baskı, 2011.
- ARI Tayyar, *Uluslararası ilişkiler Teorileri: Çatışma-Hegemonya-İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık,8.Baskı,2013.
- ATACAN H. Vedat, *Türkiye-Avrupa Birliği*, Bursa: MBA, Kasım,2009.
- AVAR Banu, *Hüznün Toprağı Balkandan Geleceğin Gücü Avrasya’ya Sınırlar Arasında*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1.basım, Nisan 2012.
- BAYKAL Sanem, “Birliğin Siyasi Dinamikleri”, *Avrupa Birliği’nde Değişen Dinamikler*, İpek Aydın, Cihan Dizdaroğlu, *Ankara: TEPAV Ortak Çalıştay Raporu*, Kasım,(2006).
- Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, ‘Balkanlar ve Türkiye, İstanbul: Bilgesam yayınları, Rapor No 64,Aralık 2014.
- BİLİCİ Nurettin, *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Temel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular*, Ankara: Seçkin yayınları, 3.baskı,2007.
- BURGESS Micheal , “Federalism”, A. Wiener ve T. Diez (der.), *European Integration Theory*, Oxford University Press,2008, s.39.
- CANBOLAT S. İbrahim, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Sistemle Ortaklık*, 5.baskı, Bursa: Alfa Aktüel yayıncılık,2011.
- CARR Edward Hallett, *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev.Osman Akınhay, 6.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- CİHANGİR Damla “*Yunanistan-AB İlişkileri: Yunanistan Avrupa Birliği’nin ‘Şumarık Çocuğu’ Olmaya Devam mı Ediyor?’*”, İktisadi Kalkınma Vakfı, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu, Nisan,2010.
- COŞKUN Enis, *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Cem yayınevi, Kasım,2001.

- ÇAĞIRAN Mehmet Emin, *Uluslararası Örgütler*, Ankara: Turhan Kitabevi yayınları, 1.baskı, Ocak 2013.
- ÇAKMAK Haydar, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*, 4.baskı, Ankara: Barış Kitap,2014.
- ÇAKIR Armağan Emre, *Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları*, İstanbul: Beta yayınları, 1.baskı, Eylül 2001.
- ÇAMAN Efe, *Uluslararası İlişkiler Giriş Kavram ve Teorileri*, ed. Haydar Çakmak, İstanbul: Doğu Kitabevi,2014.
- DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları,96.baskı,2014.
- DEDEOĞLU Beril, *Adım Adım Avrupa Birliği*, 1.baskı, İstanbul: Çınar yayınları,1996.
- EFEGİL Ertan, *Dış Politika Analiz Ders Notları*, Ankara: Nobel Yayınları,2012.
- GÜNUĞUR Haluk, *Avrupa Birliği*, 1.baskı, Ankara: Eko Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi yayını, 2007.
- GÜNUĞUR Haluk, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Ankara: Eko yayınları,2008.
- GÜRLÜK Serkan, TURAN Özlem, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Türkiye Tarımı ve Ortak Tarım Politikası*, 1.baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım,2013.
- GOLDSTEIN Joshua S.-Pevehouse, Jon C., *Uluslararası İlişkiler*, BB101 yayınları,1.Baskı, Eylül 2015.
- HOLBROOKE Richard, *Bir Savaşı Bitirmek*, Çeviren: Belkıs Çorakçı Dışbudak, Kültür Yayınları, İstanbul,1999.
- HAAS Ernst B., *The Uniting of Europe: Political, Social, Economic Forces 1950-1957*,University of Notre Dame Press, Notre Dame Indiana,2004.
- HATİBOĞLU M. Tahir, *Bosna'ya Farklı bir Bakış*, Selvi Yayınları, Ankara,1996.
- JUDT Tony, *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2009.
- KAMİL İbrahim, *Dayton Sonrası Bosna Hersek: İdari-Siyasi Yapı, Ekonomik Durum ve Dış Politika (1995-2017)*,Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), ed. İbrahim Kamil, 1.baskı, Ankara: Nobel Yayınları,2017.
- KAPTAN Atike, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi ve Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara,2008.
- KARAKAŞ Yusuf, *Avrupa Birliğinde Siyasal Entegrasyon*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1.baskı,2002.

- KARAMAN M. Lütfullah, *Bosna-Hersek ve Bosna-Hersekliiler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,1992.
- KARLUK S. Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Yayınları, 8. Baskı, 2005.
- KAVALALI Murat, *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile ilişkileri*, AB ile ilişkiler Genel Müdürlüğü, Ekim 2005.
- KAYA Ayhan, DÜZGİT Senem Aydın, GÜRSOY Yaprak, BEŞGÜL Özge Onursal, *Avrupa Birliğine Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar*,1.baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2011.
- KESKİN Hakan, *Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği El Kitabı: Lizbon antlaşması ve Hırvatistan'ın katılımı ile değişen AB*, Ankara: Seçkin yayınları,2014.
- KESKİN M. Hakan, *Doğru Sanılan Yanlışlarla: Avrupa Birliği*, 2.baskı, Ankara: Ofset Fotomat, 2010.
- ÖZDAL Barış, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*,1.baskı, Bursa: Dora Yayınları,2013.
- ÖZEY Ramazan, *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, 1.baskı, Ankara: Pegem Akademi, Eylül,2016.
- PEHLİVANLI Hamit, *Bosna Defteri*, Ankara: Bosna-Hersek Dostları Vakfı,2005.
- REÇBER Kamuran, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 1.baskı Bursa: Dora yayınları, Temmuz 2012.
- REHN Olli, *Avrupa'nın Gelecek Sınırları*, çev. Hasan Kaya, Onur Şen, 1.baskı, İstanbul:1001 kitap,2007.
- RODRİGEZ Andres -Pose, *The European Union: Economy, Society and Polity*, United States: Oxford University Press,2004.
- SANDIKLI Atilla, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam yayınları,2012.
- SCHMİTTER, Philippe C., “Neo-Neofunctionalism”, *European Integration Theory* , der.A. Wiener ve T. Diez, United States: Oxford University Press,2008.
- SCHİMMELFENNİG, “Liberal İntergovernmentalism”, *European Integration Theory*, der. A.Wiener ve T. Diez , United States:Oxford Universty Press, fourth published,2008.
- SELVER Mustafa, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
- ŞAHİN Köksal, *Türkiye ve Balkanlar: Jeopolitik Bir Analiz*, 2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt 2,2010.

ŞAHİN Mehmet, *Bütünleşme (Entegrasyon) Teorileri, Uluslararası İlişkiler Teorileri-Temel Kavramlar*, Ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara:Kripto Yayınları,1.baskı,2004.

YALVAÇ Faruk, *Rousseau ve Uluslararası İlişkiler*, 3.baskı, Ankara: Phoneix Yayınevi,2008.

Makaleler

AÇIKMEŞE Sinem Akgül , “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s.s. 1-32.

AKÇAY Ekrem Yaşar, “AB Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday Olarak Bosna-Hersek”, Cilt: 2, Sayı: 1 Haziran 2017, s.s.50-64.

AKDEMİR Erhan, “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi”, *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Ankara: Seçkin yayınları, 2012.

AKŞEMSETTİNOĞLU Gökhan, “Avrupa Bütünleşme Sürecinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri”, *Ankara: Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 10, No:1,2011, s.s.1-18.

ALEXANDRESCU Mihai, MITRANY David, “From Federalism to Functionalism”, *Transylvanian Review* ,Vol. XVI, NO. 1, Spring, 2007.

ALP İlker, “Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek ve Srebrenitsa Mezalimi”, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)*, ed. İbrahim Kamil, 1.baskı, Ankara: Nobel Yayınları,2017.

ALTINBAŞ Deniz, “Avrupa ve Federalizm”, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Eylül,2012.

ARI Tayyar, PİRİNÇÇİ Ferhat, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”, *Alternatif Politika*, Cilt 3, Sayı 1, Mayıs 2011

ARISOY Alper, “Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar”,*Ege Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:4,Ekim,2010, ss.1195-1206.

ATAÇ Emre, “Brexit Tartışmaları ve AB’nin Geleceği”, *İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)*, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=1469> e.t.20.05.2017.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Genişlemeyi Anlamak: Avrupa Birliği’nin Genişleme Politikası”,2007.

AYTUĞ Hüseyin Kutay, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:15, Sayı:1,2008,s.s.149-161.

- BAÇ Müftüleri, MCLAREN Meltem ve Lauren , “Enlargement Preferences and Policy-Making in the EU: Impacts on Turkey”, *European Integration*, Cilt 25, 2003.ss17-30.
- BAKLACIOĞLU Nurcan Özgür, “ Savaş Sonrasında Uluslararası Yönetim Altında Dış Politika: Bosna-Hersek Örneği”, *Dış Politika-Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Emler Bayır, İstanbul: DerYayımları,2014.
- BERGMANN Julian, NIEMANN Arne, “Theories of European Integration and their Contribution to the Study of European Foreign”, *Johannes Gutenberg University Mainz*, Paper prepared for the 8th Pan-European Conference on International Relations, Warsaw 2013.
- ÇINAR Meral Uğur, “Rousseau ve Kant ile Avrupa’da Kalıcı Barışa ve Avrupa Birliği’ne Dair”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:16, No:1, 2017,ss.61-80.
- DALAR Mehmet, “Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği”, *Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Yıl:9, Sayı:16,2008.
- DERMAN Giray Saynur, “Soğuk Savaş Sonrası Rusya’nın Balkan Politikası”, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar(1990-2015)*, ed. İbrahim Kamil,1.baskı, Ankara: Nobel yayımları,2017.
- DİNÇ Cengiz, “Avrupa Birliği’nin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2011,6(2), s.s.201- 233.
- DÖNMEZ Rasim Özgür, “Milliyetçi Çatışmalar”, *Dünya Çatışmaları-Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, ed.Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Nobel Yayınları, 2.cilt, Ekim 2010, Ankara.
- DUMAN Betül, ALACAHAN Osman, “Sosyal Kaynaşma”, *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1,2010, s.s103-128.
- EFE Haydar, “AB’nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Çabaları”, *Bolu: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:2,Güz 2007.
- ERCAN Bilge, ERCAN Arda, “Avrupa Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Avrupa Vatandaşlığı İlişkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 41,Aralık 2015,s.s.407-420.
- EREKER Fulya , “Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 36,Kış 2013, s.s. 45-71.
- GÖKALP Ayşegül, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış*, der. Hasret Çomak, Umuttepe Yayınları, 1.Baskı, Şubat, 2009, ss147-164.
- GÖLEN Zafer, “Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek”, *Balkanlar El Kitabı*, der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, 1.Cilt, Ankara: Vadi Yayınları,2006

- GUBERİNİC Jasmina, “Batı Balkanların Entegrasyonunun Karşılaştırmalı Analizi: Karadağ ve Sırbistan Örnekleri”, *Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2,Sayı:3, 2015.
- GÜNAL Altuğ, “Avrupa Birliği’nin Balkanlar’a Yönelik Politikası”, Ed. Uğur Burç Yıldız, *Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2015, ss.265-274.
- GÜRKAYNAK Muharrem, YALÇINER Serhan,“ Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 23, Güz 2009,s.s. 73-92
- HOFMANN Stanley “Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe," *Daedalus*, Cilt 95, No 3, 1966, s.s. 862-915.
- HÜSEYNOV Fuad, “Avrupa Birliği - BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 2,2011.
- İŞİK Mustafa, “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Balkan Politikası”, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar(1990-2015)*, ed. İbrahim Kamil,1.baskı, Ankara: Nobel yayınları,2017.
- İÇENER Erhan, PHINNEMORE David, PAPADIMITRIOU Dimitris, “Continuity and Change in the European Union’s Approach to Enlargement: Turkey and Central and Eastern Europe Compared”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 10, No. 2, June 2010, s.s.207–223.
- KAÇMAZ Muhammet, “Balkan Coğrafyası: Türk Tarihinde Balkanlar”, *Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Cilt 1, s.s. 11-37
- KAHRAMAN Sevilay, “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası” *Avrupa Birliği Tarihçe-Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, ed.Belgin Akçay,İlke Göçmen, Ankara: Seçkin Yayınları, 3.baskı, Eylül 2016.
- KALE Başak, “Avrupa Birliği’nin Balkan Politikası: Çelişkiler İçinde Bir Yanılsama”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara: ASAM Yayınları,2001.
- KARABEL Sibel, “Avrupa Birliği’nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi”, *İstanbul: Bilgesam Analiz*, No:1308, Mart 2016.
- KARACA Nuray Gökçek, “Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinde Sosyal Entegrasyon”, *International Conference On Eurasian Economies*, 2014.
- KAYA Emirhan, “Avrupa Birliği’nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:18, Sayı:2, Aralık 2016.
- KESKİN Hakan, “Bosna-Hersek Cumhuriyeti”, *Çağdaş Balkan Siyaseti*, ed.Murat Necip Arman, Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, Temmuz 2012.

- KINACIOĞLU Müge, “AB Dış Politikasında Akdeniz Havzası ve Orta Doğu: Bölgedeki Son Gelişmeler Işığında AB Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, *Ankara:21.yy Dergisi*, sayı:60, Aralık 2013.
- KUTLAY Mustafa, “Brexit Sonrası İngiltere ve AB Bütünleşmesinin Geleceği”, *Liberal Perspektif Analiz, Özgürlük Araştırmaları Derneği*, Sayı: 4, Ocak 2017 Ankara, s.8.
- KOCAOĞLU S. Sinan, “Avrupa Anayasası”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2004/4, Yıl:62,s.1.
- MERCAN S. Sezgin, “Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi”, *Ankara: Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:10, No:1,2011,(s.s.67-83
- MORAVCSIK Andrew, “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, *Journal of Common Market Studies*, Volume 31, No. 4, December 1993, s.s.473-524.
- MORAVCSIK Andrew, Vachudova, Milada Anna , “National Interests, State Power, and EU Enlargement”, *Center for European Studies Working Paper*, No. 97
- NIGEL Thomas, Darko Pavlovic, “The Yugoslav Wars (2): Bosnia, Kosovo and Macedonia 1992-1995” *Elite Paperback* , No.2, 2006.
- NYE J.S, “Peace in parts; integration and conflict in regional organization”, *Boston: Little, Brown and Company* , 1971.
- YAPICI Merve İrem “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı:3, 2007,s.s.130-157.
- OĞUZ Gönül, “EU Enlargement: From a Success Story to Fatigue”, *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:28, Sayı:1, Yıl:2013, ss.81-117.
- ÖNER Selcen, “Üye Ülkelerin AB Genişleme Politikasındaki Rolü: Doğuya Genişlemesi ve Türkiye’nin Katılım Süreci”, *Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi- Analiz Türkiye*, Cilt II, Sayı 8, Ekim 2013,s.63-71.
- ÖNİŞ Ziya, “Diverse but Converging Paths to EU Membership: Poland and Turkey in Comparative Perspective”, *Second Pan-European Conference Standing Group on EU Politics Bologna*, 24-26 June 2004, s.27.
- ÖRAZ Seçil , “Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem ile Avrupa Bütünleşmesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, p. 1611-1624.
- ÖZDAĞ Ümit, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri-Jeopolitik İnceleme”, *Ankara: Asam yayınları*, No:41,Avrupa Araştırma Dizisi:4,2002.

- ÖZELER Neslihan, “Siyasal Entegrasyon ve Avrupa Birliği Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü”, *TAAD*, Yıl 7, Sayı 27, Temmuz, 2016, s.s.793-814.
- ÖZLER Zeynep, “Lizbon Antlaşması”, *İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, No:9, Ekim, 2008.
- PHELAN William, “The European Union Strengthen the State? Democracy, Executive Power and International Cooperation”, *Center for European Studies Working Paper*, No. 95 https://ces.fas.harvard.edu/uploads/files/Working-Papers/CES_WP95.pdf e.t.28.01.2017
- RUSSETT Bruce, “Liberalizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik*, ed. Tım Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, çev. Özge Kelekçi, 1.baskı, *Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları*, Mart 2016.
- SANCAKTAR Caner, “Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Yıl: 2015 s.s.23-44.
- SARI Aydın, “Bölgelerarası Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Ödemeler Bilançosuna Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt 10, Sayı 1, 2005, s.s. 117-130.
- SCHİMMELFENNIG Frank, “The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the EU”, *International Organization*, Cilt 55, Sayı 1, Kış 2001.
- SCHİMMELFENNIG Frank and SEDELMEIER Ulrich, “Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research”, *Journal of European Public Policy* 9:4 August 2002, s.s.500–528.
- SJURSEN Helene, “Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy”, *JCMS*, 2002 Volume 40. Number 3. pp. 491–513.
- ŞAHİN Birsen, “Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (bilig)*, güz 2010, Sayı 55, s.s. 103- 134.
- ŞANLI Bahar, “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği”, *İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, Ocak, 2008.
- UĞURKAN Ersin, “Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Bosna-Hersek”, *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi: AB36 Mümkün mü?*, ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar, 1.baskı, Bursa: Sentez Yayınları, 2015.
- UZGÖREN Elif, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Entegrasyon Teorileri: Gramscı'ci Tarihsel Materyalizmin Litaretüre Katkıları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:11 No:2, Yıl:2012, s.141-166.

YANIK Lerna K., “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s.35- 55.

YENİGÜN Cüneyt –HACIOĞLU Ümit, “Bosna-Hersek: Batının Güvenini Kaybettiği Medeniyet”, *Dünya Çatışmaları-Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Ankara: Nobel Yayınları,1.cilt,3.baskı,2010.

Diğer Kaynaklar

BAĞBAŞLIOĞLU Arif , “Nato’nun Genişlemesi ve Balkanlar”, Ankara: Gazi Üniversitesi, (Doktora Tezi) 2011.

DEVELİ Abdulkadir , “AB için Entegrasyon Aracı Olarak Enerji ve Türkiye’nin Rolü”, *Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı*, (Doktora Tezi),2010.

DOĞAN Mahmut, “Bosna-Hersek’in Avrupa Birliği Üyeliğinin Balkanların Güvenliğine Etkisi”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Okan Üniversitesi, 2016.

ERDOĞAN Hakan Yavuz, Lizbon Antlaşması’nın Avrupa Birliği Bütünleşmesine Etkileri, Kocaeli: Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi),2009.

ERDOĞAN Seven, Avrupa Birliği Genişlemesi ve Ulus-üstü Avrupa Birliği Kurumları: Yeni Kurumsalcı Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi, (Doktora tezi), 2015.

İMAMOVIÇ Adis, Avrupa Birliği Genişleme Politikaları Çerçevesinde Norveç’in Konumu, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, ,2007.

KOCAMAZ Sinem, *Tony Blair Döneminde İngiltere’nin Transatlantik İlişkilerinin Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi),2011.

PULAT Tunç , “Bosna-Hersek’te Devlet İnşa Süreci: 1996-2013 Dayton Antlaşması Sonrasında Bosna- Hersek”, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Atılım Üniversitesi,2015

ŞAFAK Yasin, “Bosna Savaşı ve Yugoslavya’nın Parçalanması”, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi),2010.

ULU Çağrı “Avrupa Birliği Üyeliğinin Polonya ve Macaristan Ekonomileri Üzerindeki Etkisi”, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi),2014.

YILDIRIM Emre, Avrupa Bütünleşmesinin Düşünsel Temelleri, (Yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,2007.

YÜCEL Zeynep, Değişen Uluslararası Konjonktürde Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasını Etkileyen Yerel, Bölgesel ve Uluslararası Faktörlerin Analizi ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi,2007.

European Union, <http://www.paneuropa.org/> (01.01.2017)

TUİÇ Akademi, *Bütünleşme-Entegrasyon*, 4 Şubat 2014,
<http://www.tuicakademi.org/butunlesme-entegrasyon> e.t.25.12.2016

ŞENSOY Mehmet Şamil, *Entegrasyon Kavramı ve İngiltere*,4 Temmuz 2014,
<https://www.linkedin.com/pulse/20140704151617-291742968-entegrasyon-kavrami-ve-ingiltere> e.t.11.03.2018

HEINONEN Hannu, Roihuvuori, April 2006, s.5.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/21770/regional.pdf?sequence=2>
e.t.20.12.2016

http://www.worldwizzy.com/library/Bela_Balassa e.t.16.05.2017

<https://ec.europa.eu/cyprus/sites/cyprus/files/je0115325trc.pdf> e.t.19.05.2017.

WADSWORTH Jonathan, DHINGRA Swati, OTTAVIANO Gianmarco, REENEN John Van, CEP BREXIT ANALYSIS, NO. 5.s.1.
<http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit05.pdf> e.t.22.05.2017

BRETON Albert, *Competitive Governments: An Economic Theory of Politics and Public Finance*,
<https://books.google.com.tr/books?id=o0XNIQCub1cC&pg=PA260&lpg=PA260&dq=intra+state+federalism&source=bl&ots=Lhfl66EASa&sig=i49qSDchPifbekIRfAHAETpcBc&hl=tr&sa=X&ved=0a>
<https://books.google.com.tr/books?id=UKEwiTwsyaxLPUAhWE1hQKHUSFAKYQ6AEIYjAI#v=onepage&q=intra%20state%20federalism&f=false>

https://europa.eu/european-union/topics/enlargement_en

<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/> (22.04.2018)

CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION, made 233
https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/eu_citizenship/consolidated_treaties_en.pdf

<http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/>

https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf

<https://www.ab.gov.tr/45629.html> (23.04.2018)

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/about/directorate-general_en

https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf (23.04.2018).

https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/eu_citizenship/consolidated-treaties_en.pdf#nameddest=article49 (23.04.2018).

<https://www.eesc.europa.eu/en/about>

EKİNCİ Mehmet Uğur Ekinci, Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA https://books.google.com.tr/books?id=k1BwBQAAQBAJ&pg=PA77&lpg=PA77&dq=milorad+dodik+kimdir&source=bl&ots=J1CEIAsCz4&sig=CZk0tr2bSiVZMhPaVtBk3nE5ow0&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwin_oansavZAhWBsywKHQDWCQ0Q6AEIUTAH#v=onepage&q=milorad%20dodik%20kimdir&f=false

EREN Mehmet, “Avrupa Birliği Dış Politikasına Teorik Bakış”, 17 Aralık 2012 <http://politiksoylem.com/avrupa-birligi-dis-politikasina-teorik-bakis/>

<https://www.avrupa.info.tr/tr/ekonomik-ve-sosyal-komite-104> (25.04.2018)

<https://www.eesc.europa.eu/en/about> (25.04.2018)

<https://www.eesc.europa.eu/sections-other-bodies/sections-commission/external-relations-section-rex> (25.04.2018)

<http://cor.europa.eu/en/activities/commissions/Pages/cor-commissions.aspx?comm=CIVEX>

<https://www.ab.gov.tr/45638.html> (25.04.2018)

Fransa'dan Balkanlar Hamlesine Destek, 06.04.2018 <http://www.karar.com/dunya-haberleri/fransadan-balkanlar-hamlesine-destek-811067> (21.04.2018)

Deutsche Welle Türkçe, 16.07.2014 tarihli haberi <http://www.dw.com/tr/merkelden-balkanlara-hem-destek-hem-uyar%C4%B1/a-17789235>. (07.06.2017).

http://www.ibaness.org/bnejss/2017_03_special_issue/04_Ozgoker_and_Bati.pdf

https://www.academia.edu/6930519/ABNiN_BALKAN_POLITIKASI_VAR_MI

European Commission , 'Bulletin of the European Union, No:4/1997,' paragraf 2.2.1 s.132. file:///C:/Users/User/Downloads/CMAA97004ENC_001.pdf

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sap_en (10.04.2017).

Salzburg EU/Western Balkans Joint Press Statement, “Salzburg Declaration”, 11.03.2006

CENSUS OF POPULATION, HOUSEHOLDS AND DWELLINGS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA, 2013 FINAL RESULTS,

<http://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=0> (28.04.2018)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html> 28.04.2018

Gülşah Güveloğlu, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'ndan Yugoslavya'ya Türkiye Yugoslavya İlişkileri (1918-1941),s.3. http://www.academia.edu/35308123/SIRP-HIRVAT_SLOVEN_KRALLI%C4%9EINDAN_YUGOSLAVYAYA_T%C3%9CRK%C4%B0Y_EYUGOSLAVYA_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0
e.t.22.02.2018

<http://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/yugoslavya-sosyalist-federal-cumhuriyetinin-dagilmasi/>

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/104.pdf>

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1031\(1995\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1031(1995)) 23.12.2017

Davor Marijan , Rat u Bosni i Hercegovini ili nepodnošljiva lakoća "povjesničarenja"
http://www.nsf-journal.hr/issues/zbornik_s1/marijan.htm

Muzaffer Vatansever, Zamanın Unutturmadığı Dram: Srebrenica
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/TEGbzGIPxfR7G250GkzHsEQpVC6pS7.pdf>

<http://www.dw.com/tr/milošević-hücrelerinde-ölü-bulundu/a-2522284>

<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201711221031103128-mladic-suclu-omurboyuhapsi/> e.t.24.02.2018.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160324_karacic_karar e.t.24.05.2018

<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201711291031194526-savas-sucu-bosnali-hirvat-zehir-general-durusmada-zehir-icip-kendini-oldurdu/> e.t.24.02.2018

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf e.t.25.12.2017

<http://www.simurgunsesdasi.com/alan-arastirmalari/avrupa-arastirmalari/balkan-arastirmalari/102-bosna-hersek-ve-bagimsizlik-sureci-yunus-guler> 24.02.2018

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf madde.3.

<http://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf>

Kader Özlem, Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde
http://www.infolla.com/dosyalar/articleextension/635671135104884628_05-kader-ozlem.pdf

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/secim-sonuclari-bosnada-bolunmeyi-derinlestirecek-15956906> (18.05.2018).

<http://www.mfa.gov.tr/bosna-hersek-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (21.05.2018)

Caner Sancaktar, “Dayton Barış Anlaşması’nın 10. Yılında Bosna-Hersek”, TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/347/dayton_baris_anlasmasinin_10_yilinda_bosna-hersek_e.t.24.02.2018

<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf> (21.05.2018)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37469202> (21.05.2018)

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52003DC0692>
e.t.10.02.2018

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52003DC0692>
e.t.10.02.2018

POTANSİYEL ADAY ÜLKE –ADAY ÜLKE FARKI
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina_en (17.02.2018).

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52003DC0692>
(18.02.2018).

Denis Hadzović, Armin Krzalić ve Alma Kovačević, “Overview of Policing in Bosnia and Herzegovina”, Centre for Security Studies BH Report, 2013.

Caner Sancaktar, ”Avrupa Birliği Yolunda Bosna-Hersek”, TASAM, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/747/avrupa_birligi_yolunda_bosna-hersek (25.02.2018)

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina_en (17.02.2018)

Rıdvan Karluk, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlara Genişleme Süreci”, <http://akademikperspektif.com/2014/11/24/avrupa-birliginin-bati-balkanlara-genisleme-sureci-2/> (27.12.2017)

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf

<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf> (20.05.2018)

Ticari alanda yapılan Geçici Antlaşma, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ%3AL%3A2008%3A169%3A0013%3A0807%3AEN%3APDF>

<https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/abde-bosna-hersek-icin-de-yer-olmali/513652>
e.t.4.03.2018

<https://www.google.com.tr/amp/s/m.haberler.com/amp/bosna-hersek-hirvatistan-sirbistan-zirvesi-10629706-haberi/> e.t.7.03.2018

<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201608231024516640-sirp-cumhuriyeti-milorad-dodik-referandum/> e.t.25.02.2018

<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201507271016789274/> / e.t.25.02.2018

Sinan Özdemir, “AB-Bosna-Hersek ilişkilerinde yeni dönem”,
<http://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/378645/ab-bosna-hersek-iliskilerinde-yeni-donem>

<http://sitel.com.mk/samit-bih-srbija-hrvatska-na-regionot-mu-trebaat-mir-i-stabilnost>
e.t.7.03.2018

Bkz.

http://www.media.ba/sites/default/files/prism_research_for_un_rcs_statistical_report_1.pdf e.t.6.03.2018

<https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/abde-bosna-hersek-icin-de-yer-olmali/513652>
e.t.4.03.2018

Sait Yılmaz,” Bosna-Hersek’te Durum ve Türkiye”, usam.aydin.edu.tr

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37417910> e.t.10.02.2018

http://europa.ba/?page_id=640 (21.05.2018)

DW, Bosna Hersek’in AB yolu, 17.02.2016, <http://www.dw.com/tr/bosna-hersekin-ab-yolu/a-19052643> (04.03.2018).

Time Balkan, Bulgaristan Başbakanı Borisov’un Bosna Hersek temasları devam ediyor, 27 Ekim 2017, <http://timebalkan.com/bulgaristan-basbakani-borisovun-bosna-hersek-temaslari-devam-ediyor/> (15.12.2017).

<http://vbreviis.tumblr.com/post/20738456566/neo-fonksiyonalizm-demokrasiler-sava%C5%9Fmaz> e.t.4.01.2017

SJURSEN Helene, “Enlargement in Persperctive : The EU’s Quest for Identity”,

ARENA Working Paper No. 5,2008. http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2008/wp08_05.pdf

ARCHICK Kristin, **MORELLI** Vincent L., “European Union Enlargement”,
Congressional Research Service, February,2014,
<https://fas.org/sgp/crs/row/RS21344.pdf>

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Tuba ÇAKMAK
Tez Adı	Bosna Hersek'in Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinin Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası Çerçevesinde Analizi
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Çiğdem Aydın KOYUNCU
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindikiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☒ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 25.07/2018

İmza: